

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVRESEL GÜVENLİK POLİTİKALARINDA SİVİL
TOPLUM KURULUŞLARIN ETKİSİ: GREENPEACE VE
ULUSLARARASI DOĞAYI KORUMA BİRLİĞİ ÖRNEKLERİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ali AÇIKGÖZ

Tez Danışman
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

İSTANBUL – 2019

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Ali AÇIKGÖZ
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Çevresel Güvenlik Politikalarına Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi: Greenpeace ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği Örnekleri
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Doktora
- TEZİN TARİHİ** : 25.09.2019
- SAYFA SAYISI** : 182
- TEZ DANIŞMANLARI** : Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
- DİZİN TERİMLERİ** : Çevresel Güvenlik, Yeşil Teori, Yeşil Politika, Çevre Hukuku, Sivil Toplum
- TÜRKÇE ÖZET** : Soğuk savaş sonrası yeni tehditlerin ortaya çıkması ile güvenlik kavramında bir genişleme yaşanmıştır. Çevresel krizlerin oluşturduğu tehditler sonrası güvenlik kavramına çevresel güvenlik kavramı da eklenmiştir. Çevre ve güvenlik arasında ilk bakışta bir ilişkinin olması uzak görünürken; çevresel sorunların insanların yaşam kalitelerinin düşmesine, ölümlere, salgın hastalıklara, gıda ihtiyaçlarının artmasına, sebep olması bir bağlantıyı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çevresel krizler ile yaşanılabilir çevre ihtiyacı arasındaki çatışmalar bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.
- Çevre sorunlarının giderilmesi, önlenmesi ve çevresel kaynakların korunması, yönetilmesi için gerekli işbirliğini uluslararası örgütler sağlamıştır. Bu örgütlerin tarafsız olması devletlere egemenliklerinin ihlal edilmemesi konusunda güven oluşturmaktadır. Çevre sorunlarının çözümü üzerine faaliyet gösteren birçok STK mevcuttur. Greenpeace ilgi çekici eylemleri dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış üç milyon civarında kayıtlı ve kayıtlı olmayan milyonlarca destekçiye ulaşabilmiş halk nezdinde çevre konularında güvenilir bir otorite olarak bilinmektedir. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği ise insanlar

tarafından çok bilinen bir örgüt değildir fakat uluslararası otorite olan kurum ve kuruluşlarca tanınmaktadır. Bu çalışmada bu örgütlerin faaliyetleri yeni güvenlik kavramları çerçevesinde incelenecektir.

DAĞITIM LİSTESİ

- : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Ali AÇIKGÖZ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVRESEL GÜVENLİK POLİTİKALARINDA SİVİL
TOPLUM KURULUŞLARIN ETKİSİ: GREENPEACE VE
ULUSLARARASI DOĞAYI KORUMA BİRLİĞİ ÖRNEKLERİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Ali AÇIKGÖZ

Tez Danışman
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

İSTANBUL – 2019

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.



Ali AÇIKGÖZ

..../..../2019

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ali AÇIKGÖZ' ün "Çevresel Güvenlik Politikalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi: Greenpeace ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği Örnekleri" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

*Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
(Danışman)*

Üye

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep ÖZKURT

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

/ ... / 2019

*Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü*

ÖZET

Soğuk savaş sonrası yeni tehditlerin ortaya çıkması ile güvenlik kavramında bir genişleme yaşanmıştır. Çevresel krizlerin oluşturduğu tehditler sonrası güvenlik kavramına çevresel güvenlik kavramı da eklenmiştir. Çevre ve güvenlik arasında ilk bakışta bir ilişkinin olması uzak görünürken; çevresel sorunların insanların yaşam kalitelerinin düşmesine, ölümlere, salgın hastalıklara, gıda ihtiyaçlarının artmasına, sebep olması bir bağlantıyı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çevresel krizler ile yaşanılabilir çevre ihtiyacı arasındaki çatışmalar bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Çevre sorunlarının giderilmesi, önlenmesi ve çevresel kaynakların korunması, yönetilmesi için gerekli işbirliğini uluslararası örgütler sağlamıştır. Bu örgütlerin tarafsız olması devletlere egemenliklerinin ihlal edilmemesi konusunda güven oluşturmaktadır. Çevre sorunlarının çözümü üzerine faaliyet gösteren birçok STK mevcuttur. Greenpeace ilgi çekici eylemleri dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış üç milyon civarında kayıtlı ve kayıtlı olmayan milyonlarca destekçiye ulaşabilmiş halk nezdinde çevre konularında güvenilir bir otorite olarak bilinmektedir. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği ise insanlar tarafından çok bilinen bir örgüt değildir fakat uluslararası otorite olan kurum ve kuruluşlarca tanınmaktadır. Bu çalışmada bu örgütlerin faaliyetleri yeni güvenlik kavramları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Güvenlik, Yeşil Teori, Yeşil Politika, Çevre Hukuku, Sivil Toplum

SUMMARY

With the emergence of new threats past cold war, the notion of security has expanded. The notion of environmental security has been added to the notion of security after the threats caused by environmental crises. At first glance the relationship between safety and security seems distant, environmental troubles decrease the quality of life of people, deaths, epidemic illnesses, increase of need for food. Conflicts between environmental crises and livable environmental pose a security problem.

Environmental problems, prevention and protection of environmental resources. International organisations have provided the necessary cooperation to manage. There are many organisations working on the solutions of environmental problems. Greenpeace known as best civil organisation there are 3 million registered and unregistered supporters. Greenpeace known as reliable authority on environmental issues. International Union for Conservation of Nature is not well known to the people but International authority known by states and others. In this academic study; activities of these organisations research within new security concepts.

Keywords: Environmental Safety, Green Theory, Green Policy, Environmental Law, Civil Society

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
TABLolar LİSTESİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
ÇEVRESEL GÜVENLİK	6
1.1. Güvenlik Kavramı ve Klasik Güvenlik	6
1.2. Yeni Güvenlik Anlayışında Yeni Tehditler	14
1.3. İnsan Güvenliği.....	17
1.4. İnsan Sonrası Güvenlik.....	21
1.5. Yeşil Teori, Çevre ve Güvenlik İlişisine Kuramsal Bakış.....	26
1.5.1. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Su Kirliliği	36
1.5.2. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Hava Kirliliği.....	39
1.5.3 Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Toprak Kirliliği.....	41
1.5.4. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: İklim Değişikliği.....	44
1.5.5. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Biyoçeşitlilikteki Azalma....	49
1.5.6. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Kentleşme Sorunu	50
1.6. Çevre Hakkının Hukuksal Boyutu	54
1.6.1. İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı.....	56
1.6.2. BM Bünyesinde Kabul Edilen Çevre Sözleşmeleri	58
İKİNCİ BÖLÜM.....	62
ÇEVRE SORUNLARININ SİYASALLAŞMASI	62
2.1. İdeoloji Olarak Çevrecilik	62
2.1.1. Çevrecilik ve Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm	65
2.2.2. Çevreci Hareketlerin Gelişim Süreci	71
2.2.3. Ekoloji Felsefesi: Holizm	78
2.2. STK'ların Çevre Politikalarında Etkinliği.....	82
2.2.1. Sivil Toplum ve Devlet	83
2.2.1. STK'ların Baskı Grubu Olarak Politikada Etkinliği	93
2.2.2. STK'ların Uluslararası Etkinliği ve Küresel Otoriteye Etkisi	96
2.2.2.1. Çevreci STK'ların Etkinliği	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	101
ÇEVRESEL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDA SİYASALLAŞMIŞ AKTÖRLER: GREENPEACE – IUNC ÖRNEKLERİ	101
3.1. Siyasallaşan Aktör Örneği: Greenpeace	101
3.1.1. Greenpeace'in Kuruluşu, İlkeleri ve Çalışma Prensipleri	102
3.1.2. Greenpeace'in Küresel Bazdaki Faaliyetleri ve Eleştiriler	113
3.2. Siyasallaşan Aktör Örneği: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUNC)	122
3.2.1. IUNC'nin Kuruluşu, İlkeleri ve Çalışma Prensipleri	122
3.2.2. IUNC Küresel Bazdaki Faaliyetleri ve Eleştiriler	127
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	133
KAYNAKÇA	141
EKLER	1
EK1: Önemli Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri	1
EK 2: Doğanın Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	1
EK 3: Tehlikeli Madde ve Kimyasallar İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	1
EK 4: Atmosferin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	1
EK 5: Denizlerin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	1
EK 6: IUNC'nin Yapısal Ortakları	1
EK 7. IUNC'nin Devlet Ortakları	1
EK 8. IUNC Destekleyen Çok Taraflı Kuruluşlar	1
EK 9. IUNC Destekleyen Sivil Toplum Kuruluşları	1
EK 10. IUNC Destekleyen Vakıflar	1

KISALTMALAR LİSTESİ

°C : santigrat derece

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGİT : Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı

AGM : Greenpeace Uluslararası Yıllık Genel Kurul (Annual General Meeting)

a.g.e :adı geçen eser

A.Ş. : Anonim Şirket

BM :Birleşmiş Milletler

CBD : Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Convention on Biodiversity)

CITES : Tehlikedeki Türlerde Uluslararası Ticaret Sözleşmesi (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora)

Çev : Çeviren

Ed : Editör

FAO : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of The United Nations)

GDO : Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar

IPCC : Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change)

IUNC : Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)

md. : Madde

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

NGOs: Hükümet Dışı Örgütler(Non Governmental Organizations)

OECD :(Organisation for Economic Co-operation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

R.G. : Resmi Gazete

s. : Sayfa

STK :Sivil Toplum Kuruluşları

TDK :Türk Dil Kurumu

TEMA : Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

UNDP : (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme))

UNEP : Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)

UV :Ultraviyole

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

WHO : Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

WMO : Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization)

ŞEKİLLER LİSTESİ

SAYFA

Şekil 1: Küresel Isı Değişimi.....	46
Şekil 2: Büyüklük sınıflarına göre dünya nüfusu (1990-2030).....	53



TABLolar LİSTESİ

SAYFA

Tablo 1: Genişletilmiş Güvenlik Kavramları	11
Tablo 2: Güvenliğin Kapsamı-1	12
Tablo 3: Güvenliğin Kapsamı-2	13
Tablo 4: İnsan ve Devlet Merkezli Güvenlik Kavramları Karşılaştırması	19
Tablo 5: Çevre güvenliğinin yorumları	30
Tablo 6: Genel Olarak Çevre Sorun Alanları:	33
Tablo 7: Hidrosferdeki suyun haznelere göre dağılımı	36
Tablo 8: Atmosferdeki gazlar ve oranları	39
Tablo 9: 1961-2009 yılları Arasındaki Kara Kullanımındaki Değişiklik.....	43
Tablo 10: Büyüklük sınıflarına göre dünya nüfusu (1990-2030).....	53
Tablo 11: Derin ve Sığ Ekolojizm karşılaştırması.....	69
Tablo 12: Tarihsel Süreçte Devlet ve Sivil Toplum Rollerini	88
Tablo 13: Önemli Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri	A-1
Tablo 14: Doğanın Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	B-1
Tablo 15: Tehlikeli Madde ve Kimyasallar İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	C-1
Tablo 16: Atmosferin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	D-1
Tablo 17: Denizlerin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı	E-1

ÖNSÖZ

Tez çalışmamızda çevresel krizlere dikkat çekerek çevresel güvenlik politikalarının önemi vurgulanmıştır. Bu amaçla çevre koruma alanında faaliyet gösteren STK'ların politikalarını incelenmek için Greenpeace ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nin (International Union for Conservation of Nature - IUNC) bu konudaki çalışmaları incelenmiştir.

Tezin başlıklarının oluşumundan sonucunun oluşumuna kadar ilgi ve alakasını eksik etmeyen değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA'ya teşekkür ve şükranlarımı arz ederim. Ayrıca saygı değer Dr. Öğr. Üyesi Emine Akçadağ ALAGÖZ'e katkılarından dolayı ve tez çalışmam süresince yanımda olan Aile'me de ayrıca sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Dünyada hızlı nüfus artışı ve kentleşme, ekosistemde dengesizliklerin doğmasına yol açmıştır. Artan kent nüfusunun gerek duyduğu gıda üretim ve dağıtım, ulaşım araçlarının hızla artması, sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemelerin doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler esas olarak çevre sorunları adı altında toplanmış olup¹; sürekli değişerek ve yenilenerek artış göstermeye devam etmektedir.

Dünya ısısında ki artış, kutuplarda buzulların erimesine, deniz seviyesinin yükselmesine, değişken hava olaylarına neden olmaktadır. Küresel ısınmanın yalnızca tarım ürünlerini değil, tüm yaşamı etkilemesi beklenmektedir. Isı değişimi üzerine 1906 ve 2005 yılları arasında yapılan çalışmalara göre; dünya iklim sıcaklığı $0,74 \text{ }^\circ\text{C} \pm 0,18 \text{ }^\circ\text{C}$ artış gösterdiği göstermiştir. Bu konuda yapılan tahminlerde küresel sıcaklığın 21. Yüzyılda $1,1$ ile $6,4 \text{ }^\circ\text{C}$ arasında daha artması beklenmektedir.² Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (World Meteorological Organization - WMO) verilerine göre 2018 yılındaki artış yaklaşık olarak $+1 \text{ }^\circ\text{C}$ 'dir. Birleşmiş Milletler' in (BM) desteği ile yapılan Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinde (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC) sıcaklık değişiminin $1,5 \text{ }^\circ\text{C}$ ile sınırlandırılması hakkında raporlar sunulmuştur.³ Küresel iklim değişikliği ve atmosferde sıcaklık artışı yerküredeki tüm organizmalar ve canlı türleri açısından son derece hayati önem taşımaktadır.

Bir diğer çevresel sorun ise; su kirliliğidir. Su kaynaklarının kirlenmesinden dolayı, her yıl dünya da 5 milyon kişi olumsuz etkilenmekte, günde 6 bini çocuk olmak üzere, toplam 34 bin kişi yaşamını yitirmektedir. Bu koşullar değişmediği takdirde, su kirlenmesine bağlı sorunlara maruz kalacak dünya nüfusunun oranının 2050 yılında %60'a ulaşması öngörülmektedir⁴ Su kirliliği sebebiyle ölen insan sayısı savaşlarda ölen insan sayısını geçmektedir. Yalnızca bu bilgi dahi konunun önemini göstermektedir. Çevresel güvenlikte, su kirliliğinin oluşturduğu sorunların haricinde suyun içme suyu, tarım ve sulama amaçlı, baraj yapılarak enerji üretimi için

¹ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikaları**, İmge Yayınları, Ankara 1993, s. 437.

² Tan Baykal ve Hülya Baykal, Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2008, Cilt: 5, Sayı:9, ss1-17, s. 8.

³ WMO, State of the Climate in 2018 shows accelerating climate change impacts, 28.03.2019, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-2018-shows-accelerating-climate-change-impacts> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

⁴ Ruşen Keleş, **100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları**, Yakın Kitabevi, İzmir, 2015, s. 28.

kullanımından kaynaklanan başka sorunlar da vardır. Özellikle sınır aşan akarsular, ülkelerarasında siyasi krizlere ve hatta savaşlara dahi sebep olabilmektedir.

Çevresel güvenlik kavramının dayandığı düşünce, çevresel sorunların ulusların varlığını, sürekliliğini ve güvenliğini tehdit etmekte olduğu anlayışına dayanır. Bir diğer ifadeyle, bazı çevre sorunları tüm dünya uluslarını tehdit eden niteliktedir. Bu sorunların başlıcaları; su, hava, toprak kirlenmeleri, ozon tabakasının incilmesi, dünyanın ısı dengesini bozan sera gazları emisyonudur vb.⁵ Küresel ısınma ile birçok canlı nesli tükenmiş olup, türlerin yok oluşu devam etmektedir. Biyolojik çeşitlilikteki azalma ekolojik ve gıda zincirinden yer alan diğer türleri de etkilemekte, zamanla insanoğlunun devamlılığını ve geleceğini de tehdit etmektedir.

Soğuk savaş sonrası uluslararası tehdit ve güvenlik algıları arasına terör, göç, çevre sorunları gibi yeni olgular dâhil olmuştur. Yeni güvenlik anlayışı içerisinde değerlendirilen bu konular arasındaki çevre sorunları tüm dünyayı etkileyebilecek bir sorundur. Ekolojik dengenin bozulması ile doğal kaynakların tükenmesi insanlar ve devletler açısından ciddi tehdit oluşurmaktadır. Bu yeni tür tehditlerin uluslararası sisteme girmesi ile beraber güvenlik anlayışı kapsamında “korunan nesnenin” ne olduğu sorusu tekrar gündeme gelmiştir. Post-human düşüncesinin gelişimi ile Yeşil Teori 'ye göre, korunan şeyin devlet mi ya da insan mı olduğu sorularına bir yenisi daha yani “korunan şey çevre mi” sorusu eklenmiştir: Çevresel krizlerin çözümünde çevreyi merkeze alan çevresel güvenlik yaklaşımlarının daha başarılı olması beklenmektedir.

Çevresel sorunların çözümü için devletlerin birlikte hareket etmelerini sağlayan bir hukuki ortam gereklidir. Devletler, bu ortamı oluşturmak için ulusal egemenlik hakları ve küresel işbirliği yapma arasında bir denge politikası izlemektedirler. Çevre sorunlarının giderilmesi, önlenmesi ve çevresel kaynakların korunması, yönetilmesi gerekli işbirliğini uluslararası örgütler sağlamıştır.⁶ Çevre sorunlarının bir bölgede sınırlı kalmayıp sınır aşan etki sahası uluslararası işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan, devletlerin karşılıklı menfaat ilişkileri uluslararası işbirliği yapmayı zorlaştırmaktadır. İşte bu noktada, uluslararası örgütler devreye girmekte ve bu konuda işbirliği yapılmasında etkin roller oynamaktadırlar.

⁵ Ruşen Keleş vd., **Çevre Politikası**, İmge Yayınları, Ankara, 2015, s. 325.

⁶ Gülgün Tuna, “Uluslararası Örgütler ve Çevre”, **Doğu Batı**, 2003, Sayı: 24, s. 258.

Çevre alanında faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları (STK); tehlikelerin algılanması, çözüm aranması, bunların politikalara ve eyleme dönüşmesinde; doğal afetler, nükleer-kimyasal kazalar gibi insan kaynaklı afetlerde sosyal, ekonomik, siyasal kriz dönemlerinde devreye girmektedir. Bu tür örgütler çoğu zaman devletlerle işbirliği halinde ya da devletlerin bazı engellerine rağmen, yaraların sarılmasında, küresel kamu malları denilen kurumlar ve değerlerin yaygınlaştırılmasında önemli çabalar göstermektedirler.

Çevre sorunlarının çözümü için birçok çevreci örgüt faaliyet göstermektedir. Ancak, çevreci hareketlerin tek başlarına çevre sorunlarını çözmeleri imkânsızdır. Çevresel sorunların çözümü için sadece çevreci örgütler değil tüm dünya devletlerinin bir uzlaşma içinde ve birlik olarak hareket etmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada küreselleşen dünyada aşırı nüfus artışı, doğal kaynakların tüketimi ve sanayini araçlarının yanlış kullanımı gibi nedenler ile özellikle iklim değişikliğine bağlı oluşan çevre sorunlarının meydana getirdiği zararlar üzerinde durulmuştur. Çevresel sorunların insanlık için oluşturduğu tehditler çevresel güvenlik kapsamında incelenmiş olup, STK'ların çevresel güvenliğe katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Çevresel Güvenlik başlıklı birinci bölümünde; uluslararası ilişkiler teorilerinden “Yeşil Teori” ve çevresel güvenlik kavramı ve gelişimi açıklanmıştır. Devlet temelli uluslararası ilişkiler teorilerinde dünyaya bütüncül yaklaşmaması ve insan merkezli düşünceler nedeni ile çevreyle ilgili sorunların çözümünde etkili olamamaktadır. Çevreyle ilgili sorunlara “Posthuman International Relations” (İnsan Sonrası Uluslararası İlişkiler) çözüm olacağı varsayılmaktadır.⁷ Sınır aşan çevresel krizlerin çözümü için yeni teorilere ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan merkezli yaklaşımlar yerine insanı da içinde bulunduran ve çevreyi merkeze alan Posthuman (insan sonrası) anlayışı ile çevresel krizlerin aşılmasında etkili olabilir.

Çevre Sorunlarının Siyasallaşması isimli ikinci bölümde; “Yeşil Politika” açıklanmıştır. Yeşil düşüncenin ideoloji oluşumu, partileşmesi ve sosyal bir hareket oluşumu anlatılmıştır. Yeşil ideoloji savunan siyasi partilerin ülkeleri içinde büyük

⁷ Erika Cudworth vd., Framing the posthuman dialogues in international relations, Erika Cudworth, Stephen Hobden ve Emilian Kavalski (ed.) **Posthuman Dialogues in International Relations**, Routledge, London ve New York, 2018, s. 8.

başarılı sonuçlar alamamıştır. Siyasi partilerin ülke içinde aktif olması sınır aşan çevre sorunlarına ürettiği çözümün diğer devletlerce egemenlik haklarının ihlali kabul edilebileceğinden dolayı çevre sorunlarının çözümünde bu partiler yeterli olamamaktadır. Siyasi partilere göre daha tarafsız olan uluslararası sivil toplum kuruluşları çevresel güvenlik politikaları oluşturulmasında ki etkinliği incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise; çevresel güvenlik politikalarının uygulanmasında etkin olan sivil toplum kuruluşlarından Greenpeace ve IUNC üzerinde durulmuştur. Bu örgütlerin yapısı, amaç ve ilkeleri Yeşil Teori ve Yeşil Politika çerçevesinde araştırılmış ve faaliyetlerinin çevresel güvenlik politikalarına etkileri olumlu ya da olumsuz katkıları incelenmiştir.

Çevresel krizleri önlemek için devletlerin iç hukukunda yapacağı değişiklikler, doğanın bütüncül etkileri nedeni ile yalnızca belirli bir bölge için yeterli olmamakta; uluslararası boyutta önlem alınması gerekmektedir. Her devletin çevre konusunda aynı duyarlılığı göstermemesi sebebiyle uluslararası mutabakat zorlaştırmakta, devletlerarası baskı ile bu durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Bu sebeple, STK'ların kamu diplomasisi yolu ile devletlerin çevre politikaları etkilemeleri ile mümkün olabilmektedir.

Bu tez ile ulaşılmak istenen amaç; çevre sorunlarının oluşturduğu tehdidin anlaşılmasında çevreci STK'ların rolünü ortaya koyarak, bu rolün çevre bilincinin oluşturulmasına katkı sağlayıp sağlamadığı ve bu katkının siyasallaşıp siyasallaşmadığını ortaya çıkarmaktır.

Araştırmamızdaki hipotezlerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

H₁: Çevre sorunlarının oluşturduğu tehditlerin bir güvenlik ihtiyacı yaratmaktadır;

H₂: Eğer bir güvenlik ihtiyacı duyuluyorsa bu ihtiyacın ortaya çıkarılmasında STK'ların rolü vardır;

H₃: STK'ların siyasallaşması güvenlik olgusuna olumlu etki yapmaktadır.

Konulan hipotezlere Greenpeace ve IUNC incelenerek cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu örgütlerden Greenpeace en bilinen çevreci örgüt olması, destekçi sayısının çok olması ve yaptıkları protestolar ile kamuoyunun yönlendirilmesindeki

etkinliği nedeni ile tercih edilirken, IUNC ise BM'de gözlemci statüsündeki tek çevreci örgüt olması sebebi ile tercih edilmiştir.

Çalışmamızda veriler, yazılı ve elektronik kaynaklardan kitap, tez, makale, sempozyum bildirileri ve hedef örgütlerin ve konuyla ilgilenen diğer örgüt ve kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası yayın yapan basın kuruluşlarının resmi web sitelerinden yararlanılarak geniş kapsamlı bir literatür taraması ile toplanmıştır. Literatür taraması neticesinde, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, biyoloji, çevre bilimi ve kamu yönetimi gibi birçok bilimsel alanda; çevre, çevre sorunları ve çevre sorunlarının siyasallaşma süreci üzerinden çevre politikaları ve tezimizde üzerinde durduğumuz Greenpeace ve IUNC'nin faaliyetleri üzerinden yürütmüş oldukları çevresel güvenlik politikaları incelenmiştir.

Bu örgütlerin kendi politikaları içerisinde çevresel güvenlik politikalarını oluştururken ve bu politikalarını çevresel krizler karşısında uygularken uluslararası ilişkiler teorilerinden Yeşil Teori uygulayıp uygulamaması ve Yeşil Politikadaki derin sığ çevrebilim hareketlerden hangisine yakın olduğu hem Greenpeace'in hem de IUNC'nin amaç ve hedefleri ile faaliyetleri açısından araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRESEL GÜVENLİK

Bu bölümde güvenlik kavramının ne olduğuna ve gelişimine, günümüz şartlarında ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde yenilenen risk ve tehditlerden, çevre sorunları ve çevresel güvenlik ile ilgili yapılan hukuksal çalışmalar üzerinde durulmuştur.

1.1. Güvenlik Kavramı ve Klasik Güvenlik

Güvenlik kavramı ilk olarak, Cicero ve Lucretius tarafından, zihnin psikolojik ve felsefi durumunu ifade etme anlamına gelen “securitas” sözcüğünden gelmektedir. I. yüzyıldan sonra, “Pax Romana” (Roma Barışı) bağlamında temel bir siyasi kavram olarak kullanılmıştır.⁸ Securitas kelimesi Latince sözlükte güvenlik, korkmama anlamındadır.⁹ Güvenlik kavramı, objektif olarak tehditlerden uzak olma, subjektif olarak ise eldeki sahip olunan değerlere karşı saldırı korkusunun olmaması ile ölçülebilir.¹⁰ Güvenlik kavramı için kısaca tehditlerden uzak olma hali diyebiliriz.

Güvenlik kavramı, genellikle güvensizlik ihtimallerinin ortadan kaldırılması durumunu anlatmak için kullanılır. Güvensizlik ihtimalleri ise, şiddete maruz kalma, yokluk ve yoksullukla karşılaşma ihtimalleridir.¹¹ Güvenlik kavramını Türk Dil Kurumu (TDK), Güncel Sözlükte, “*toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*”; Ceza Yargılama Yöntemi Yasası Terimlerinde, “*devlet olarak örgütlenen bir toplumun düzen ve güvenilirlik içinde bulunması durumu*”; Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde ise; “*bütün gerekseme ve isteklerin güven altında bulunması*”; Uygulayım Terimleri Sözlüğünde, “*1) genel uygulamam: a) Herhangi bir aygıtta güven sağlayıcı parça b) Bir kilidin, kilidi açarıdan başka bir araçla açılmasına karşı gösterdiği direnç; bu direnci oluşturan düzen 2)*

⁸ Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, Yaz 2008, Cilt 5, Sayı 18, s 2.

⁹ Furkan Akderin, *Latince Sözlük Latince Türkçe – Türkçe Latince*, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 502.

¹⁰ Sait Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik Teori, Pratik ve Gelecek*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, s. 66.

¹¹ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014.s. 29.

*silah: Dolu bir ateşli silahın istenmeden ateş almasını önleyen düzenek; bu düzeneğin işleyişini sağlayan parça*¹² olarak tanımlamıştır.

Güvenlik tanımlarında korku, tehlike ve tehditlerden özgür hissetme hali gibi durumlardan bahsedilirken; güvenliğin fiziksel ve de psikolojik boyutuna vurgu yapılmaktadır. Güvenliğin psikolojik boyutu ile ilgili Maslow'un ihtiyaç hiyerarşileri içerisinde güvenlik ihtiyacı, yeme ve barınma gibi fiziksel ihtiyaçlardan sonra ikinci önemli basamak olarak görülmüştür. Maslow, insan ihtiyaçlarını aşamalı bir yapı içinde görür ve insanların alt basamaktaki ihtiyaçları karşılanınca üst basamaktakilere yöneleceğini kabul eder.

Bu basamaklar şunlardır¹³:

- Fizyolojik ihtiyaçlar: Yeme, içme, barınma vb,
- Güvenlik ihtiyaçları: Kendini güven içinde ve tehlikeden uzak hissetmek,
- Ait olma ve sevgi ihtiyaçları: Başkaları ile ilişki kurmak, kabul edilmek ve bir yere ait olmak,
- Değer ihtiyaçları: Prestij, başarı, yeterli olmak ve başkalarınca benimsenip tanınmak,
- Kendini gerçekleştirme ihtiyaçları: Kişinin amacını gerçekleştirme ve potansiyelini ortaya çıkarması, kişisel tatmin, kişisel başarı, bilimsel buluşlar.

Güvenlik ihtiyacı görüldüğü gibi insanın yaşaması için gerekli yeme, içme, nefes alıp verme, barınma gibi temel ihtiyaçlardan hemen sonra gelen önemli bir ihtiyaçtır. İnsan kendi güvenliğini tehdit altında hissettiği zaman tehdidi ortadan kaldırmak isteyecek ve güvenlik duygusuna ulaşmadan diğer ihtiyaçlara yönelemeyecektir.

Güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için; varlığın korunmasını ve devam ettirilmesini etkileyen bir içsel ve/veya dışsal tehdit ya da tehditlerin bulunması ve/veya bu tür algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir.¹⁴ Güvenlik algısında, insanlar için ilk önce insan güvenliği ve doğal olarak insanın kendi güvenliği akla gelir. İnsanların temel kaygıları kendileri ve yakınlarının can ve mal güvenliğinin

¹² **TDK**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e0e470dd01e0.71150049 (Erişim 02.04.2017).

¹³ Abraham H. Maslow, **Motivation and Personality** Harper and Row, New York, 1970, s. 35-47.

¹⁴ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 34.

sağlanmasıdır. Bireysel olarak bakıldığında güvenlik duygusu, bireyin varlığına ve sahip oldukları şeylere ilişkin endişeler veya kaygıların bütünüdür. Güvenlik kavramı en genel anlamıyla tehditlerden, korkulardan ve tehlikelerden uzak olmak ya da tehdit ve tehlikelerden en az zarar görmek çabasıdır. Dolayısıyla, güvenlik, değer ve önem atfedilen şeylerin tehdit ve tehlikelere karşı korunması ihtiyacı ve çabasıdır.¹⁵ Korunma ihtiyacı duyulan, değer ve önem atfedilen şeylere birey, aile, soy, devlet, dünya, çevre, gıda gibi birçok şey dâhil edilebilir. Bunlardan insan haricindekilerin korunması sonuç olarak yine insana fayda ve bireyin kendini güvende hissetmesini sağlamaktadır.

Güvenlik olgusunu açıklama için tehdit, risk ve savunma kavramlarını açıklamak doğru olacaktır. Tehdit kavramı, bazen gerçek olgu ve olaylara dayanır bazen de algı ve tahminlere dayanır. Bir tehdidin gerçek tehlike olup olmadığı, tehdidin gerçekleşmesi ile ortaya çıkar. Fakat ortaya çıktıktan sonra da önlem almak için geç kalmış olur.¹⁶ Tehdit kavramı TDK da Güncel Sözlükte “gözdağı”¹⁷ karşılığında kullanılmıştır. Tehdit genellikle tehdit eşittir kapasite çarpı niyet (Tehdit = Kapasite X Niyet) şeklinde formüle edilebilir. Teoride bu formülde sorun yok iken uygulamada niyeti çoğunlukla kötü alındığı için tehdidin boyutu kapasite ile ölçülmektedir.¹⁸ Tehdidi oluşturan şeyin gerçekleşebilmesi için yeterli imkân ve kaynağa sahip olması gerekir.

Risk kavramı ise, güvensizlik ihtimallerinden kaynaklanır. Güvensizliğin gerçekleşme yaklaşması, endişe ve korku oluşturur; her korku ve endişe tehlikeli kabul edilir ve tehdit olarak kabul edilir.¹⁹ Güvenlik tehditleri, çatışma alanları, hassasiyetler ve risklerin algılanması, analizcinin dünya görüşleri veya geleneklerine ve siyasa yapıcılarının düşünce yapılarına bağlıdır.²⁰ Bir örnek ile açıklarsak silahın menzili dışında olması tehdit oluşturmaz fakat silahın var olması bir risktir. Silahın menzilin artması riski artırır ve silahın etkili menziline girilmesi durumunda tehdit oluşur.

¹⁵ Ertan Beşe, Genel Olarak Devletin Yapısı, Ed: Süleyman Özeren, **Devlet Güvenliği**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012, s. 19.

¹⁶ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁷ **TDK**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58e1057586e0d6.75620852 (Erişim 02.04.2017)

¹⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 103

¹⁹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 29.

²⁰ Brauch, **a.g.e.**, s. 9.

Güvenlik ile ilgili bir diğer kavram, savunma ise devletlerin sınırlarının dış tehditlere karşı korunmasıdır. Devletler sınırlarının belirlenmesinde savunma faktörünü ön planda tutmuşlardır.²¹ Güvenlik ve savunma girişimleri bir ideoloji ya da değerler adına yapıldığı iddia edilse de, genel olarak ekonomik ve siyasal amaçlara ulaşmak için yapılmaktadır.²² Savunma güvenliği sağlamak için yapılan eylemlerdir.

Güvenlik kavramını açıklanmaya çalışılırken çeşitli ekoller ve düşünürler kavramsal açıklamalarda bulunmaya çalışmıştır. Örneğin Kant; kalıcı bir barışın hiçbir zaman sağlanmayacağını savunmuştur. Bu düşüncenin benimsenmesi ile güvenlik, devletlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.²³ Güvenlik için devlet merkezli düşüncesi yerine insan merkezli düşünce ve şimdilerde insanı da merkezin dışına alan düşünceler gelişmektedir.

Güvenlik kavramına İngiliz Okulu üç ayrı yaklaşımı öngörmektedir. Buna göre:

- Realistler çıkar ve devletin gücüne işaret ederken,
- Akılcı ya da Pragmatistler, devletlerin belirleyici unsurlar olduğu uluslararası topluma vurgu yaparken,
- İdealist yaklaşım nihai çözümün uluslararası toplumdaki devletlerin aksine, bireyler olduğu ve dünya toplumuyla mümkün görüşüne inanmaktadır.²⁴

İngiliz Okulu'nda güvenliği sağlanmasında realistler devleti esas alırken, idealistler bireyi esas almıştır. Pragmatistler ise devletin gücünü kabul edip, uluslararası toplumunun önemli olduğunu savunmaktadır.

Güvenlik konusunda önemli bir diğer ekol olan Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarının salt askeri sorunlara ve devlet temelli yaklaşımlara indirgenmemesini savunurken; geniş güvenlik gündemini taraftarları arasında konumlandırmış ve bireylerin varlığını ve refahını etkileyen konuların güvenlik sorunu olarak kabul edilmesini reddetmiştir. Geleneksel görüştekilerin güvenlik kavramının, anlamını

²¹ Gülgün Tuna, **Yeni Güvenlik**, Nobel Yayınları, Ankara, 2003, s.165

²² Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 63.

²³ Jhon Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, 2008, Cilt: 5, Sayı: 18, s71-72.

²⁴ Brauch, **a.g.e.**, s. 9.

yitirmesine dair endişelerini gidermeye çalışmıştır.²⁵ Devlet merkezli güvenlik anlayışından güvenlik merkezine insan konulmaya başlanmıştır.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik ile ilgili getirdiği en büyük yenilik, yeni bir kavram olan "güvenlikleştirme" terimidir. Bu kavram bir tehdidin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.²⁶ Güvenlikleştirmenin bir diğer tanımında ise, güvenlik meselesi olmayan gündelik yaşama dair bir konunun varoluşsal bir tehdit olarak yansıtılmasını ve bir süre sonra bu konunun bir güvenlik meselesine dönüşmesini ifade eder.²⁷ Güvenlikleştirme için en iyi örnek Soğuk Savaş'tır. Çünkü bu dönem aslında birçok sıcak savaşa sebep olmuştur.²⁸ Soğuk Savaş sonrasında güvenlikleştirme, ulus merkezli insan merkezli güvenlik kavramına geçmiştir.²⁹ Güvenlikleştirme ile güvenliği devam ettirmek için ileride çıkabilecek bir tehdidin engellenmesi amaçlanmaktadır.

Kopenhag Okulu, ilke olarak, "kimin güvenlik söz ediminde bulunduğu", "neyin güvenlikleştirme olduğu" konularında sabit, verili, objektif, olmazsa olmaz kıstasların olmadığını vurgular. Bu çerçevede, hiç kimse güvenlik söyleminde bulunma konusunda mutlak güç sahibi değildir. Örneğin çevre hareketleri, daha önce güvenlik söyleminde bulunmamışken, 1970'lerde güvenlikleştiren aktör sıfatını kazanmışlardır. Bir konunun güvenlikleştirilmiş olması, onun sabit ve sonsuza kadar öyle kalacağı anlamını taşımaz.³⁰ Çevre sorunlarının ön plana çıkması çevreci hareketlerin önem kazanmasını sağlamıştır.

İlk çağlarda güvenlik ihtiyacı can ve mal güvenliği iken; günümüzde ise bu ihtiyaçlara düşünce ve ifade hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, çevre hakkı, sağlık hakkı, barış hakkı gibi birçok konuda korunması da eklenmiştir. Bu ihtiyaçlar devletlerin iç güvenliği içerisinde sayılsa da, ihlaller veya gerekli tedbir almayan ülkelere doğru baskı ve yaptırımlarla uluslararası alana taşınabilmektedir.

²⁵ Sinem Akgül, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni- Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri" *Uluslararası İlişkiler*, 2011, Cilt 8, Sayı 30, s. 58.

²⁶ Barry Buzan, "Askeri güvenliğin değişen gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, 2008, Cilt:5 Sayı:18, s. 108.

²⁷ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 80.

²⁸ Buzan, *a.g.e.*, s. 115.

²⁹ Brauch, *a.g.e.*, s. 6.

³⁰ Akgül, *a.g.e.* s. 58-59.

Geleneksel güvenlik anlayışında egemen devlet en önemli aktördür. Devletin topraklarının korunması en önemli amaçtır ve devletin ekonomik refahı da güvenliğe bağlı olarak sağlanmaktadır³¹. Geleneksel anlayışta insan, gıda, çevre vb. şeyler devletin güvende olması ile güvende sayılmaktadır.

Tablo 1: Genişletilmiş Güvenlik Kavramları³²

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (kimin güvenliği)	Risk altındaki değer (neyin güvenliği)	Tehdit kaynağı/kaynakları (kimden/neden korunma?)
Ulusal Güvenlik [siyasi, askeri boyut]	Devlet	Egemenlik, toprak bütünlüğü	Diğer devletler, terörizm (devlet dışı aktörler)
Toplumsal Güvenlik	Milletler, Toplumsal gruplar	Ulusal birlik, kimlik	(Devletler) illetler, göçmenler, yabancı kültürler
İnsan güvenliği	İnsanlar, insanlık	Beka, Hayat kalitesi	Devlet, küreselleşme, küresel çevre sorunları, doğa, terörizm
Çevresel Güvenlik	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli halk, azınlıklar	Eşitlik, kimlik, dayanışma	Ataerkillik, totaliter/ erktekelci kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür), hoşgörüsüzlük

Güvenlik kavramı, kimin ve neyin güvenliğinin sağlanması referansı üzerinden, devletler, milletler, toplumsal guruplar, bireyler, ekosistem ve cinsiyet ilişkileri konuları üzerine genişleme ve derinleşme göstermektedir. İnsanların ihtiyaçlarının değişimi ile beraber ortaya çıkan tehdit ve riskler ile korunan güvenlik olgusu genelden özel nitelikli ihtiyaçlara geçiş göstermektedir. Tüm insanlar için duyulan güvenlik ihtiyacı aynı değildir. Örneğin savaşta olan bir ülkede devlet güvenliği ön planda iken, çevresel güvenlik ve cinsiyet güvenliği öncelikli değildir. Uzun süre savaşta, terör olayına maruz kalmayan bir ülkede duyulan güvenlik ihtiyacı da farklılık göstermektedir.

³¹ Tuna, *Yeni Güvenlik*, s.165.

³² Brauch, *a.g.e.*, s. 11.

Güvenlik kavramının geliştirilmesi ve güncellenmesi konusunda iki kaynaktan baskı gelmektedir. Birincisi; geleneksel dar kapsamlı askeri odaklı güvenlik sorunlarının artmasıdır. İkincisi ise; askeri konular dışında kalan konulardır. Genel olarak bunlar: ekonomik sorunlar, politik baskı, kıtlık, aşırı nüfus artışı, etnik sorunlar, doğanın tahribatı, terörizm, suç ve hastalıklar gibi sıralayabiliriz.³³ Güvenliğin kapsamı ise aşağıda Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Güvenliğin Kapsamı³⁴⁻¹

Kapsam	Nitelik	Tür
Askeri	Devlet Kaynaklı	<ul style="list-style-type: none"> • Savaş (Konvansiyonel, Nükleer) • Savaş Benzeri Operasyonlar • Düşük Yoğunluklu Savaşlar • Barışı Koruma Operasyonları • Devlet Terörü, Yıkıcı Faaliyetler • Örtülü Operasyonlar/Faaliyetler • Silahlanma/Silahların Kontrolü
	Devlet Dışı Aktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Terör • Gerilla Faaliyetleri • İç savaş

Devlet odaklı güvenlik anlayışında güvenliğin sağlamasındaki en önemli faktör askeri tedbirlerdir. Bu kapsamda devletler tarafından savaş, savaş benzeri operasyon ve silahlanma kontrolü yapılırken devlete karşı, iç savaş, terör olayları yapılmaktadır. Devlet tarafından ya da devlete karşı yapılan eylemler, devlete egemenlik tehdidi oluşturmaktadır.

³³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 70.

³⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 70..

Tablo 3: Güvenliğin Kapsamı³⁵⁻²

Kapsam	Nitelik	Tür
Askeri Olmayan	Politik	<ul style="list-style-type: none">• Zorlayıcı Diplomasi• Kontrol Altına Alma• Güvenlik Ortamını Şekillendirme
	Ekonomik	<ul style="list-style-type: none">• Ekonomik Yaptırımlar• Enerji Güvenliği• Dış Borç-Finans Oyunları• Ekonomik Depresyon, İşsizlik
	Sosyal	<ul style="list-style-type: none">• Misyonerlik• Kadın ve İnsan Hakları İhlalleri• Etik ve Dini Çatışmalar• Nüfus Artışı, Beyin Göçü, Çocuklar• Kültürel Yozlaşma• Kimlik Problemi• Irk Ayrımcılığı• Cinsel Konular• Şehirleşme
	Çevre	<ul style="list-style-type: none">• Ormanların Yok Edilmesi• Çölleşme ve Biyoçeşitlilik• Zararlı Kimyasallar
	Sağlık	<ul style="list-style-type: none">• Hastalıklar• Göç, Beslenme• Mülteciler• Su ve Su Kirliliği
	Doğal Afetler	<ul style="list-style-type: none">• Sel• Deprem• Kasırga• Volkan Patlamaları• Yangınlar• Uzay Cisimleri
	Kazalar	<ul style="list-style-type: none">• Ulaştırma Kazaları• Bina Kazaları• Sanayi Kazaları• Kişisel Yaralanmalar
	Suçlar	<ul style="list-style-type: none">• Narkotik• Adi Suçlar• İnternet Suçları

³⁵Yılmaz, *a.g.e.*, s. 70.

Güvenlik kavramını gelişimi Tablo 2 ve Tablo 3' de gösterilmiştir. Güvenlik, kapsam olarak "askeri" ve "askeri olmayan" olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Güvenlik kavramı nitelik açısından ise; askeri güvenlik; devlet kaynaklı ve devlet dışı şeklinde askeri olmayan güvenlik ise, politik, ekonomik, sosyal, çevre, sağlık, doğal afetler, kazalar ve suçlar gibi konular ile genişlemiştir.

Güvenlik konusunda çalışan bilim adamlarına göre, güvenliğin insana veya gruplara karşı var olan tehditlerden uzaklaşma ölçüsü göreceli olduğu kabul edilirken; yeni güvenlik anlayışının insani mi, ulusal mı ve ya uluslararası mı düzeylerde olduğu konusunda fikir birliğine varılamamıştır.³⁶ Çevresel sorunlar ve teknolojik gelişmeler, güvenlik anlayışına insan sonrası (Posthuman) güvenlik yaklaşımını da ekleyerek bu fikir ayrışmasını artırmaktadır.

Genel olarak, güvenlik, tehlikeden uzak olma ihtiyacı olarak tanımlanmaktadır. İnsan nüfusunun artışı ile kentleşme sorunu ve gıda, barınma gibi ihtiyaçlar artmıştır. İhtiyaçların artması ve değişmesi ile yeni tehditleri beraberinde getirmiştir. Bu sorunları endüstri ve sanayinin ürünlerinin geliştirilmesi ile çözülmeye çalışılmıştır. Gelişen teknoloji ürünlerinin yanlış kullanımı yeni tehlikeler oluşturmuştur.

1.2. Yeni Güvenlik Anlayışında Yeni Tehditler

Küreselleşen dünyada, hızlı bir şekilde artan nüfusun gıda, sağlık, eğitim, huzur gibi ihtiyaçları gelişen teknoloji ve sanayi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu gelişmeler yapılırken üretilen çözümlerin girdi ve çıktıları fazla kontrol edilmeden çoğunlukla günü kurtarmak için yapılmaktadır. Özellikle, sanayi atıklarının geri dönüşümleri yapılmamış ve doğaya atılmıştır. Bu atıklar, içme sularının kirlenmesine, tarım arazilerinin kuraklaşmasına, solunan havanın kirlenmesine ve iklim değişikliği gibi sorunlara, yaşamsal kaynakların etkilemesine sebep olmuş; insanlar için tehdit kaynağı oluşturmuştur. Ayrıca, çevre kirlenmesinin doğada yaptığı tahribat, bioçeşitliliğin azalması ve artan nüfusa bağlı çarpık şehirleşmenin oluşturduğu sorunları insanları etkileyen olaylı ikincil tehditler oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, tüm dünyada sürekli barışın sağlanmasına yönelik umutları da beraberinde getirmiştir. Devletlerarasında iş birliğine ve ortaklaşa

³⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 70.

hareketine dayalı yeni bir ittifaktın oluşması; demokrasi, barış, refah ve silahsızlanma gerçekleşeceği ideali, dönemin Amerika başkanı George H. W. Bush'un tabiri ile "yeni bir dünya düzeni" kurulması ile sağlanacaktır. Ancak, bir süre sonra bu iyimser yaklaşımların gerçekleri yansıtmadığı ortaya çıktı. Hatta yeni güvenlik tehditlerinin çok daha endişe verici olduğu görülmeye başlandı.³⁷ Bu yeni tehditlere çözüm bulmak için yeni çözümler yeni teorileri geliştirilmiştir.

Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, isimli kitabında; güvenlik kavramını siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutlarını açıklamıştır.³⁸ Buzan 1991'de yayınladığı bir makalede güvenlik kavramına yeni bir açılım getirmiş, güvenliği devletlerin ve toplumların tehditlerden kurtulma arayışları ve rakip güçlere karşı bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini koruma yetenekleri olarak tanımlamıştır.³⁹ Buzan; güvenliği beş başlıkta da almış ve bunların birbirinden ayrı çalışmadığını belirtmiştir.

Bu başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz.⁴⁰:

- Askeri güvenlik: devletin silahlı saldırı ve savunma yeteneklerinin iki seviyeli etkileşimiyle ve devletlerin birbirlerinin niyetlerine ilişkin algılamalarıyla ilgilidir.
- Siyasi güvenlik: devletlerin örgütsel istikrarı, hükümet sistemlerini ve onlara meşruluk kazandıran ideolojileri ilgilendirir
- Ekonomik güvenlik: kabul edilebilir refah düzeylerini ve devlet iktidarını sürdürmek için gerekli kaynaklara, finanse ve piyasalara erişimi ilgilendirir.
- Toplumsal güvenlik: toplumların dil, kültür, birliktelik, dini ve ulusal kimlik ve geleneklerin geleneksel kalıplarını evrim için kabul edilebilir koşullar altında çoğaltma becerileri ile ilgilidir.
- Çevresel güvenlik: diğer tüm insan girişimlerinin bağımlı olduğu temel destek sistemi olarak yerel ve gezegen biyosferinin korunması ile ilgilidir.

³⁷ Emine Akçadağ, Yeni Güvenlik Tehditleri, Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Sonuçları ve Türkiye Faktörü, *Bilge Strateji*, 2010, Cilt 2, Sayı 2, s. 74.

³⁸ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, A Member of The Harvester Press, UK, 1983, s. 214–242.

³⁹ Barry Buzan, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Security", *International Affairs* 1991, 67 (3), s. 433.

⁴⁰ Buzan, *a.g.e.*, s. 433.

Bu beş başlığın ilki; askeri güvenlikle korunan güvenlik ya da devlet iken, diğer dört başlıkta (siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik) korunan güvenlik ise insandır. Bu başlıkların ayrımı askeri ve askeri olmayan güvenlik şeklinde de yapılmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik tehditleri önemli ölçüde değişikliğe uğramış, realist düşüncenin alçak politika olarak tanımladığı sosyo-ekonomik konular, askeri-güvenlik sorunlarına oranla daha ön plana çıkmıştır. 2003 yılında yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi'ne göre bu yeni tehditler; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve organize suçlardır.⁴¹ Soğuk savaş sonrası literatüre yeni güvenlik kavramları gibi yeni tehditler de girmiştir.

Uluslararası sistemde aktörlerin güvenlik algılamaları ve politikaları farklılık göstermektedir. Kim için, ne için, nerede, nereye kadar ve nasıl güvenlik soruları çerçevesinde alternatif güvenlik çalışmaları gündeme gelmektedir. Bu kapsamda eleştirel, postmodern, feminist ve yapısalcı kuramların güvenlik anlayışları geleneksel güvenlik olgusunu sorgulamaktadır.⁴² Küresel sistemde güvenlik ve tehdit kavramları da dönüşüme uğramakta ve yenilenmektedir.

İtalya Genel Kurmay Başkanı Giampaolo di Paola'nın 2006'da Londra'da yapılan "Royal United Services Institute" konferansında yaptığı "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütünün (North Atlantic Treaty Organization – NATO) Dönüşümü: Towards The Riga Summit and Beyond" konulu sunumunda; güvenlik kavramının geçirdiği dönüşümü çeşitlenen güvenlik aktörlerini, gündemi ve küresel yönetimle ilişkisini açıklamıştır:

"Kavramsal açıdan, her şeyden önce, güvenlik konularında devletlerin ağırlığının azaldığını, buna karşılık BM, NATO, Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlerin ağırlığının ise arttığının bilincine varmalıyız. Aynı şekilde, örneğin sivil toplum örgütleri ve tüzel şirketler gibi diğer aktörlerin de rolünün artacağını anlamalıyız. Ayrıca, yeni tehditler ve risklerin tipolojisini dikkate alarak,

⁴¹ Akçadağ, **a.g.e.**, s. 74.

⁴² Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Ed: Atilla Sandıklı, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012, s. 26.

artık güvenlik kavramının iç ve dış güvenliğin birbirinden ayrı tutulmadığı ve sınırları olmayan bir dünyayı ima etmekte olduğunu anlamalıyız.”⁴³

Giampaolo di Paola; yeni tehditler ve riskler kaynaklı sorunlar sebebiyle iç ve dış güvenliğin birbirinden ayrı tutulmadığı, sınırları olmayan bir dünya yani uluslararası toplumun değer kazanması ve güvenlik konusunda devletlerin etkisinin azalıp uluslararası örgütlerin etkisinin arttığını vurgulamıştır. Örgütlerin değerinin artması ile örgütlerin taraflı veya tarafsız olması, amaçlarının ve hedeflerinin bilinmesi; üyeleri ve yönetimi arasındaki ilişkilerin önemli olduğunu paylaşmıştır. Güvenliğini sağladığı düşünülen bir örgütün kontrolü yapılmazsa tarafsızlığını kaybederek zamanla kendisinin bir güvenlik sorunu oluşturabileceğine değinmiştir.

Yeni güvenlik çalışmaları güvenliğin siyasallığını ön plana almıştır. İnsan güvenliğini ön plana alan yeni güvenlik anlayışı devlet güvenliğini tamamen geri plana attığı söylenemez. Devlet güvende ise yurttaş da güvendedir düşüncesi halen mevcuttur.⁴⁴ Güvenlik tedbirlerini devlet alırken, devleti veya devletleri bu tedbirleri almaya, devlet kendi mekanizmaları yanında insanlar, STK’lar gibi yeni aktörler de etkin olmaktadır.

1.3. İnsan Güvenliği

İnsan güvenliğinde güvenliğin referans konusu geleneksel görüşün desteklediği devlet olmayıp, insandır. Bir diğer ifadeyle, insan güvenliği sağlanacak şeydir. ⁴⁵ Savaş ve şiddet olaylarında önce insanların korunması amaçlanmaktadır. Devletin yerine insanların korunmasının amaçlanması klasik aktörler yerine devlet yeni aktörlerin önem kazanmasını sağlamıştır.

Eleştirel teorisyenlere göre; Devletler, kendi halkları için güvenlik sağlayabilirler ve aynı zamanda tehdit kaynağı da olabilirler. Bu sebeple, devlet yerine insana odaklanılmalıdır. Güvenlik, en iyi şekilde, insanları ve grupları normal koşullar altında yapabileceklerinden alıkoyan sosyal, fiziki, ekonomik, siyasi ve diğer kısıtlamalardan

⁴³ Giampaolo di Paola, “NATO’nun Dönüşümü: Towards The Riga Summit and Beyond”, 20-21 Temmuz 2006, **Royal United Services Institute Konferansı**, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/turkish/art2.html> (Erişim Tarihi, 04.05.2017); Ergül, **a.g.e.**, s. 170-171.

⁴⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 103.

⁴⁵ Pauline Kerr, Human Security, Alan Collins (ed), **Contemporary Security Studies**, Oxford University Press, United Kingdom, 2013, s. 104.

özgür kılmak olarak tanımlanan” insanın özgürleştirmesiyle” sağlanabilir.⁴⁶ Bu görüş, insanların tehlikeden uzak olması ile güvenlik sağlanacağı savunulmaktadır.

İnsan güvenliğine ilk kez BM Kalkınma Programı'nın 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'nda değinilmiştir. İnsan güvenliği kişilerin siyasal, sosyal ve ekonomik anlamlarda baskı şiddet görmemeleri, fiziki varlıklarının zarar görmemeleri olarak tanımlanır.⁴⁷ İnsan güvenliği ile insanın, insan olmadan kaynaklanan yaşam hakkından, düşünce ve ifade özgürlüğüne, ekonomik sosyal haklarından iyi bir çevrede yaşaya bilme hakkına kadar tüm haklarının korunmasını amaçlamaktadır.



⁴⁶ Baylis, **a.g.e.**, s81.

⁴⁷ UNDP, **Human Development Report 1994**, New York Oxford, Oxford University Press,1994, s. 22-40. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994> (Erişim Tarihi: 04.05.2017); Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 37.

Tablo 4: İnsan ve Devlet Merkezli Güvenlik Kavramları Karşılaştırması⁴⁸

	İnsan Merkezli Güvenlik	Devlet Merkezli Güvenlik
Referans Nesnesi	İnsanlar siyasi risk altında	Devlet ve devlet toprağı dış askeri müdahale ve ya işgal riski altında
Tehditler	Örgütlü siyasi şiddet <ul style="list-style-type: none">İç Savaş (Devlet ile isyancılar arasında)Devlet dışı çatışmalar (devlet değil isyancı gruplar veya savaş arasında) Tek taraflı şiddet (devletlerin veya devlet dışı silahlı grupların savunmasız sivillere saldırması)	Diğer devletlerin askeri güçlerinin uyguladığı siyasi şiddet
Pratik Araçlar	Askeri ve Askeri olmayan <ul style="list-style-type: none">Önleme: diplomasi; çatışmanın köklerine inme, hafif silahlar ile anti personel kara mayınları ticaretini önlemeye yönelik uluslararası rejimler; caydırıcı önlemler (savaş suçları mahkemesi gibi)Tepki: diplomasi; arabuluculuk; askeri nitelikli insani müdahale vb.Yeniden inşa etme: diplomasi; devlet ve ulus inşa etme; polis güçleri ve adli sistemlerde düzen sağlama; geniş okul gündemi. Araçlar egemenliğin sadece bir hak değil sorumluluk olduğu varsayımına dayanmaktadır.	Askeri ve Askeri olmayan <ul style="list-style-type: none">Devletin Askeri gücüDiplomasi. Araçlar egemenliğin ihlal edilemez bir hak olduğu varsayımına dayanmaktadır.
Aktörler	<ul style="list-style-type: none">Devlet: yabancı devletler; duruma bağlı olarak ulusal devlet birimleriDevlet dışı: uluslararası, bölgesel, ulusal	Hükümet/devlet. devletlerin askeri gücü

Tablo 4 ' de görüldüğü gibi güvenliğin referans nesneleri olarak alınan insan ve devlet için iç ve dış tehditler bulunmaktadır. Her iki unsur da güvenlikleri için güç kullanımı ve askeri olmayan tedbirler almaktadırlar.

⁴⁸ Kerr, **a.g.e.**, s. 111.

İnsani kalkınma, gelişme ve insan güvenliği kavramları birbirine bağlı, ancak hiçbir şekilde özdeş olmayan kavramlardır. İnsani kalkınma ya da gelişme, genişleyen bir konsept olup, insanların tercih ve özgürlüklerinde genişlemeyi amaçlamaktadır. İnsan güvenliğinde ise öncelikle özgürlüklerin temin edilmesi ve sahip olunan imkânları korunması temel alınmaktadır.⁴⁹ İnsani kalkınma da bir insan hakkı bir insani ihtiyaç olduğu için insan güvenliği içerisinde korunması gereken bir değerdir.

1994 tarihli BM İnsani Kalkınma Raporu'nda İnsan için iki önemli bileşenine vurgu yapılmaktadır. Bunlar: korkudan yoksun olma (Freedom from fear) ve istemeden özgür olmaktır (Freedom from want).⁵⁰ Raporda insan güvenliğine, ekonomik, gıda, sağlık, çevre, kişisel, toplumsal ve siyasi boyutlarda değinilmiştir.

İnsan güvenliği ile ilgili günümüz tartışmalarına yön veren üç kavram bulunmaktadır. Bunlardan ilki; temel insan haklarından olan yaşama, özgürlük ve mutluluğu aramayı esas alırken, ikinci kavram; soykırım ve savaş suçlarının önlenmesi, sivillerin ve muharip olmayanların ölmesinin engellemek gibi güvenliğin insani yönü ile ilgilenmektedir. Son kavram ise, insan güvenliğinin ekonomik, çevre, sosyal ve diğer boyutları ile insanların yaşam koşulları ve refahı ile ilgilidir.⁵¹ Bu üç kavram aynı zamanda üç nesil olarak gruplandırılan insan haklarının gelişimi sayesinde oluşmuştur.

İnsan hakları ve güvenlik kavramları biri diğeri için feda edilebilir iki unsurdur. Bu iki unsur bazen birbirini desteklemekte iken, bazen birbiriyle çatışmaktadır. İnsan güvenliği temelde insan haklarının korunmasını amaçlamaktadır. İnsan merkezli güvenlik anlayışı yeni aktörlerin önem kazanmasını sağlarken, sağlık ve çevre sorunları gibi yeni tehditlerinde önem kazanmalarını sağlamıştır. İnsan güvenliği ve neslinin devamı için klasik aktörlerin çevre sorunları üzerinde yeterli ve doyurucu çözümler üretmemeleri yeni yaklaşımların gelişmesi için uygun koşulların oluşumunu hazırlamıştır. Klasik yaklaşımların, devleti korumanın insanı da koruyacağı düşüncesi yerine, doğayı korumanın insanı koruyacağı düşüncesini öne çıkarmaları beklenmektedir.

⁴⁹ Oscar A. Gómez and Des Gasper, *Human Security*, UNDP Human Development Report Office, 2013, s. 3. http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2017)

⁵⁰ Gomez ve Gasper *a.g.e.*, s. 2.

⁵¹ Yılmaz, *a.g.e.*, s432-433.

1.4. İnsan Sonrası Güvenlik

Devlet temelli uluslararası ilişkiler teorilerinin dünyaya Holistik⁵² (bütüncül) yaklaşmaması ve antroposentrik⁵³ etkiler nedeni ile çevreyle ilgili sorunların çözümünde etkili olamamaktadır. Bu çevreyle ilgili sorunlara “Posthuman International Relations” (İnsan Sonrası Uluslararası İlişkiler) yaklaşımının çözüm olabileceği kabul edilebilir.⁵⁴ Devlet sınırlarını aşan çevreyle ilgili sorunların çözümü için yeni fikirlere ihtiyaç vardır. Sadece insanı merkeze alan teorilerin diğer canlıları hayvanları, bitkileri ve coğrafya gibi faktörleri de kapsayacak şekilde gelişmesi ve çevreyi merkeze alan Posthuman (insan sonrası) yaklaşımlarının ekolojik krizlerin aşılmasında etkili olacakları öngörülmektedir.

Posthuman terimi, beşeri ve sosyal bilimlerde güncel eleştirel söylem içine 1990'ların ortalarında yer almaya başlamıştır. Kökenini 1960'larda Michel Foucault'un “The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences” başlıklı çalışmasında insan düşüncesinin sonunun gelebileceği⁵⁵ söylemine dayanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların bir diğeri ise, 1946'dan 1953'e kadar sibernetik ve sistem teorisi çalışmaları ile tanınan Gregory Bateson, Warren McCulloch, Norbert Wiener, John von Neumann'dır. Bu kişilere göre, insan ve homo sapiens'i, anlam, bilgi ve biliş konularıyla ilgili olarak ayrıcalıklı bir konumdan kaldırıp, biyolojik, mekanik ve iletişimsel süreçler için yeni bir teorik model geliştirilmiştir⁵⁶ Transhümanizmi, yoğunlaştırılmış bir hümanizm ve postnümanizm anlayışının zıttı⁵⁷ kabul eden Wolfe'e göre, Posthuman yaklaşımı ile insan merkezci yaklaşım, evrimsel, ekolojik veya teknolojik gelişmelerle yerinden edilmiştir.⁵⁸ Teknolojideki gelişmeler ile geliştirilen akıllı cihazlar insanın işgücündeki yerini almaya başlamış ve insanın önemini azaltmıştır. İnsana insan dışında tehdit oluşturan çevreyle ilgili krizler de insan

⁵² Holizm konusu Ekoloji Felsefesi: Holizm başlığında anlatılmıştır. s. 75-80.

⁵³ **Antroposen**: insan etkinliklerinin dünyayı değiştirdiği jeolojik döneme denilmektedir. Çağrı Eryılmaz, Antroposen Kavramının Toplumsal İnşası: Nesnel Bilim, Popüler Kültür ve Çevreci Politika, **Doğu Batı**, 2017, Sayı: 83, s. 219.

⁵⁴ Erika Cudworth vd., Framing the posthuman dialogues in international relations, Erika Cudworth, Stephen Hobden ve Emilian Kavalski (ed:) **Posthuman Dialogues in International Relations**, Routledge, London ve New York, 2018, s. 8.

⁵⁵ Michel Foucault, **The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences**, Routledge, London ve New York, 2005, s. 422.

⁵⁶ Cary Wolfe, **What is Posthumanism?**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010, s. Xii.

⁵⁷ Wolfe **a.g.e.** s. xv.

⁵⁸ Wolfe **a.g.e.** s. xvi.

merkezciliğin önemini azaltan bir diğer etken olmuştur. Bu çalışmada, tezin içeriği ve kapsamı gereği Posthuman yaklaşımında çevreyle ilgili krizlere daha çok değinilmiştir.

Posthuman durumunun ortak paydasını canlı maddelerin hayati yapısı oluşturmaktadır. Aynı zamanda, Posthumanın başlangıç noktası doğa kültür sürekliliği olduğunu⁵⁹ savunan Rosi Braidotti, çağdaş Posthuman düşüncesinin üç temel kolu olduğunu ileri sürmüştür. Birincisi; ahlak felsefesinden gelir ve tepkisel bir Posthuman biçimini oluşturur. İkincisi; bilim ve teknoloji çalışmalarından gelir ve analitik bir Posthuman biçimi oluşturur. Üçüncüsü ise, hümanizm karşıtı öznellik felsefeleri geleneğinden gelir ve eleştirel bir Posthuman önermektedir.⁶⁰ İnsan sonrası güvenlik çalışmalarının Braidotti'nin yapmış olduğu bu tasniften ikinci grup içerisinde bilim ve teknoloji çalışmaları içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Caroline Kaltofen, uluslararası ilişkiler içerisinde Posthuman düşüncesinin beş türeviden bahseder.⁶¹ Bunlar;

- Marx 'ın “küçük burjuvazinin doğallığı” düşüncesi üzerine hümanizm eleştirisinden kaynaklanan Posthuman düşüncesi;
- Foucault 'un Biyopolitik ve Şecere ile ilgili çalışmaları Foucault iddia olarak insanın bir bitiş noktasına geliyor olabilir iddiasından kaynaklanan posthuman düşüncesi;
- Althusser ve Luhmann gibi yazarlar tarafından sibernetik literatürde dikkat çekip özellikle cyborg askerleri ile ilgili olarak, teknolojinin rolü açısından insan yetkinliği bakımından kaynaklanan Posthuman düşüncesi;
- İnsan ve doğanın geri kalanının arasındaki zorunlu sınırın tartışmalarından kaynaklanan Posthuman düşüncesi;
- Nesne odaklı ontoloji hareketinden kaynaklanan Posthuman düşüncesi;

Kaltofen, Posthuman düşüncesinin doğuşunda insan odaklı yaklaşmıştır. Temelde insan merkeziliğin eksiklerinden esas alan Posthuman düşüncesi insanın teknoloji karşısındaki eksikleri biyopolitik olarak insanın sona yaklaştığı

⁵⁹ Rosi Braidotti, **The Posthuman**, Polity Press, Cambridge ve Malden, 2013, s. 2.

⁶⁰ Bradotti **a.g.e.**, s. 38.

⁶¹ Carolin Kaltofen, *International Relations in Dialogue With The Posthuman – a Human Account*, Erika Cudworth, Stephen Hobden ve Emilian Kavalski (ed:) **Posthuman Dialogues in International Relations**, Routledge, London ve New York, 2018, s. 37-45.

düşüncelerinin yanı sıra nesnelerin varlığı ve nesnelere ile insan arasındaki sınırların belirlenmesi gibi konular da Posthuman düşüncesinin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Posthuman ile başlayan doğa düşüncesinin, 2015'te yapılan Avrupa Uluslararası Çalışmalar Birliği Sözleşmesi'nde konuyla ilgili insan merkezli uluslararası ilişkileri tamamen yok edeceği gerekçesiyle insan sonrası güvenlik kavramının radikal olduğu eleştirileri dile getirildi. Audra Mitchell bu sorunun çözümü için "dönüşümlü antropo-merkezlilik" teriminin daha iyi olduğunu savunmuştur. Bu terim; insan ve çevresinin bir arada yaşamasını ve insan davranışlarının disipline edilmesini içermektedir.⁶² Dönüşümlü antropo-merkezlilik kavramı insanı merkezden atmadan doğanın zarar görmesini engellemeyi hedeflemektedir. Doğanın zarar görmesi sonrasında insanlarda bundan etkilenecektir. Doğayı merkeze alıp bu tehlikelerin önüne geçilmesi insanında zarar görmesini engelleyecektir.

Çevre kavramı uluslararası ilişkilerin incelenmesinde ve uygulanmasında önemli bir yere sahiptir, yeni bir çalışma değildir. Örneğin milletlerin kaderinin bağlı olduğu savaşlarda, insan kontrolünün ötesinde rüzgâr, yağmur, sis veya kar gibi doğal olayları göz önüne alarak karar verilmiştir.⁶³ Fakat çevreyi merkeze almayı insan faaliyetleri etkileyen önemli bir faktör kabul edilmiştir.

Emilian Kavalski ve Magdalena Zolkos Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde doğa tanınması ve kavramsallaştırılmasını üç ayrı düzeyde yapmıştır.⁶⁴

- İnsan ve insan dışı sistemler ve yaşam formlarının güvenlik açığının tanınması;
- Saygı olarak tanıma;
- Tanıma ilişkisinde karşılıklık.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde doğanın insan ve insan olmayan yaşam formlarının güvenlik açığı bakımından tanınması karşılıklı bağımlığa dayanır.⁶⁵

⁶² Audra Mitchell, Posthuman Security: Reflections from an Open-ended Conversation, Clara Eroukhmanoff ve Matt Harker (ed.), **Reflections on the Posthuman in International Relations The Anthropocene, Security and Ecology**, E-International Relations Publishing, Bristol, 2017, s. 11-12.

⁶³ Emilian Kavalski ve Magdalena Zolkos, The Recognition of Nature in International Relations, Patrick Hayden ve Kate Schick (ed) **Recognition and Global Politics Critical Encounters Between State and World**, Manchester University Press, 2016, s. 143.

<https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526101037/9781526101037.00014.xml> (Erişim Tarihi: 28.06.2019)

⁶⁴ Kavalski ve Zolkos **a.g.e.**, s. 145.

⁶⁵ Kavalski ve Zolkos **a.g.e.**, s. 146.

Örneğin, su kirliliğine dayalı sulak alanların azalması, içme suyu azalması ve bazı canlıların yaşam ortamlarının bozulması gibi doğadaki değişimler insanlık için hayati sorunlar oluşturabilir. Bu ve benzeri durumlar da oluşacak güvenlik açığı insanlığı yeni tedbirler almaya zorlamaktadır ve doğayı güvenlik açısından tanımaya yönlendirmektedir.

Tanınma konusunda saygı vurgusu yapısal olup, psikolojik değildir.⁶⁶ Buradaki saygının kaynağı altlık veya üstlük içermez karşılıklılık temeline dayanmaktadır. Kültürel farklılıklara saygı duyulmasından temel alarak doğaya da saygı duyulabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde insan ve insan dışı sistemler arasında karşılıklı tanınma ile Antroposen'deki küresel yaşamla karşılaşmak mümkündür. Buradaki çekişme günümüz dünya meselelerinin sadece kiminle olduğu değildir. Tüm dünyadaki karmaşıklıkla ve küresel yaşamla başa çıkma kapasitesi ile de ilgilidir. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkilerde doğanın tanınması insan topluluklarının ayrı siyasi otoriteler altında ve ayrı doğal ortamlar şeklinde bölgelere bölünmediğini bunun yerine iç içe geçmiş kesişmiş birebirleri arasında sayısız bağlantıların olduğu birçok sistemden oluşan bir bütünün kabul edilmesidir.⁶⁷ Bu karşılıklı tanınma sayede ekosistemdeki insanın yerine ve ekosistemdeki görevlerine yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Antroposen çağında güvenlik yaklaşımlar, ana akım devletin kendi bölgesini dış tehditlerden ya da nüfusunu doğal afetler ya da hastalıklar vs. korumak için insanı dış doğadan ayırma temeline dayanır. Çevresel güvenlikteki çevrenin, insan faaliyetiyle tehlikeye atılmış bir referans nesnesi olarak kabul edilmesi ya da bunun tersine, insanların bazı dış doğa tarafından tehdit olarak tasvir edilmektedir. Çevre ve insan güvenliği hakkındaki bu benzeri eleştiriler insan ve çevre arasındaki yapay ayrılığı üretmektedir.⁶⁸ Bu birbirini tehdit kabul eden ayrılık birbirine zarar verme riskini de beraberinde getirmektedir. Doğanın uluslararası ilişkilerde karşılıklı tanınması bu durumu tehdit olmaktan kaldırmakta önemli rol oynayabilir.

⁶⁶ Kavalski ve Zolkos **a.g.e**, s. 149.

⁶⁷ Kavalski ve Zolkos **a.g.e**, s. 151-152.

⁶⁸ Delf Rothe, Global Security in a Posthuman Age? IR and the Anthropocene Challenge, Clara Eroukhmanoff ve Matt Harker (ed.), **Reflections on the Posthuman in International Relations The Anthropocene, Security and Ecology**, E-International Relations Publishing, Bristol, 2017, s. 88.

Erika Cudworth ve Stephen Hobden'nin Posthuman düşüncesini temeli " karmaşıklik" üzerine kuruludur. Bu karmaşıklik, insan ve insan dışı, canlı ve canlı olmayan çeşitli sistemlerde gözlenebilen olgulardır.⁶⁹ En temel parçacıkların seviyesinden en gelişmiş sistemlere kadar her şey bir formdan başka bir sistemdir veya başka bir sistemin parçasıdır. Bu karmaşıklik atomlardan, moleküllerden, hücrelerden, bedenlerden ve yukarılardan sosyal sistemlere, güneş sistemlerine, galaksilere, sonunda belki de evrene kadar uzanır. Bu gibi sistemler bazı ortak özellikleri paylaşır ve tüm sistemler diğer tüm sistemler için çevre sağlar. Bu anlamda tamamen birbirine bağlı bir evrende yaşamaktayız.⁷⁰ Komplekslik ya da karmaşıklik ilk bakışta, nicel bir olgudur, Aynı zamanda belirsizlikten ve rastgele olaylardan oluşur. Komplekslik, bir anlamda, her zaman şanstır.⁷¹ Komplekslik yaklaşımı atom altı parçacıklardan evrene kadar her şeyin birbirine bağlılığını ön plana çıkarmaktadır. Bu birbirine bağımlılık Holistik düşüncüyü vurgulayan bir delil niteliğindedir.

Doğa fikrinin tanınması ile insanın hiyerarşik yerinin değiştiği yeni bir uluslararası Posthuman topluluğun oluşacağını söylemek hatalı olmayacaktır. Ekosistemleri, hayvanları, bitkileri ve mineralleri içeren ve tanıyan bu tür toplulukların "çevreyle ilgili demokrasi" isimli daha kapsamlı bir siyasi düzen oluşturma potansiyeli vardır.⁷² Bu çevreyle ilgili demokrasi kavramı insan dışı canlılar için yeni haklar getirecek ve bazı insan davranışlarını sınırlayacaktır. Diğer taraftan, bu durum insanları sınırlayan bir şey değildir daha geniş bir açıdan bakıldığında doğanın geliştirilmesi insanlar için daha yaşanılır bir çevre oluşturacaktır.

Çevre ve güvenlik kavramları arasında bir ilişki olması uzak görülmemektedir. Ancak çevresel sorunların doğal çevre ile toplum üzerinde meydana getirdiği ve gelecekte getirebileceği sorunların, sosyal bozulma ve çatışmalar ile çevre ve güvenlik bağının kurulmasını sağlamaktadır.⁷³ Daha yaşanılır çevre ihtiyacı, çevresel krizlerin sebepleri ile bir çatışma çıkaracak bu da bir güvenlik sorunu teşkil etmektedir.

⁶⁹ Erika Cudworth ve Stephen Hobden, *Of Parts and Wholes: International Relations beyond the Human, Millennium - Journal of International Studies*, 2013, cilt:41, sayı:3 s449.

⁷⁰ Cudworth ve Hobden, *a.g.e.* s. 443.

⁷¹ Edgar Morin, *On Complexity*, Hampton Press, Cresskill, New Jersey, 2008, s. 20.

⁷² Kavalski ve Zolkos *a.g.e.*, s. 148.

⁷³ OECD DAC Working Party, *State of the Art Review of Environment, Security and Development Co-operation*, Working Paper, 2000, s. 5. https://www.iisd.org/pdf/2002/envsec_oecd_review.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2018)

1.5. Yeşil Teori, Çevre ve Güvenlik İlişkisine Kuramsal Bakış

Uluslararası ilişkilerde teori olarak yer almamış ve daha çok çevresel konuları ifade etmek için kullanılmış olan Yeşil Teori'nin siyasal gelenek olmaya başlaması 1990'lı yıllar ile başlamıştır. Teori, ilk olarak Batı kapitalizmi ve Sovyetler tarzı komünizme eleştirel ortaya çıkmış; aydınlanma, modernleşme ve ilerleme fikirlerine karşı fikirler üretmiştir. İkinci dalga ise, 1990'lı yılların sonlarına doğru ulus aşırı yönelimleri (Çevresel haklar, çevresel demokrasi, çevresel aktivizm, çevresel vatandaşlık ve çevreci devletler gibi kavramlar) ön plana çıkarmıştır. Bu yönüyle, normatif uluslararası ilişkiler teorisine yaklaşmıştır.⁷⁴ Çevresel konuların ifade edilmesi ile başlayan süreç çevre sorunlarının artması ile ihtiyaç haline dönüşmüş ve çevre sorunlarına karşı getirilen çözümlerin yetersizliği sayesinde yeni bir teori olarak kabul edilmesi için uygun ortam oluşmuştur.

Yeşil teorinin amacı, Paterson'a göre, çevre sorunlarında dar anlayış ve yaklaşımların ötesine geçmektir. Yeni yapısı ile Yeşil Teori'nin uluslararası ilişkilerin klasik sorunlarından olan barış arayışı güç politikası uygulamaları, küresel yönetim sorunu, küresel adalet gibi normatif sorunlara çevreyi de dikkate alarak yaklaşması ve yeni bir kökten değişim ile düşünce ortaya koymasıdır.⁷⁵ Yeşil teori, insanı içine alan doğayı merkeze oturtarak, çevresel sorunlar üzerinden uluslararası ilişkiler teorilerine bir meydan okumadır.

Yeşil teori, sadece çevresel sorunlarla ilgilenmemekte; uluslararası ilişkilerin temel kavramlarını ekolojik perspektiften geliştirmeye çalışmaktadır.⁷⁶ Paterson'un ifadesi ile idealizmde olduğu gibi normatif buyruk Yeşil siyasette asıl güdüdür ve çevresel sorunlar daha sonra gelmektedir.⁷⁷ Yeşil teori, insan merkezli Postpozitivist ve Eleştirel teorilerden insanı özgürleştirmede doğanın yeri detayı ile ayrılır.⁷⁸ Bu yönüyle, insanın doğanın içinde düşünülmesi gerektiğini savunmakta ve eleştirel teorinin öznesini geliştirmektedir.⁷⁹ Antroposen düşüncesindeki insan merkezli

⁷⁴ Yelda Erçandarlı, Yeşil Teori, Ramazan Gözen(ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.496- 497.

⁷⁵ Matthew Paterson, "Yeşil Siyaset", Scott Burchill vd., **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 348.

⁷⁶ Erçandarlı, **a.g.e.**, s. 494.

⁷⁷ Paterson, **a.g.e.** s. 375.

⁷⁸ Erçandarlı, **a.g.e.**, s. 494.

⁷⁹ Robyn Eckersley, Habermas and Green Political Thought: Two Roads Diverging, **Theory and Society**, Cilt: 19, Sayı: 6, s. 740.

yaklaşım yerine doğayı merkeze alan bu yaklaşım yeşil teorinin temel argümanını oluşturmaktadır.

Paterson'a göre; Yeşil siyaset, uluslararası ilişkiler sorunlarına eleştirel bir teori olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda, yeşil siyaset açıklayıcı ve de normatif olmayı amaçlamakta; küresel siyasi sorunlara açıklama getirmeye ve cevaplar bulmaya çalışmaktadır.⁸⁰ Çevreci hareketler; kaynak, atık ve ahlaki sorunlar olmak üzere üç konuda yoğunlaşmaktadır.⁸¹ Yeşil teori, küresel siyasetteki sorunlara çevre merkezli yaklaşır ve çevresel kaynaklı krizlere dikkat çekmeye çalışır.

İnsan ile çevresi ve diğer canlı türleri arasındaki ilişki, ilk çağlardan Sanayi Devrimi'ne kadar dönemsel değişimler geçirmiştir. Sanayi Devrimi sonrası, insanlığın tabiata hâkim olma ve sınırsızca kullanma isteği, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile doğaya müdahale edilerek doğanın dengesi bozulmuştur. Hatta bu süreçte çevre dengesi tahrip edilmeye, bozulmaya ve canlılar için tehlikeli olmaya başlamıştır.⁸² Ekolojik dengenin bozulması ile doğal kaynakların tükenmesi insanlar için ve devletler için de bir tehdit oluşturmaktadır.

İlk çağlarda yerleşik hayata geçmeden önce ve kısmen günümüzde de görülen göçebe yaşam biçimi, insanların iradelerine dayalı bir tercih olmayıp, göçebe yaşama doğa, coğrafya gibi çevre koşulları kaynaklık etmiştir.⁸³ 21. Yüzyılın sonlarına doğru ise doğal yaşam destek sistemlerinin bozulduğunun anlaşılması ve bu bozulmanın bir tehdit ve tehlike olarak algılanması sonucu, çevre güvenliği kavramı ortaya çıkmış ve klasik güvenlik anlayışının yerini almaya aday olmuştur.⁸⁴ Sanayi Devrimi'nden sonra dünya nüfusunun hızla artması, küresel ısınma, iklimsel değişiklikler, ülkeler arasındaki savaşlar, iç savaşlar, salgın hastalıklar gibi daha birçok sebepten dolayı insanlar öncelikle yiyecek ihtiyaçları ve güvenli bir ortamda yaşamak için şehirlere göçler etmiştir. Nüfus artışı ile başta güvenlik olmak üzere sorunlar da artmıştır. Sağlıklı çevresel ortamların azalması; hava, su, toprak kirliliğinin artması salgın hastalıkların yaygınlaşması ve küresel iklim değişikliğinin etkileri, ekoloji temelli

⁸⁰ Paterson, **a.g.e.** s. 374-375.

⁸¹ Yelda Erçandarlı, Yeşil Teori, Ramazan Gözen(der.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.495

⁸² Kemal Görmez, **Çevre Sorunları**, Nobel, İstanbul, 2015, s. 4.

⁸³ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s. 102.

⁸⁴ Tuna, **Yeni Güvenlik**, s. 181.

endişelerin güvenlik ve çatışma araştırmalarının ilgi alanına girmesine neden olmuştur.

Çevre genellikle gökyüzü, deniz, dağlar, ormanlar, nehirler, kuşlar, hayvanlar gibi bizi kuşatan her şey olduğu kabul edilir.⁸⁵ Çevre kavramı geniş anlamıyla doğa veya insansal olmayan dünya olarak tanımlanır. Çevre, genel olarak doğal ve yapay incelemektedir. Doğal çevre, insan müdahalesi olmadığı ve çevresel dengenin bozulmadığı çevre olarak tanımlanırken; yapay çevre ise, insanın müdahalesi ile oluşan çevre olarak ifade edilmektedir.⁸⁶ Çevre aslında doğa ile iş yapmak değildir. Çünkü yapay çevre, kentsel çevre ve toplumsal çevre gibi doğal olmayan çevre kullanımlarımda vardır. Bu açıdan bakıldığında, çevre doğadan daha geniş olup, aynı zamanda doğayı da kapsar.⁸⁷ Çevre, bir diğer ifadeyle, çevresel dengenin korunduğu ve bozulmuş olduğu tüm alanları kapsayan bir kavramdır.

TDK, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğünde çevreyi “*Bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun dirimbilimsel, toplumsal, ekin sel yaşamını etkileyebilecek diş etmenlerin tümü*” olarak tanımlar. Halkbilim Terimleri Sözlüğünde ise “*İnsanla onun yarattığı kültürün coğrafyasal ve yaşambilimsel diş çevresi, bk. kültür, insan coğrafyası, çevresel kültür, ikincil çevre, çevresel saptamacılık*” anlamında kullanılmaktadır. Biyoloji Terimleri Sözlüğünde ise “*Bir organizmanın ya da bir parçasının üzerinde etki yapan diş etkenler topluluğu.*” olarak tanımlamıştır.⁸⁸ Konumuz gereği biyolojik terimler sözlüğündeki çevre tanımı daha uygun bulunmaktadır.

Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü’nde çevreyi “*bir şeyi kuşatan ya da saran*”⁸⁹ olarak tanımlarken; Ruşen Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde; kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel (maddi ve maddi olmayan) gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel (Biyolojik), iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü⁹⁰ şeklinde tanımlamıştır. Çevre tanımları yapılırken fiziki ve kültürel özelliklerde tanımlamalara katılmaktadır. Fakat insan merkezli çevre anlayışında insanın biyolojik

⁸⁵ Ernest Callenbach, **Ekoloji: Cep Rehberi**, Çev: Egemen Özkan Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 28.

⁸⁶ Görmez, **a.g.e.**, s. 3.

⁸⁷ Keleş vd., **a.g.e.** s. 32.

⁸⁸ **TDK**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.590c23b79b2277.99315404 (Erişim Tarihi: 05.05.2017)

⁸⁹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları Ankara, 1999, s. 115.

⁹⁰ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Yayınları, Ankara. 1998, s. 33.

ve kültürel ihtiyaçları algılanmalı ve çevreyi “canlıları özellikle de insanı etkileyen ve ondan etkilenen dış şartların tamamı”⁹¹ şeklinde tanımlayabiliriz.

Çevresel güvenlik kavramının gelişimi, geleneksel güvenlik anlayışı içerisinde çevrenin risk alanı olarak ulusal güvenlik yaklaşımlarında yer almasıyla başlamıştır.⁹² Günümüze kadar çevresel güvenlik, güvenliğin nesnesi ve aktörleri açısından üç evrede gelişmiştir. Birinci evrede, askeri güvenlik merkezli geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisindeki çevresel güvenlik algısıdır. Buna göre kaynakların ele geçirilmesi ve muhafazası maksadıyla çatışmaların ve göç hareketlerinin oluşabileceği kabul edilmiş, dünyada meydana gelen çevresel bozulma ve iklim değişikliklerinin kaynak kısıtlıklarını meydana getireceği vurgulanmıştır. İkincisi; siyasi aktörleri temel alan devlet merkezci yaklaşımın hâkimiyetini savunan, fakat güvenlik krizinin üstesinden ancak çok taraflı devletlerarası işbirliği ile çözülebileceğini savunulan yaklaşımdır. Üçüncüsü ise, çevresel güvenlik konusunun insani güvenlik kavramı ile bir tür derinleşme yaşamıştır. Bu yaklaşım ile insan refahını sağlayan çevresel şartların azalmasının önüne geçilmesi, çevresel koşulların iyileştirilmesi ve bunların sürdürülebilirliğinin sağlanması konularını değer kazanmıştır. İnsan güvenliğe yönelik en önemli aktörün, insanın çevresel yaşam alanı olduğu kabul edilmektedir.⁹³ Çevresel krizlere ulusal güvenlik içerisinde çözüm bulmaya çalışılan çevresel güvenlik insan güvenliği içerisinde genişlik kazanmış, insan sonrası güvenlik anlayışı ile çevreyi merkeze alan bir güvenlik anlayışı olarak kabul görmeye başlamıştır.

Çevresel güvenlik kavramının anlaşılması için öncelikle kimin güvenliğinin hangi seviyede sağlanacağını belirlenmelidir. Bu konuda, çevrenin, güvenliğin öznesi olmasına beklenirken, güvenliği sağlanacak varlığın çevreden ziyade insan olduğu kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, uluslararası güvenliğin insanı merkez alan realist yaklaşımların değerini korumaya devam etmesidir. Bu nedenle, çevre, güvenliğin sağlanması gereken özne olmak yerine, güvenli hale getirilmeye çalışılan nesne olmaktadır.⁹⁴ Bu yaklaşım da insan güvenliği için gerekirse çevre bozulabilmektedir. Ancak, çevrenin bozulması dolaylı olarak yine insanı

⁹¹ Görmez, a.g.e, s. 4.

⁹² Kate O'Neill, *The Environment and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 1.

⁹³ Tarık Ak, *Çevresel Güvenlik*, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 55-57.

⁹⁴ Tarık Ak, “Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 3, Sayı:1-2, s. 101.

etkilemektedir. Çevreci hareketlerden olan derin-sığ ekoloji⁹⁵ ekolünün insan merkezci sığ ekolojiyi savunduğunu söyleyebiliriz. Derin ekolojinin çevreyi merkeze koyduğu ve güvenliği sağlanacak nesnenin doğal çevre olduğu tezi ekolojik güvenliğin temelini oluşturmaktadır.

Çevresel güvenlik kavramının dayandığı düşünce, çevresel bunalımların ulusların varlığını, sürekliliğini ve güvenliğini tehdit etmekte olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre, çevre sorunları tüm dünyayı tehdit eden bir niteliktedir. Çevresel güvenlik tehdidini oluşturan etmenler (su, hava, toprak kirlenmeleri, ozon tabakasının incelenmesi, sera gazları etkisi gibi) çok sayıdadır ve geniş kapsamlıdır.⁹⁶ Çevresel güvenliğin konusu, insanların hayati ihtiyaçlarından, uygun refah seviyesinin sağlanmasına kadar her seviyede güvenlik ihtiyacı olarak görülmektedir.⁹⁷ Çevresel güvenlikte insan ihtiyaçları birinci öncelik gibi görülse de devletlerarasında çatışma olmamasının sağlanması önemlidir.

Çevre güvenliği hakkında literatürde altı temel yaklaşım tespit edilmiştir bu yaklaşımlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Çevre güvenliğinin yorumları⁹⁸

	Güvenliği sağlanacak varlık	Temel risk kaynağı	Meselenin boyutu
Ekolojik Güvenlik	Doğal çevre	İnsani faaliyet	Ekosistemler
Ortak Güvenlik	Ulus devlet	Çevresel değişim	Küresel/bölgesel
Çevresel Şiddet	Ulus devlet	Savaş	Ulusal
Ulusal Güvenlik	Ulus devlet	Çevresel değişim	Ulusal
Yeşil Savunma	Silahlı kuvvetler	Yeşil/barış grupları	Örgütsel
İnsani Güvenlik	Bireyler	Çevresel değişim	Yerel

Çevresel güvenlik yaklaşımlarında temel risk kaynakları; çevresel değişim, savaş, barış grupları ve insan faaliyetleridir. İnsan faaliyetleri dışındaki diğer risk kaynaklarının da yine insan faaliyetleri sonucunda meydana geldiğine dikkat çekmek

⁹⁵ Derin-sığ ekoloji konusu için bakınız. s. 66-68.

⁹⁶ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 325.

⁹⁷ Ak, **Çevresel Güvenlik**, s. 73.

⁹⁸ Jan Barnett, Environmental Security, Alan Collins (ed), **Contemporary Security Studies**, Oxford University Press, United Kingdom, 2013, s. 195.

gerekmektedir. Odaklanması gereken bir diğer husus ise, çevresel sorunların insan faaliyetleri kaynaklı olmasıdır. Bu açıdan “Ekolojik Güvenlik” en önemli çevresel güvenlik yaklaşımıdır ve STK’lar da bu alana ilgi duymaktadırlar.

Çevresel güvenlik kavramının ekolojik ve sosyolojik konularda etkisini gösterdiği temel prensipleri Tarık Ak, Çevresel Güvenlik kitabında şu şekilde sıralamıştır⁹⁹:

- Ekolojik dengenin korunması
- Çevresel çatışmanın önlenmesi
- Çevresel işbirliği faaliyetinin desteklenmesi
- Ulus devletin işlev ve rolünün sorgulanması
- Askeri faaliyetlerin çevreye zararlı etkisinin azaltılması
- İnsan hakları ve Demokrasinin önemsenmesi
- Sürdürülebilir ekonomik faaliyetin desteklenmesi
- Nüfus artışının olumsuz etkisinin azaltılması
- Çevresel kaynaklı göçün azaltılması
- Şehirleşme sürecinde doğal kaynak güvenliğinin sağlanması
- Yoksulluğun azaltılması

Çevresel güvenliği sağlamak için öncelikle ekosistemdeki doğal dengeyi bozan sebeplerin tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ekosisteme müdahale kaldırıldıktan sonra, doğa kendini yenileyecek ve dengeyi yeniden kuracaktır.

Günümüzdeki hızlı nüfus artışı ve kentleşme, insanın doğa ile olan ilişkilerinden oluşan sistemde, ekosistemde, dengesizliklerin doğmasına yol açmıştır. Artan kent nüfusunun gerektirdiği gıda üretim ve dağıtımı, ulaşım araçlarının hızla artması sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemelerin doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, "çevre sorunları" adı altında toplanmaktadır. Bu sorunlar aynı zamanda son derece popülerleşmiş ve güncel önem kazanmıştır.¹⁰⁰ Çevre sorunlarının bir tehdit olarak algılanmasının en önemli sebeplerinden birisi “çevresel kıtlık” tır. Çevresel kıtlık, genel olarak, doğal kaynakların azalmasını ve tüketilmesini içermektedir. Ekolojik kıtlık olgusu sadece doğal kaynakların azalması ve yok olmasını içermemekte, aynı zamanda bunun yol açtığı ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçları da

⁹⁹ Ak, *Çevresel Güvenlik*, s. 77-96

¹⁰⁰ Keleş, *Kentleşme Politikaları*, s. 437.

kapsamaktadır. Özellikle petrol, doğalgaz, kömür gibi yenilenemeyen doğal kaynakların aşırı tüketilmesi büyük sorun oluşturacağı, çatışmalara sebep olacağı¹⁰¹ ve savaşların çıkabileceği tahmin edilmektedir.

Güvenlik meseleleri içerisinde doğa olaylarından kaynaklanan (örneğin mevsiminde yağın yağmur) çevresel olaylar bir tehdit olarak alınmamıştır. Çevresel güvenlik, iklim değişikliği ve ozon tabakasının incilmesi gibi konularla ilgili savaş riski kabul etmemiş; gıda, su, enerji ve atmosfer güvenliği gibi konuları birlikte ele almıştır.¹⁰² Çevresel tehdidin önem kazanması, geleneksel güvenlik yaklaşımının en önemli unsuru askeri unsurdan dikkati farklı alana kaydırmıştır. Uluslararası alanda çevre konularında işbirliği yapılmasının insanlar arasında gerilimi azalttığı, sınır ötesi işbirliğine ve barışa katkı sağladığı, istikrarsızlık nedeni askeri unsurların azaltılmasına katkısı olduğu söylenebilir.¹⁰³ Diğer bir deyişle, çevresel krizler için yapılacak uluslararası işbirliği uluslararası ilişkilerin temel sorularından olan barışa katkı sağlayacaktır. Bu durum çevresel güvenlik konusuna değinen Yeşil Teori'nin yeni bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak benimsenmesinin kanıtı olmaktadır.

Genel bir literatür taraması yapıldığında çevre sorun alanı olarak ortaya çıkan bazı başlıkları herhangi bir öncelik sıralaması gözetmeksizin aşağıdaki şekilde listelemek mümkündür:

¹⁰¹ Tuna, *Yeni Güvenlik*, s. 140-141.

¹⁰² Thomas Homer-Dixon, "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases," *International Security*, Cilt:19, Sayı: 1, 1994, s. 5. <https://homerdixon.com/environmental-scarcities-and-violent-conflict-evidence-from-cases/> (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

¹⁰³ Ak, *Çevresel Güvenlik*, s. 97-98.

Tablo 6: Genel Olarak Çevre Sorun Alanları¹⁰⁴:

Genel Olarak Çevre Sorun Alanları		
Su kirliliği	Doğal kaynakların tükenmesi	Ekosisteme müdahaleler
Hava kirliliği	Biyolojik çeşitlilik	Flora ve fauna
Toprak kirliliği	Hızlı nüfus artışı	Atık ihracı
Gürültü (ses) kirliliği	Radyoaktif kirlilik	Kitlesel nüfus hareketleri
Atıklar	Nükleer kazalar	Düzensiz/çarpık kentleşme
Enerji	İçme suyuna erişim ve içme suyu kirliliği	Salgın hastalıklar
İklim değişikliği	Kültür ve tabiat varlıkları	Asit yağmurları
Küresel ısınma	Deniz seviyesindeki artış	Bilinçsiz tarımsal faaliyetler
Ozon tabakasının incilmesi	Buzullardaki erime	Yoksulluk
Ormansızlaşma	Tehdit altında ve nesli tükenmekte olan türler	Silahlanma ve savaşlar
Erozyon	Doğal felaketler	Endüstriyel kazalar
Çölleşme	Deniz ve kıyı kirliliği	Vb.

Tablo 6’da sunulan başlıklara yenilerini eklemek mümkündür. Burada dikkat edilecek şey bu faktörlerin bölgesel değil tüm dünyayı etkileyebilecek küresel sorunlar olmasıdır.

Küresel çevre sorunlarının belirli bir coğrafyada sınırlı kalmayıp devletlerin coğrafi sınırlarını aşarak tüm canlı ve cansız varlıkları tehdit edecek boyutlara ulaştığı görülmektedir.¹⁰⁵ Tüm yaşam alanlarını ve canlıları etkileyen tehditler Posthuman güvenlik anlayışındaki bütüncül yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çevresel bozulma ve doğal kaynakların azlığı sonucunda; politik, sosyal, ekonomik, etnik ve dini her türlü alanda şiddeti artırdığı belirtilmiştir. Bu şiddet sonrası oluşan çatışmalara sebep olan çevresel nedenlerini yenilenebilir kaynakların aşırı kullanımı, çevrenin taşıma kapasitesinin aşılması ve yaşama alanlarının fakirleşmesi

¹⁰⁴ Hikmet Yavaş, Türkiye’de Siyasi Partilerin Küresel Çevre Sorunlarına Yaklaşımları, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2011, Cilt:9, Sayı:1, s. 204-206.

¹⁰⁵ Richard E. Benedick, “Human Population and Environmental Stresses in the Twenty-First Century”, **ECSP, Report-6**, 2000, s. 6. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ECSP6.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2018).

sekinde sıralayabiliriz.¹⁰⁶ Bu çatışmalar sadece insanlar arası değil devletlerarasında da gerçekleşebilecek büyük savaşlara sebep olabilecektir.

Çevre kaynaklı çatışmalar farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bunları şu şekilde sıralanabilir¹⁰⁷:

- Etnik gruplar arasında verimli çevreyle ilgili alanların paylaşımına yönelik etnopolitik çatışmalar,
- Çevresel olanakların sahip olma açısından, merkezdeki güçlü kesimin çevredeki toplulukların baskı altına aldığı merkez çevre çatışmaları,
- Kuraklık, sel, çöl ile baraj, sanayi ve madencilik nedeniyle insanların yer değiştirmelerle sonuçlanan iç göç çatışmaları,
- Bir çevre felaketi sonrasında meydana gelebilecek sınır ötesi göç çatışmaları,
- Demografik kaynaklı göç çatışmaları olarak daha az verimli çevreyle ilgili alanlardan nüfus baskısının kayarak yeni yerdeki çatışmalara neden olması,
- Uluslararası su anlaşmazlıkları,
- Küresel çevre sorunlarının oluşturduğu çatışma türleridir.

Çevresel kaynaklı çatışmalar bir bölgede temel gıda ve enerji kaynaklarının kullanımında başlayıp, yukarıda zikredilen diğer çevresel kaynaklı çatışmaları da etkileyerek küresel boyutlara ulaşmaktadır.

Çevre sorunlarından kaynaklanan ve çatışma yaratan coğrafi alanları şu şekilde sıralayabiliriz¹⁰⁸:

- Çorak veya yarı-çorak alanlar,
- Dağlık bölgeler,
- Devlet sınırları ile bölünmüş nehir havzaları,
- Madencilik ve barajlar ile tahrip olmuş alanlar,
- Tropik yağmur alanları,

¹⁰⁶ Günther Baechler, "Why Environmental Transformation Causes Violence: a Synthesis", *Environmental Change and Security Project, Report-4*, 1998, s. 24-25.

¹⁰⁷ Ak, *Çevresel Güvenlik*, s63.

¹⁰⁸ Baechler, *a.g.e.*, s. 63

- Büyük kentlerdeki yoksul bölgeler.

Çevre sorunları kaynaklı çatışmalara yol açan coğrafi alanlar başlıca 6 grupta toplanmaktadır. Ancak, bu alanların civarındaki diğer komşu alanlar da sorunlardan etkilenecek ve dünyayı etkileyecektir.

Çevresel sorunların etkileri küresel boyutta olacağından uluslararası çözüm gerektirmektedir. Çevre sorunları konusunda uluslararası işbirliğini engelleyen konulardan birisi de, Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki ayrımdır. Kuzey ve Güney ülkelerinin tarihsel gelişim içerisinde oluşan algılar ülkelerin çevre sorunlarının çözümünde farklı politikalar izlemeye yöneltmektedir. Bu ayrım müzakereleri çıkmaza sürüklemekte ve işbirliğini engellemektedir.¹⁰⁹ Özetle, kutuplaşma artmakta ve çatışmalara kadar giden koşullar oluşmaktadır.

Çevresel tehditlere ek olarak, kaynak çatışmalarının önüne geçilmesi için kıtlık, yoksulluk, göç, nüfus artışı, kültürel çevrenin korunması gibi sorunlarda çatışma yerine çözüm bulmak amacıyla uluslararası işbirliği teşvik edilmektedir. Çevresel güvenlik konularında devletlerin yanında STK'lara da aktör olarak yer almaktadır. Çevresel güvenlik kavramı sadece kaynak kıtlıkları ve çatışma konuları değildir. Çevrenin doğal ve toplumsal etkilerden korunması için çözüm arayışları da teşvik edilmektedir.¹¹⁰ Çevresel güvenlik, çevreyi merkeze alarak sadece çevresel krizlerin çözülmesi hedeflenmeyip, aynı zamanda çevrenin doğa olayları ve doğal olmayan yollardan etkilenip bozulmasının önüne geçmeyi de hedeflemektedir.

Çevre sorunlarının güvenlik tehdidi oluşturmasında, su, hava, toprak kirlenmelerinden ozon tabakasının incelenmesi ile dünyanın ısı dengesini bozan sera gazları etkisi gibi birçoğu sayılabilir. Bu sorunlar aslında birbirlerinin başlama sebebi olduğu gibi, etkileşimleri yüzünden etkileri de büyük olmaktadır. Tezin bu bölümünde sayılan tehditlerden küresel boyutta önemli olan etkilerinin başlıcaları incelenmiştir.

¹⁰⁹ Gökhan Orhan vd., Uluslararası Çevre Rejimleri: Oluşturulmaları, İşleyişleri ve Özellikleri, ed: Gökhan Orhan, Semra Cerit Mazlum, Yasemin Kaya, **Uluslararası Çevre Rejimleri**, Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Bursa, 2017, s. 8.

¹¹⁰ O'Neill, **a.g.e.**, s. 8.

1.5.1. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Su Kirliliği

Su, tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen temel ögelerin en önemlilerinden biridir. Su, bazı canlıların doğal yaşam ortamı iken, diğer canlılar için zorunlu yaşam kaynağıdır. İnsanoğlu, suyu içme suyu olarak kullanmanın dışında, elektrik enerjisi elde etmek için barajlar ve sulama amacıyla da kullanır. Suların biriktirilmesi gibi müdahaleler ile akarsuların ana su kaynaklarına taşıdığı su miktarının azalması su kaynağının doğrudan zarara uğramasına yol açmaktadır. Barajların oluşturduğu mikro klima etkisi bölgesel iklim değişikliğine sebep olduğu gibi, yağış düzeninde değişikliğe yol açmaktadır. Bu durum, aynı zamanda suyun doğal döngüsü etkilemektedir.

Su dünya üzerinde, okyanuslarda, buzullarda, göllerde, havada, toprakta, canlılarda kısacası her yere bulunmaktadır. Tüm bu su rezervuarları (hazneleri) yerkürenin hidrosferini¹¹¹ oluşturur.¹¹² Aşağıdaki Tablo 7'de hidrosferdeki suyun dağılımı verilmiştir.

Tablo 7: Hidrosferdeki suyun haznelere göre dağılımı¹¹³

Rezervuar	Hacim (km ³)	Oran (%)
Okyanuslar	1.32 x 10 ⁹	97.2
Kıtalar		
Buz kalkanları ve buzlar	2.9 x 10 ⁷	2.15
Yeraltı suları	8.3 x 10 ⁶	0.62
Tatlı su gölleri	1.2 x 10 ⁵	0.009
Tuzlu göller ve iç denizler	1.0 x 10 ⁵	0.008
Yeraltı suyunun üzerindeki topraktaki su	6.7 x 10 ⁵	0.005
Akarsu kanallarındaki ortalama su	1.0 x 10 ³	0.0001
Atmosfer	1.3 x 10 ⁴	0.001
TOPLAM	1.36 x 10⁹	100.0

Dünya üzerindeki suları yüzeysel ve yeraltı suları olarak gruplandırılabilir. Yüzeysel sularının %97,6'sını tuzlu sular oluşturmaktadır. Araştırmalara göre, insanların kullanabileceği su miktarının 350.000 km³ 'ü yüzeysel sularından, 150.000 m³ 'ü yer altı

¹¹¹ **Hidrosfer:** su yuvaları, Bknz: TDK, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=H%C4%B0DROSFER (Erişim Tarihi: 16.01.2018)

¹¹² Murat Türkeş, *Biyocoğrafya Bir Paelocoğrafya ve Ekoloji Yaklaşımı*, Kriter Yayınevi, Ankara, 2015, s. 74.

¹¹³ Türkeş, *a.g.e.*, s. 74.

sularından ve 13.000 km³ 'ü atmosferik sulardan oluşmaktadır. Ayrıca tatlı su kaynağının büyük bir kısmını kutuplardaki buzullar oluşturmaktadır.

Su kirlenmesinin başlıca sebepleri arasında tarımsal etkinlikler, endüstrileşme ve insan yerleşmeleri gelmektedir. Bu sebeplerin insan etkinlikleri sonucunda oluştuğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

Su kirliliği terimini ifade eden birçok tanımlama vardır. Bunlardan en geniş sudaki ekolojik yapının bozulmasıdır. Bir diğer tanım ise, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak şekilde, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışması ya da bilinen diğer tanımıyla su kirliliğidir. Su kirliliğinin en iyi tanımı suyun kullanılma amacına göre yapılabilir. Buna göre, su kirliliği, suyun doğal yapısının kullanma amacının dışın çıkacak biçimde bozulmasıdır. Örneğin, içme suyu amacıyla kullanılmayacak kadar kirli bir su sulama için kirli olmayabilir.¹¹⁴ Bir diğer su kirliliği tanımı ise, *“insanlardan kaynaklanan etkiler sonucunda ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan ya da tamamen engelleyen, ekolojik dengeyi bozan nitelik değişimleridir”* olarak ifade edilmektedir.¹¹⁵ Su kirliliği kontrolü yönetmeliğinde su kirliliği kavramı, suyun kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesidir ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması olarak tanımlanır.¹¹⁶ Tanımlarda görüldüğü gibi su kirliliği kısaca suyun doğal yapısının bozulmasıdır. Suyun doğal yapısının bozulması dış etmenlerce olmaktadır. Sudaki bu değişim suya bağlı tüm canlıları etkilemektedir.

Sular, kimyasal maddeler ile kirlenmiş ise, sudaki kimyasal maddelerin özelliklerine de bağlı olarak, suyun pH'ını değiştirip, doku ve organ sistemlerinde bozulmalara sebep olabildiği gibi, biyokimyasal katalizör rolü oynayan enzimlerin yapısını bozarak, fizyolojik bozukluklara ve zehirlenmelere sebep olmaktadır. Su, radyoaktif maddeler ile kirlenmiş ise, dokusal değişmelerden, kansorejenik etkilere kadar birçok olumsuz etkilere yol açmaktadır.¹¹⁷ Suyun yapısındaki bu gibi değişimler su ile beslenen insan, hayvan ve bitki gibi tüm canlıları olumsuz etkilemektedir. Salgın

¹¹⁴ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 126.

¹¹⁵ Necmettin Çepel, **Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2003,s29.

¹¹⁶ **Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği**, md.3, RG 31.12.2004 tarih ve 25687 sayı.

¹¹⁷ Galip Akın, **Ekoloji-Çevrebilim ve Çevre Sorunları**, Tiydem Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 192.

hastalıkların oluşmasından su kıtlığına kadar birçok olumsuz etkiler meydana gelmekte, temiz su kaynaklarına ulaşabilmek için insanların göç yapmalarına ve hatta çatışmalara yol açmaktadır.

Su kirliliğine ilişkin sebeplerden dolayı dünyada her yıl 5 milyon, günde 6 bini çocuk olmak üzere, yılda toplam 34 bin kişi yaşamını yitirmektedir. Bu koşullar değişmediği sürece 2050 yılında dünya nüfusunun %60'ının bu sorunla karşı karşıya kalacağı öngörülmektedir¹¹⁸ Su kirliliği sebebiyle ölen insan sayısı savaşlarda ölen insan sayısını geçmiştir ve bu gerçek konunun önemine vurgu yapmaktadır.

Su kaynaklarının yeryüzünde dengesiz dağılımı nedeni ile kişi başına tüketilen su miktarında ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, şehirden şehre büyük farklar vardır. Örneğin, şehirler de yaşayan kişiler için Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) 350 litre/gün, Avrupa'da 200 litre/gün iken, Güney Afrika'nın ülkelerinde 15-20 litre/gün'e kadar azalmaktadır. Küresel ısınmanın da etkisi ile ısı artışına bağlı kuraklık, tatlı su kaynağı olan buzulların eriyip deniz suyuna karışması, yükselen deniz seviyesi ile yeraltı kaynakları da kirlenme si sonucu tatlı su ya da içme suyu kıtlığı sorunu artmakta "su savaşlarına" doğru yol alındığı şeklinde yorumlayanlar bulunmaktadır.¹¹⁹ Su kaynaklarının azalması ve suyun kullanımındaki eşitsizlik çatışma ortamı oluşturabilecek ve su kaynaklı savaşlara yol açabilecek kadar önemli bir risktir.

Su kirliliği tek başına etkileri yanında, ekosistemin önemli unsurları toprağa ve iklime etkileri ile çevresel sorunların oluşmasına sebeptir ve bir çevresel güvenlik tehdidir.

İnsan, her gün yaklaşık 2,5 litre suya ve 10.000-20.000 litre havaya gerek duyar. Yeryüzünü 150 km kalınlığında bir hava tabakası sararmaktadır.¹²⁰ Bu rakamlar insan yaşamındaki suyun önemine vurgu yaparken aynı zamanda havanın da önemine dikkat çekmek için yeterlidir.

¹¹⁸ Ruşen Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları*, Yakın Kitabevi, İzmir, 2015, s. 28.

¹¹⁹ Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları*, s. 30

¹²⁰ Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları*, s. 22.

1.5.2. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Hava Kirliliği

Hava, canlı yaşamının devamı için gerekli solunum kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda sindirim ve fotosentez gibi diğer metabolik ve fizyolojik süreçlerde önemli roller oynamaktadır. Hava, dünyayı canlıların yaşamasına elverişli duruma getiren atmosferi, oluşturan gazların bir karışımıdır.

Hava kirliliği, belirli bir kaynaktan atmosfere bırakılan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, onu canlılara ve eşyalara zarar verecek bir yapıya dönüşmesine denir.¹²¹ Havanın doğal yapısının bozulması ile hava ile beslenen tüm canlılar için hayati tehlikeler oluşturacak bu durum tüm canlılar için bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Tablo 8: Atmosferdeki gazlar ve oranları¹²²

25 km'nin altında atmosfer bileşenleri			
Bileşen	Sembol	Hacim (%)	Moleküler ağırlık
Daimi Gazlar			
Azot	N ₂	78.08	28.02
Oksijen	O ₂	20.98	32.00
Argon	Ar	0.93	39.88
Neon	Ne	0.0018	20.18
Helyum	He	0.0005	4.00
Hidrojen	H ₂	0.00005	2.02
Kripton	Kr	0.0011	83.80
Ksenon	Xe	0.00009	131.30
Değişken Gazlar			
Karbondioksit	CO ₂	Değişken	44.00
Ozon	O ₃	Değişken	48
Metan	CH ₄	Değişken	16
Sülfürdioksit	SO ₂	Değişken	64.06
Su buharı	H ₂ O	Değişken	18
Havada Her Zaman Bulunmayan Gazlar			
Tozlar			
Kirleticiler			

¹²¹ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 114.

¹²² Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, **Klimatoloji II**, DMI Yayınları, Ankara, 2005, s. 9.

Atmosferdeki gazların, her katmandaki oranları değişiktir. Ama ilk yüz kilometre boyunca azotun (%78) ve oksijenin (% 21) oranları pek değişmez. Yükseklik arttıkça katmanlardaki gazların yoğunluğu (metreküpteki atom ya da molekül sayısı) da düşer.¹²³ Karbondioksit seviyesi 1994 yılında milyonda 357.0 parça iken, 2017'de milyonda 405.5 parçaya yükseldiği tespit edilmiştir.¹²⁴ İlerleyen yıllar için sera gazı seviyelerinin artması beklenmektedir. Havada bulunan bu gaz oranlarının değişmesi ve havada her zaman bulunmayan gazların oranlarının artması hava kirliliğine sebep olmaktadır. Kirliliğin artması tehdidin boyutunu da artırmaktadır.

Hava kirliliğinin başlıca sebepleri; kentleşme ve endüstrileşmedir. Nüfus artışı ile ekonomik etkileşimlerin çoğalması nüfusun belirli yerlerde toplanmasına sebep olmuş, bu da daha fazla enerji kullanımını gerektirmiştir. Enerji gereksinimini giderme yüksek oranda teknik yanma ile hava kirliliğine yol açmaktadır.¹²⁵ Hava kirleticileri, havanın doğal bileşimini bozan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol¹²⁶ gibi kimyasal maddelerdir. Herhangi bir yerden havaya yayılan kirleticiler birinci ve ikinci dereceden kirletici olarak iki alt grupta toplanmaktadır. Birinci dereceden kirleticiler, belirli bir yerden atmosfere bırakıldığı andan başlayarak havayı bozan kirleticilerdir. İkinci dereceden kirleticiler ise atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucunda oluşan kirleticilerdir.¹²⁷ Havanın kirlenmesine sebep olan is, duman, toz, gaz, kimyasal maddeler yanlış kentleşme ve endüstrileşme sonucunda fabrika ve ev binalarının bacalarının filtreleme sistemlerinin eksik veya hiç yapılmayarak bu zararlı maddelerin havaya salınımı ile havanın bozulmasına sebep olmuştur. Sonuç itibari ile yanlış yönetilen kentleşme ve endüstrileşme bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Havada bulunan elementlerin gereğinden az ya da çok olması canlı yaşamı olumsuz etkiler. Örneğin, havadaki karbondioksit miktarının azalması, bitkilerin fotosentez üretiminde azalmaya yol açarken, güneşten gelen ve yeryüzünün ısınmasını sağlayan ışınların tutulmasını önleyerek atmosferde sıcaklık düşüşüne meydana getirir. Eğer karbondioksit miktarı artar ise, havadaki fazla karbondioksit ve kükürt dioksit su buharıyla reaksiyona girerek H₂CO₃ ve H₂SO₄ gibi asitlerin oluşmasına zemin hazırlayarak asit yağmurlarına dönüşür. Asit yağmurlarının canlı

¹²³ Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, *Klimatoloji II*, s. 8.

¹²⁴ WMO, **State of the Climate in 2018 shows accelerating climate change impacts**, 28.03.2019, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-2018-shows-accelerating-climate-change-impacts> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹²⁵ Keleş ve Hamamcı, *a.g.e.*, s. 94.

¹²⁶ **Aerosol**: Atmosfer içinde asılı kalan çok ufak parçacıkların kümelenmesini tanımlayan kavram.

¹²⁷ Keleş vd., *a.g.e.*, s. 114.

ve cansızların yapılarına zararlı olacağını söyleyebiliriz Öte yandan, havadaki karbondioksitin artış miktarına bağlı olarak yeryüzüne gelen güneş ışınlarının bazıları tekrar uzaya yansıtılmadığı için atmosfer ısınarak küresel ısınmaya sebep olacaktır.¹²⁸ Ozon tabakasının incilmesi sonucu kanser türlerinin çoğalması, küresel ısınma ile beraber kutuplardaki buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi ile kıyılardaki yerleşim yerlerinin su altında kalma tehlikesi, günümüz dünyasında karşılabileceği tehditlerdendir.¹²⁹ Bu tehditler tarım alanlarının yok olması düzensiz yağış rejimleri ile hem tarım alanları hem de yaşam alanlarını olumsuz etkileyecek bu durum göçlere, gıda krizlerine ve savaflara bile sebep olabilecektir.

Doğal hava kirliliği, çevrenin denge arayışı mekanizmaları düzenlenirken, insan eli ile yapılan kirlenmenin geri dönüşü olmamaktadır. Soluduğumuz havanın kirlilik derecesi canlıların ölümlerine bile sebep olabilmektedir. Hava kirliliğinin etkileri tek başına ya da ekosistemin diğer elemanlarına yaptığı etkiler ile çevresel sorunların oluşmasına sebep olarak bir çevresel güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Havada meydana gelen bu kirlilik, yağmurla ya da yerin çekim kuvveti ile toprağa ve suya aktarılmaktadır.

1.5.3 Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Toprak Kirliliği

Toprak, canlı türlerinin büyük bir bölümünün yaşam ortamı olup, çevre ve insan açısından yaşamsal önemli özellikler barındırmaktadır. Toprak, ekosistemin her yerinde bulunmaktadır. Canlıların besin kaynağını oluşturan doğal bir kaynaktır. Bir diğer deyişle, canlı unsurların varlıklarını sürdürebilmesi için hava ve su ile birlikte vazgeçilmez bir kaynaktır. Toprak, su kaynaklarını koruma, flora ve faunayı barındırma, ekolojik dengenin sağlanması açısından temel çevre ögesidir.¹³⁰ Toprak bu yönüyle insanlar arasında toprak ana olarak da adlandırılmıştır.

Toprak kirliliği, toprak üzerinde insan etkinlikleri sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Bu bozulma, toprakta yanlış ve fazla gübre kullanma, tarım ilaçları kullanma, atık ve artıklarla, zehirli ve tehlikeli nesnelerin toprağa atılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Topraklar tarım, endüstri ve yerleşme amaçlarına uygun olarak kullanılmaktadır.¹³¹ Toprak Kirliliği Yönetmeliği,

¹²⁸ Akın, **a.g.e.**, s. 183.

¹²⁹ Keleş, **100 Soruda Çevre**, s. 22.

¹³⁰ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 134.

¹³¹ Keleş ve Hamamcı, **a.g.e.**, s. 116-117.

toprak kirliliğini, topraktaki suyun, insan etkinlikleri sonucu oluşan çeşitli bileşikler tarafından bulaştırılmasını takiben, toprakta yaşayan canlılar ile yetişen ve yetiştirilen bitkilere veya bu bitkilerle beslenen canlılara toksik etkide bulunacak ve zarar verecek düzeyde anormal fonksiyonda bulunması, toprağa eklenen kimyasal materyalin toprağın özümleme kapasitesinin üzerine çıkması, toprağın verim kapasitesinin düşmesi¹³² şeklinde tanımlanmaktadır. Kısaca, toprak kirliliğine sebep olan zararlı atıklar toprak ile beslenen tüm canlılar için hayati tehlikedir. Özellikle tarım alanlarının kirlenmesi gıda krizlerine sebep olacaktır. Gıda üretimini artırmak için daha fazla kimyasal gübre kullanımı ise daha fazla kirliliğe yol açacak ve ileride ciddi halk sağlığı sorunlarının gelişmesine uygun ortamı oluşturacaktır.

Toprak, tüm karasal ekosistemlerin ve hatta sulara ait ekosistemlerin dengeli olarak işlevlerini yapabilmesini sağlayan en önemli öğelerden biridir. Dünyada yaşamın kaynağı ve aynı zamanda beynidir. Besinlerimizin %78'ini oluşturan bitkisel besinler doğrudan, diğer besinler ise dolaylı olarak toprağa bağlıdır. Ayrıca, en önemli besin maddesi suyun deposu ve süzgeci durumundadır.¹³³ Su ve toprağın birbirine bağlılığı ile topraktaki kirlilik suya geçebilmekte ve toprak kirliliğinin oluşturduğu tehdit su ile daha geniş alanlara etki edebilmekte sınırları hatta kıtaları aşabilmektedir. Bu durum Holistik düşüncenin uygulanmasını sebebi olarak gösterilebilir.

Toprağın doğal kaynak ve canlıların evi olması nedeniyle toprak sorunları biyolojik türlerin yaşamsal sorunlarıdır. Toprakta ortaya çıkan bozulmaları, toprağın yapısıyla ilgili bozulmalar ve gübrelemenin etkileri olarak iki alt başlıkta toplayabiliriz. Toprağın yapısıyla ilgili bozulmaların çevreye etkisi, yaşlılık ve çoraklık ya da taşlık ve kayalık gibi toprağın yapısından kaynaklanan bozukluklardır. Bu bozukluklar, toprağın verimliliğini düşürür ve bitkilerin gelişmelerini olumsuz etkiler. Yaşlılık, toprağı kullanılmaz hale getiren bir diğer faktördür ve toprağı bataklığa çevirebilir. Taşlık ve kayalıklar ise tarım makinalarının kullanılmasını engeller. Gübrelemenin çevreye verdiği sorun ise iki grup da toplanabilir. Birincisi toprağı tanımadan yapılan gübrelemenin etkisi ikincisi ise toprağa aşırı gübre verilmesidir.¹³⁴ Toprağın tarımda yanlış kullanımı toprak kirliliğine neden olmakta ve gıda krizlerine sebep olmaktadır.

¹³² **Toprak Kirliliği Yönetmeliği**, RG 31.05.2005 tarih ve 25831 sayı.

¹³³ Çepel, **a.g.e.**, s. 45.

¹³⁴ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 138.

Tablo 9: 1961-2009 yılları Arasındaki Kara Kullanımındaki Değişiklik¹³⁵

	1961 milyon hektar	2009 milyon hektar	Net artış 1961-2009
Ekilen arazi	1.368	1.527	%12
Yağmur Suyuyla Beslenen	1.229	1.226	%-0.2
Sulanan	139	301	%117

Toprağın kirlenmesinden başka, toprak niteliğinin bozulması, erozyon ve toprağın yanlış kullanılması da toprak değerini düşürmektedir. Erozyon doğal süreçler sonunda oluşabildiği gibi yanlış tarım teknikleri de hızlandırmaktadır.¹³⁶ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (Food and Agriculture Organization of The United Nations - FAO) 2011 yılında yayınladığı raporunda; toprakların 1961-2009 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Dünya genelinde ekili arazi 1961 yılından bu 2009 yılına kadar 159 000.000 hektar artmıştır. Bu rapora göre yağmur suyu ile beslenen toprakların azaldığı ve toprak kullanımında sulama yapımı artışı¹³⁷ görülmektedir. Ayrıca Sheffield Üniversitesi, Grantham Sürdürülebilir Gelecekler Merkezi'nin yapmış olduğu araştırmada, tarımda gübre kullanımıyla birlikte, dünya genelinde toprakların kalitesinin bozulduğu bildirilmektedir. Araştırmada, erozyonun toprak oluşum oranından 100 kat daha yüksek bir hızla meydana geldiği tespit edilmiştir. Dünyanın son 40 yılda erozyon veya kirlilik nedeniyle ekilebilir alanlarının üçte birini kaybetmiştir.¹³⁸ Toprak kirliliğinin yanı sıra erozyon gibi sebeplerle meydana gelen toprak kaybı gıda krizlerine sebep olacak önemli bir faktördür.

Toprak kirlenmesine bir sebepte şehirleşme ile verimli toprakların yerleşim yer olarak kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Hızlı sanayileşme sürecinde şehirleşme, turizm, demir yolu, enerji ve boru hatları, barajlar, tuğla ve kiremit ocakları da toprağı

¹³⁵ FAO, *The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture (SOLAW)*, FAO and Earthscan from Routledge, 2011, s24. <http://www.fao.org/documents/card/en/c/a2128b09-361c-5468-9d93-2189cc430234/> (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

¹³⁶ Keleş, *100 Soruda Çevre*, s. 24.

¹³⁷ Keleş, *100 Soruda Çevre*, s. 24.

¹³⁸ The Guardian, Earth has lost a third of arable land in past 40 years, scientists say, 02.12.2015 <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/02/arable-land-soil-food-security-shortage> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

kirletmektedir.¹³⁹ Sanayi tesislerinden, termik santrallerden ve konut bacalarından çıkan gaz, aerosol ve katı parçacıklar gibi zararlı maddelerin toprağa salınımı sonucu toprakta birikmektedirler. Bu gibi zararlı maddeler toprakta kimyasal ve biyolojik reaksiyonlara girerek, toprağın verim gücünü belirleyen özelliklerini bozmakta ve organizmaları öldürerek zarar vermektedir.¹⁴⁰ Toprak kirliliğine neden olan süreçler ve kaynaklar toprak dışındaki ekosistemlerde meydana gelen çevre kirlenmesinden kaynaklanan kirleticiler ve insanlar tarafından toprağın içine ve üstüne getirilen zararlı maddeler olarak iki grupta toplanabilir.¹⁴¹ Toprak kirlenmesine sebep gösterilen her iki kaynakta insan eliyle yanlış yöntemler kullanılması ile gerçekleşmektedir. Topraklar üzerinde ziraat, hayvancılık ve ormancılığın yapıldığı temel alanlar olduğu için toprağın kirlenmesine sebep olan maddelerin miktarı ve çeşidi tüm canlıların yaşamları için tehdit oluşturmaktadır.

İnsan nüfusunun artışı ile toprak ve su kirliliği ile gıda krizine sebep olmaktadır. Bu durumda üretim ve fazla ürün yetiştirmek için gerek duyulan sanayi ürünleri artmıştır. Sanayi atıklarının kontrol edilmemesi salgın hastalıklardan iklim değişikliğine kadar birçok çevresel sorunda oluşturmaktadır.

1.5.4. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: İklim Değişikliği

Dünyanın oluşumundan bu yana, iklim doğal şekilde, diğer taraftan Sanayi Devrimi'nden bu yana ise insan eli ile değişikliklere uğramıştır. Son yıllarda gözlenen sıcaklık artışı bir sorunun bir belirtisidir. Küresel ısınma ve buna bağlı olarak iklim değişikliği sorunu güncel ve küresel bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İklim bir yöreye veya bölgede uzun süre cereyan eden atmosferik olayların ortalamasıdır. Bu sebeple belirsiz zamanlarda meydana gelen kuraklık, sağanak yağışlar, mevsim dışı kar yağışları ve fırtınalar, iklim değişimi değildir, hava hallerinde meydana gelen değişimlerdir.¹⁴² İklim Değişikliği kavramı ise "*Karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliklerine ek olarak, doğrudan veya dolaylı*

¹³⁹ Görmez, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁴⁰ Çepel, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁴¹ Çepel, **a.g.e.**, s. 35

¹⁴² Çepel, **a.g.e.**, s. 127.

olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik¹⁴³ olarak tanımlanır.

Küresel ısınma, insanların çeşitli aktiviteleri sonucunda meydana gelen ve sera gazı olarak da nitelenen bazı gazların atmosferde seviyelerinin artması olarak tanımlanabilir.¹⁴⁴ Atmosferin bir parçası olan Ozon tabakası yerin yaklaşık 17 ile 50 km üzerinde olan bir katmandır. Ozon tabakası görevi yeryüzünü, güneşin zararlı UV (ultra viyola) radyasyonlarından korumaktadır.¹⁴⁵ Atmosfere salınan kloroflorokarbon gibi kimyasal maddeler ozon tabakasının incelmeye sebep olmakta ve zararlı UV ışınlarının yeryüzüne kadar ulaşmaları için uygun ortam oluşturmaktadır.

Küresel ısınmanın sebeplerini şu şekilde sıralaya biliriz¹⁴⁶:

- Fosil yakıtların kullanılması ile sera gazlarının özellikle karbon dioksitin artması ve atmosferde birikmesi,
- Bitki örtüsünün, özellikle ormanların zarar görmesi ve yok edilmesi,
- Hızlı ve çarpık kentleşme,
- Hızlı sanayileşme.

Bu maddelerden sera gazlarının artması ve hızlı sanayileşme birinci derecede etkili iken; çarpık kentleşme ve ormanların yok olması ikinci derecede önem arz eder. Çarpık kentleşme ve yanlış sanayileşme ile bacaların filtrelerinin yetersiz olması karbon dioksitin kontrolsüz salınması sera gazlarının etkisini artıracak küresel ısınma sürecini hızlandırmaktadır.

Enerji, dünyaya güneş ışınları ile ulaşmaktadır. Bu ışınlar karşı atmosfer bir manto görevi ile ısının bir kısmını içeride tutmakta ve yerküreyi insanlar, hayvanlar ve bitkiler için yaşanılabilir kılmaktadır.¹⁴⁷ Küresel ısınmaya yol açan kloroflorokarbon gibi kimyasal maddelerin atmosfere salınması sonucunda, ozon tabakası incelmekte; sonucunda başta cilt kanseri görülme sıklığı artmakta, canlı bağışıklık sistemlerini olumsuz etkilemekte ve bitki ve hayvanlar için mutajenik bozukluklara yol

¹⁴³ Bkz. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. Md.1

¹⁴⁴ Çepel, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁴⁵ Baykal Tan ve Baykal Hülya, "Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2008, Cilt: 5, Sayı:9, s. 8.

¹⁴⁶ Çepel, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁴⁷ Anthony Giddens, **İklim Değişikliği Siyaseti**, Çev: Erhan Baltacı, Phonex, Ankara, 2013, s. 25.

açmaktadır.¹⁴⁸ İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Oğuz Çetinkale, ozon tabakasının son 30 yılda yüzde 8 incelmeye bağlı olarak cilt kanserinde yaklaşık 3 kat artış gözlemlendiğini bildirmiştir.¹⁴⁹ İklim değişikliğine bağlı artan bu sağlık sorunları hem insanlar için hem de diğer canlılar için hayati tehdit oluşturmaktadır.

Sera gazları, güneşten gelen enerjinin yeryüzüne kadar ulaşmasına izin veren; ancak, yeryüzünden atmosfere geri dönüşünü engelleyen özellikteki gazlardır. Başlıca sera gazları karbondioksit, metan, azot oksit, ozon, kloroflorokarbon ve su buharıdır.¹⁵⁰ Karbondioksit seviyesi 1994 yılında milyonda 357,0 parça iken, 2017'de milyonda 405,5 parçaya yükseldiği tespit edilmiştir.¹⁵¹ İlerleyen yıllar için sera gazı seviyelerinin artması ile küresel ısınmanın da hızının artması beklenmektedir.

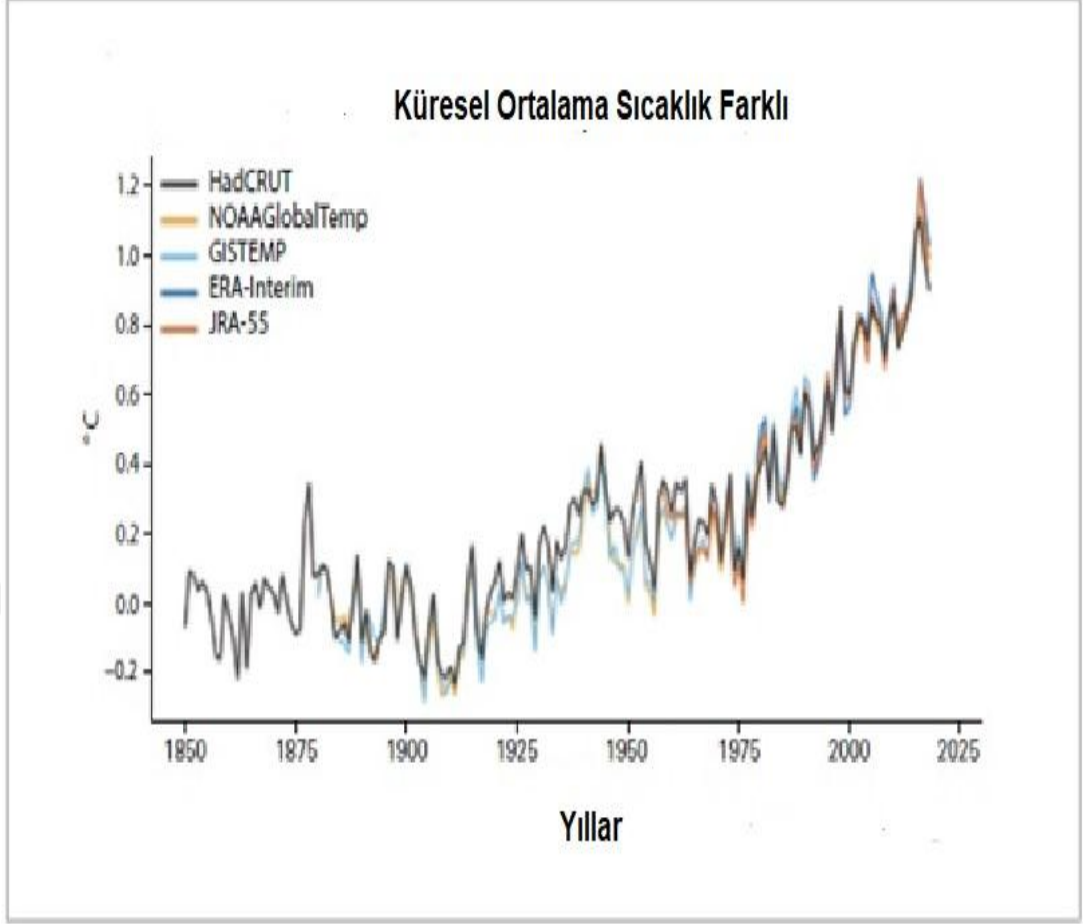


¹⁴⁸ Keleş, **100 Soruda Çevre**, s. 82.

¹⁴⁹ HaberTürk, **Ozon incelmiş, deri kanseri hızla tırmandı**, 25.08. 2007 <https://www.haberturk.com/saglik/haber/33670-ozon-inceldi-deri-kanseri-hizla-tirmandi> (Erişim Tarihi: 06.04.2019)

¹⁵⁰ Çepel, **a.g.e.**, s. 126.

¹⁵¹ WMO, **State of the Climate in 2018 shows accelerating climate change impacts**, 28.03.2019, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-2018-shows-accelerating-climate-change-impacts> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).



Şekil 1: Küresel Isı Değişimi¹⁵²

HadCRUT: Doğu Anglia Üniversitesi'nin İklimsel Araştırma Birimi¹⁵³

NOAA: Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi (ABD)¹⁵⁴

GISTEMP: NASA¹⁵⁵

ERA-Interim: Kopernik İklim Değişikliği Hizmeti¹⁵⁶

JRA-55: Japon Meteoroloji Ajansı¹⁵⁷

¹⁵² World Meteorological Organization, **WMO Statement on the State of the Global Climate in 2018**, WMO-No. 1233, s. 6, Genevo, WMO 2019. https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=20799#.XKP5eZgzblU (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁵³ University of East Anglia, <http://www.cru.uea.ac.uk/> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁵⁴ National Oceanic and Atmospheric Administration, <https://www.noaa.gov/> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁵⁵ National Aeronautics and Space Administration, <https://data.giss.nasa.gov/gistemp/> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁵⁶ European Centre for Medium-Range Weather Forecasts, <https://www.ecmwf.int/> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁵⁷ Japanese Meteorological Agency <https://www.jma.go.jp/jma/indexe.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

Yükselen atmosfer ısısı buzulların erimesine, deniz seviyesinin yükselmesine, değişken hava olaylarına neden olacağı beklenmekte ve küresel ısınmanın tarım ürünlerini ve tüm dünyayı etkileyeceği beklenmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda 1906 ve 2005 yılları arasında dünyanın sıcaklığı 0,74 °C ± 0,18 °C artış gösterdiği tespit edilmiştir. WMO'nun verilerine göre 2018 yılında sıcaklık artışı yaklaşık +1 °C artış olmuştur.¹⁵⁸ Küresel ısınmaya bağlı olarak kutuplardaki ve yüksek dağlardaki buzulların erimesi ile son 20 yılda deniz seviyesi 15-20 cm yükselmiştir. Sıcaklık artışı bu şekilde erime devam ederse, 2100 yıllarında dünyadaki tüm buzulların eriyeyeceği ve deniz seviyesinin 70 metre kadar yükseleceği tahmin edilmektedir.¹⁵⁹ Küresel ortalama deniz seviyesi 2018 yılında 2017 yılına göre 3,7 milimetre daha yükselmiştir ve bu en yüksek rekor seviye olmuştur. 1993- 2018 yılları arasında, ortalama deniz seviyesinin artış hızı 3,15 ± 0,3 mm iken, hızlanma 0,1 mm olarak tahmin edilmektedir.¹⁶⁰ Bu rakamlar birçok yerleşim yeri ve tarım alanının sular altında kalacağını göstermektedir. Bu durum göçlere de sebep olacaktır. 2018 Eylül ayı itibariyle hava ve iklim olaylarına bağlı felaketler nedeniyle 2 milyondan fazla kişi göç etmiştir.¹⁶¹ İklim olaylarında ani ve dengesiz değişimler erozyon, heyelan sel felaketi, orman yangını ve çölleşmeyi artıracığından tarım alanlarının zarar görmesi zamanla besin bulmayı zorlaştıracaktır. Aynı zamanda ormanların yanması, çölleşme, erozyon gibi olaylar daha fazla karbondioksit gibi sera gazlarının atmosfere salınımını artıracığından küresel ısınmanın etkilerinin artıracaktır.

İklim değişikliği uluslararası sistemde yeni tehditler arasında yerini almıştır, bu tehdit sadece uluslararası sistemi değil, insanlığın geleceğini de etkilemektedir. İklim değişikliğinin etkisinde kalan bölgelerden, diğer bölgelere yönelik yapılan göç dalgaları orta ve uzun vadede kaynak odaklı güç mücadelesini beraberinde getirecektir. Göç alan bölgelerde milliyetçiliğin etkisiyle artan çatışmalar, söz konusu bölgedeki istikrarsızlıkların daha da derinleşmesine sebep olacaktır.¹⁶² İklim değişikliğinin direkt tehdit olmasının yanı sıra ekosistemi bozması ile kuraklık, su baskınları gibi dolaylı olarak da tehdit oluşturmaktadır.

¹⁵⁸ WMO, **a.g.e.**

¹⁵⁹ Akın, **a.g.e.**, s. 246.

¹⁶⁰ WMO, **a.g.e.**

¹⁶¹ WMO, **a.g.e.**

¹⁶² Hasan Köni ve Barış Özdal, İklim Değişikliği Göç ve Politika, **TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu** "Ekonomik Siyasal ve Sosyal Boyutları ile Göç" Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi 26-27 Ekim 2016 Bursa/Türkiye, s. 14-15.

Dünyanın var oluşundan bu yana volkan, tsunami gibi doğal sebepler ile birçok kez felaketler yaşanmış, yüzbinlerce tür yok olurken bir o kadar tür de ortaya çıkmıştır. Dünya üzerinde çok sayıda felaket yaşanmasına rağmen, yeryüzünde canlılar varlıklarını koruyabilmişlerdir. İklim olaylarında ani ve dengesiz değişimler erozyon, heyelan sel felaketi, orman yangını ve çölleşmeyi artıracığından tarım alanlarının zarar görmesi yeni tarım alanlarının açılmasını getirecektir. Tarıma açılan bölgenin ekosistemi değişecek o bölgede yaşayan canlılar için hayati tehlike oluşturacak bu durum bioçeşitliliği olumsuz şekilde etkileyecektir. Ancak, insan kaynaklı türlerin yok oluşunda son 300 yılda çok artış olmuştur. Örneğin, 3-5 milyon yıl önce doğal nedenlerle sadece 1-2 tür yok olurken, son yıllarda sayı 10-15 bine, günümüzde ise 20-40 bine ulaşmıştır.¹⁶³ Bioçeşitliliğin azalması ekosistemin bozulmasını bununla beraber hava, su ve toprağın da yapısal bozulmasına ve çevresel birçok krize zemin hazırlayacaktır.

1.5.5. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Biyoçeşitlilikteki Azalma

Bir yerde bulunan hayvan türlerinin tümü o yerin faunasını ve bitkilerin tümü ise florasını oluşturur. Bir yerdeki bitki ve hayvan türlerinin tümü de o yerin bioçeşitliliğini veya biyolojik çeşitliliğini oluşturur. Bioçeşitlilik bir yerdeki yaşamın devamı ve doğal dengenin korunması için gerekli bir durumdur.¹⁶⁴ Bir diğer tanım ile biyoçeşitlilik, genetik farklılığa sahip canlı türlerinden oluşan, değişik işlevlere sahip, çeşitli ekosistemlere dağılmış bulunan, sayı ve tür bakımından zengin canlılar topluluğunun oluşturduğu yaşam dünyalarıdır.¹⁶⁵ Bir yerde biyoçeşitlilik ne kadar fazla ise, ekosistemdeki madde dolaşımı ve enerji akışı o derece güvence altına alınmış demektir.

Bioçeşitliliğin ekolojik önemi ekosistemlerin yani yaşam dünyalarının yapısı oluşturan ve işlevlerinin sürekliliğini sağlamada temel öge olmasıdır. Ekosistemde meydana gelen tüm canlılar için yaşamsal en önemli iki süreç “madde dolaşımı” ve “enerji akımı” biyoçeşitlilik sayesinde korunmaktadır.¹⁶⁶ Bioçeşitliliğin ekonomik önemi besin maddesi, ilaç hammaddesi, sanayi hammaddeleri ve turizm gelirleri

¹⁶³ Akın, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁶⁴ Akın, **a.g.e.**, s. 171-173.

¹⁶⁵ Çepel, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁶⁶ Çepel, **a.g.e.**, s. 76.

olmasındandır.¹⁶⁷ Bioçeşitlilik ekosistemin düzenlenmesi için önemli bir faktördür. Ekosistemdeki düzenlilik ise çevresel krizlerin oluşmasının engelleyecektir.

Canlıların yaşam alanında meydana gelecek herhangi bir değişme tür çeşitliliği ve birey sayısını doğrudan etkiler. Ekosistemde meydana gelen hava, su ve toprak kirliliği bunlarla birlikte iklimsel değişmeler, bu etmenlerin tetiklediği küresel ısınmaya bağlı sel, erozyon, kuraklık, çölleşme gibi afetler Bioçeşitlilik üzerine doğrudan etkilidir. Ayrıca ekosistemlerde maddelerin aşırı kullanımı, bitkilerin aşırı tüketimi ve hayvanların aşırı avlanması bioçeşitliliğin azalmasının temel nedenlerindedir.¹⁶⁸ Ekosistemde Bioçeşitlilik ne kadar fazla ise, o ekosistemin direnci o kadar fazla olur. Tüm canlıların kendi ekosistemlerinde görevleri vardır. Örneğin, hava, su ve toprağın temizlenmesi, oksijen üretmek, besin zincirinin bir parçası olmak, erozyonu önlemek gibi. Ekosistemdeki bir unsurun çekilmesi ya da yok olması tüm ekosistemi etkileyecektir.

Dünya üzerinde ekosistemin bir bütünlük içermektedir. Ekosistemi oluşturan etmenlerden birisinde oluşan sorun bütün ekosistemi etkilemektedir. Ayrıca, nüfus artışı ile beraber yeni tarım alanlarını açılması, barajların yapılması ve barınma ihtiyacını gidermek için yapılan bina yapımı artmıştır. Bu durum beraberinde yeni çevre sorunları getirmiştir.

1.5.6. Çevresel Güvenlik Sorunlarındaki Tehdit: Kentleşme Sorunu

Dünya nüfusunun hızla artması, küresel ısınma, iklimsel değişiklikler, ülkeler arası savaşlar, iç savaşlar gibi daha birçok sebepten dolayı insanlar öncelikle yiyecek ihtiyaçları ve güvenli bir ortamda yaşamak için ülke içindeki ya da diğer ülkelerdeki şehirlere göçler etmektedirler. Nüfus artışları ile birlikte başta güvenlik olmak üzere birçok sorun da beraberinde artmıştır.

2018 verilerine göre kentsel alanlarda yaklaşık 3,5 milyar insan yaşamaktadır, 2050 yılına kadar bu rakamın 6,3 milyara ulaşacağı ve kentsel alanda yaşam oranı dünya nüfusunun %50'sinden %70'ine çıkacağı tahmin edilmektedir.¹⁶⁹ Kentsel

¹⁶⁷ Çepel, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁶⁸ Çepel, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁶⁹ WMO, **Urban development – Megacities**, 2019 <https://public.wmo.int/en/our-mandate/focus-areas/urban-development-megacities> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

nüfusun artması kentlerdeki düzen ihtiyacı, güvenlik, gıda ihtiyacı, sağlık problemleri gibi sorunları artıracaktır.

Göçler sonrası, göç alan yerlerde; yaşama biçimleri, inançları, düşünceleri, gelenekleri, kültürleri ve eğitim düzeyleri farklı olan karma bir toplum oluşur. Artan nüfus ile işsizliğe dayalı ekonomik sorunlar ve sosyokültürel çatışmalarla birlikte şehirlerdeki yaşam kalitesi azalmaktadır ve bu şartlar da “ideal kent” kavramından uzaklaşmaktadır.

Nüfusu 10 bin ve üzerinde olan yerleşim yerleri kent ya da şehir olarak kabul edilmektedir. Kentlerin büyümesi ve yeni kentsel yerleşimlerinin oluşması ile toprakların paylaşımında çıkan sorunlar, nüfusun çevreye olan etkisi ve şiddetini ortaya koymaktadır.¹⁷⁰ Kentlerdeki nüfusun ihtiyaçlarının karşılanamaması çatışma ortamına zemin oluşturabilmektedir.

Kentleşmeyi sadece bir nüfus hareketi olarak görmek doğru değildir. Çünkü kentleşme aynı zamanda toplumun ekonomik ve toplumsal yapısında da değişmelere sebep olur. Bu sebeple, kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, kent sayısının artması ve büyümesine sebep olan, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve insan ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak da tanımlanabilir.¹⁷¹ Kentlerde oluşacak güvensizlik ortamı ekonomik gelişmeyi, siyasi istikrarı etkileyecek yabancı yatırımcıların yatırım isteğini kırabilir.

Kentlerde nüfus artışı ile doğal kaynakların tüketilmesi, fazla atık üretilmesi, sera gazı salınımlarının artması, su baskınları, göçler, su yetersizliği, suyun kalitesinin bozulması, salgın hastalıkların yayılması ve altyapının bozulması riskleri oluşabilmektedir.¹⁷² Bu sorunlar, insanların yaşam kalitesinin düşürebileceği gibi olası çatışmalarda hayati tehlike oluşturmaktadır.

Kentlerdeki kalkınma ve kaynak kullanımı ile çevresel güvenlik arasında bir bağ oluşmaktadır. Modernizm ve sanayileşme süreci, büyükşehirlerin beslenmesi için fakir

¹⁷⁰ Keleş ve Hamamcı, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁷¹ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 6.

¹⁷² Laura Little ve Chris Cocklin, “The Vulnerability of Urban Slum Dwellers to Global Environment Change”, Richard A. Matthew ve diğerleri (ed.), *Global Environmental Change and Human Security*, MIT Press, 2010, s. 81; Ak, *a.g.e.*, s. 95.

bölgelerdeki kaynakların kullanılmasını artırmış ve kırsal kesimlerden kentlere büyük oranlarda yiyecek, kereste, petrol, elektrik, mineraller ve birçok ürünün kentlere götürülmesine yol açmıştır.¹⁷³ Doğal kaynakların kentlere taşınması için baraj, yol ve yeni bina yapımı gibi o bölgenin doğal yapısını bir şekilde etkileyen yatırımlar yapılmıştır.

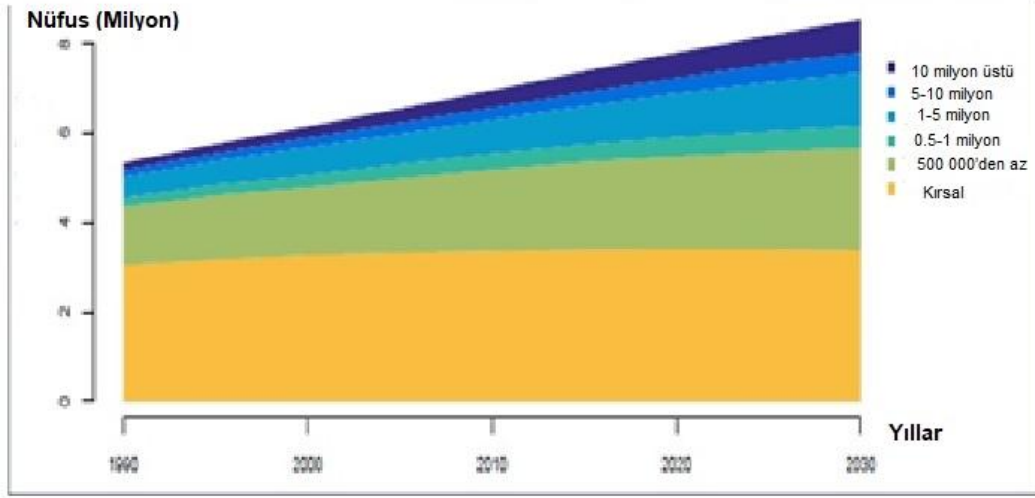
Nüfus artışları, kentleşme, endüstrileşme, doğal kaynakların azalması, çevresel sorunlar ve teknolojik gelişmeler ile yaşam kalıplarının değişmesi gibi faktörler yaşam kalitesini belirleyen bazı faktörlerdir. Bu açıdan yaşam kalitesinin toplumsal ve bireysel boyutları söz konusudur. Gelir düzeyi veya eğitim düzeyi bireyin yaşam kalitesini etkilerken, ülkedeki gelir dağılımı veya eğitim sistemi de toplumsal yaşamın kalitesine etkide bulunmaktadır. Yaşam kalitesi, insanların yaşam koşullarından ilişkilerinden ve içinde yaşadıkları çevreden duydukları tatmin ve güven derecesi olarak bilinir. Yaşam kalitesi; eğitim, sağlık, aile, yönetim, ekonomik güvence, toplumsal hizmet ve konut gibi yaşam alanlarının tümünde duyulan hoşnutluk düzeyi olarak tanımlanır.¹⁷⁴ Kentsel yaşam kalitesi; farklı bilim dallarından bilim adamlarınca geliştirilen bir kavramdır. Kentsel yaşam kalitesi terimi, dar anlamıyla, toplumsal, ekonomik ve mekânsal öğeler açısından kent tanımına giren yerlerde, kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. Geniş anlamıyla, kentsel yaşam kalitesi kavramı, toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri de içerir. Kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan örgütler, katmanlar içinde yaşayan bireylerin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında yararlanması, eğitsel, sanatsal, ekinsel, siyasal etkinliklere, süreçlere etkin biçimde katılabilme olanaklarına sahip olabilmesi söz konusudur.¹⁷⁵ Kent nüfusunun düzensiz artışı kentsel yaşam kalitesini de azaltacaktır. Yaşam kalitesinin bozulması çatışma ortamı oluşturacak bir güvenlik krizi oluşacaktır.

¹⁷³ Dalby, Simon, "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s. 191-192; Ak, **a.g.e.** s. 94.

¹⁷⁴ Hüseyin Erkul ve Yusuf Karakılıçık, "Belediye Zabıtasının Örgütsel Yapısı, Sorunları ve Kentsel Yaşam Kalitesine Etkilerinin İrdelenmesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 2000, 9(4), s. 87.

¹⁷⁵ Pınar Savaş Yavuzçehre ve Sülün Evinç Torlak, Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, Sayı:4, s. 185-186.

Büyüklik sınıflarına göre dünya nüfusu (1990-2030)



Şekil 1: Büyüklik sınıflarına göre dünya nüfusu (1990-2030)¹⁷⁶

Tablo 10: Büyüklik sınıflarına göre dünya nüfusu (1990-2030)¹⁷⁷

Sınıflandırma	2018			2030		
	Yerleşim sayısı	Nüfus (milyon)	Dünya nüfusünde yüzdesi	Yerleşim sayısı	Nüfus (milyon)	Dünya nüfusünde yüzdesi
Şehir		4 220	55.3		5 167	60.4
10 milyon üstü	33	529	6.9	43	752	8.8
5-10 milyon	48	325	4.3	66	448	5.2
1-5 milyon	467	926	12.1	597	1 183	13.8
0.5-1 milyon	598	415	5.4	710	494	5.8
500 000'den az		2 025	26.5		2 291	26.8
Kırsal		3 413	44.7		3 338	39.6

¹⁷⁶ United Nations, 2019, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). The World's Cities in 2018 Data Booklet (ST/ESA/SER.A/417) s. 3. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

¹⁷⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). s. 3.

Tablo 10 ve Şekil 2'de şekilde görüldüğü gibi 2018 ve 2030 yılları arasında kentsel nüfusun tüm yaş kategorilerinde artması ve kırsal nüfusun azalması beklenmektedir. Kentlerde yaşanan nüfus artışı yaşam kalitesini düşürecek; aynı zamanda kırsal alanda nüfus azalması ise özellikle gıda üretiminde sorunlara yol açabilecektir. Bu gıda üretimi sorunu endüstriyel gıda ürünlerine olan talep nedeniyle artış gösterecektir.

Kentleşmeyi kalkınmanın bir ölçüsü ve göstergesi olarak sanmak yanıltıcıdır. Nüfus hareketi olarak düşünürsek kentleşme zorunludur ve durdurulamaz. Bazı ülkelerde denenen, kentleşmeyi durdurma veya nüfus hareketini kentten köylere çevirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü artan nüfus köyleri de bir bakıma kentleştirecektir. Bu durumdan kurtuluş yolu ise; doğru kentleşme uygulamak, kentleri beton yığınlarından ve yoğun trafik sorunlarından alıp daha yaşanabilir ve müreffeh kılmak, bir diğer ifadeyle "ekolojik şehirler" oluşturmaktan geçmektedir.

Kentlerde yaşayan insanlar da ihtiyaçlarının karşılanamaması durumunda çatışmalar yaşayabilirler. Bu çatışma ortamının ekonomik gelişme ve siyasi istikrarı olumsuz etkilemesi sonucunda yaşam kalitesinin düşeceği gibi, sonu yaşamsal tehlikelere kadar uzanan çatışmalar oluşacaktır. Bu durum insan güvenliği açısından tehditlerdir. Bu gibi tehditlerin çözümü için bilimsel gelişmeler ışığında hukuksal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüzde dünyanın en önemli sorunlarından biri haline gelen çevre sorunları, özellikle küreselleşmenin etkisiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ulusal ve uluslararası toplantı ve konferanslarda tartışılan bu çevre sorunları, ekonomik, sosyal ve siyasal çözümler beklemektedir. Tüm dünyanın ortak sorunu haline gelen çevresel sorunlar, ancak uluslararası işbirliği çerçevesinde çözüleceği düşünülmektedir.

1.6. Çevre Hakkının Hukuksal Boyutu

İnsanoğlu ile çevre arasında bir dengenin olması gerektiği 1950'li yıllarda toplumların dikkatini çekmiş ve uluslararası boyut kazanmıştır. 1960'lı yıllarda, çevre sorunlarına uluslararası topluluğun değinmesi gerektiği kanısı gelişmiş ve 1972

yılında ilk uluslararası çevre konferansı Stockholm'de toplanmıştır.¹⁷⁸ Çevre sorunlarının uluslararası bir konferansta görüşülmesi ekoloji, çevre bilimi ve uluslararası çevre politikalarının önemini artırmıştır.

Çevre sorunlarını çözmek için insanların çevre üzerine davranışlarına bazı yaptırımlar ve davranış kuralları koymak gerekmektedir. Devlet ya da diğer kamu gücünü elinde tutan otoritelerce, çevre sorunlarını çözmek için birtakım yetkilere sahip olmak ve görevler üstlenmek gerekmektedir. Bu yetki ve görevler hukuksal temele dayandırılacak ve hukuk normları şeklinde olacaktır. Çevreyi korumak, çevreye verilen zararı giderecek tedbirler almak, bunlar için mali düzenlemeler yapmak ve diğer yaptırımları belirlemek hukukun işlev alanına girmektedir.¹⁷⁹ Yapılacak hukuki düzenlemeler ancak otoritelerin bu düzenlemeleri kabul etmesi ile uygulanabilecektir.

İnsanoğlunun gelecek kaygısı; günümüzde ve gelecekte yaşanılabilir bir çevreye sahip olmak isteği ile çevreyi insanlığın ortak mirası yaparak çevreden faydalanmak düşüncesini geliştirmiştir.¹⁸⁰ Çevreden daha fazla yararlanma isteği çatışmalara yol açabilmektedir. Çatışmaları engelleyecek ortak kabul gören hukuki düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

İkinci dünya savaşından itibaren insan haklarının sadece devletlerin iç sorunu olmayıp, uluslararası toplulukların tamamını ilgilendirdiği bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde sömürgelikten yeni kurtulan Üçüncü Dünya devletlerinin baskısı ile "dayanışma" adı verilen haklar gelişmiştir. Bu hakların başlıcaları; barış hakkı, gelişme hakkı, çevre hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkıdır.¹⁸¹ İnsan haklarının önemi insani ihtiyaçların artması ile gelişmektedir. Daha yaşanılabilir bir çevrede yaşama ihtiyacının yanı sıra çevresel tehditlerden korunma ihtiyacının giderilmesi için doğanın bütünsel yapısının anlaşılması ve dünyanın tümünün katılacağı ortak çözümler bulunması gerekmektedir.

İnsan hakları, insanların insanca yaşam sürmesi içindir. Güvenli, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre olmaksızın temel insan haklarının elde edilemeyeceği

¹⁷⁸ Can Hamamcı, Çevre Politikalarının Uluslararası Boyutu, Ruşen Keleş (ed), *İnsan Çevre ve Toplum*, İmge Yayınları, Ankara, 2016, s. 445.

¹⁷⁹ Aydın Aybay, Çevre ve Hukuk, Ruşen Keleş (ed), *İnsan Çevre ve Toplum*, İmge Yayınları, Ankara, 2016, s. 363.

¹⁸⁰ Can Hamamcı, "Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler", *İnsan Hakları Yıllığı*, 1984, Cilt: 5-6 sayı:1, s. 171.

¹⁸¹ İbrahim Ö. Kabaoğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İmge Kitapevi, Ankara, 2002, s. 529.

bilinmektedir. Bu sebeple yaşanabilir bir çevre hakkı insanca yaşam sürdürmeyi sağlamak için zorunludur.¹⁸² Bu sebeple çevre hakkının yaşam hakkı ile iç içe geçtiğini söyleyebiliriz. İnsan hakları içinde gelişen çevre hakkı artan ihtiyaçlar nedeni ile ayrı bir önem arz etmektedir.

1.6.1. İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı

Geleneksel olarak hak kavramı, bazı önemli çıkarları, toplam menfaate net bir artış için feda edilmekten korumak işlevidir. Kant'cı geleneğin savunduğu gibi, ahlaki yükümlülüklerin insan onuruna saygı için yalnızca temel insan çıkarlarına ve bu çıkarlara yönelik isteklere etik yönden daha üstün olan bir statü tanıyarak korunması durumunda hak kavramı anlam taşımaktadır.¹⁸³ İnsan hakları, temelde siyasal bir kavramdır. Devlet tarafından insana, kendisinin özgür olduğu bir ortamın tanınması ile ortaya çıkmıştır. Devletin insan hakları konusundaki işlevi çok geniştir. Sadece ekonomik, sosyal ve kültürel değil tüm insan haklarını kapsamaktadır.¹⁸⁴ İnsanın kendisini özgür hissetmesi isteğinden doğan insan hakları içerisinde insanın daha yaşanılabilir bir çevrede yaşama isteği çevre hakkını doğurmuştur.

Çevre hakkı ilk önce sağlık hakkının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Sağlıklı bir çevre içinde yasama hakkı, hukuksal bir boyut kazanınca, çevrenin korunması da hukukleşmiştir. Böylece, çevre hakkı tıpkı diğer hakların korunmasında olduğu gibi, birey ve toplum bakımından geçerli bir hak statüsüne geçmiştir. Korunması gereken çevre ve bozulmaması gereken çevre dengesi insan yaşamının sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda ise, çevre hakkı yaşam hakkının bir türevidir denilmektedir.¹⁸⁵ Çevresel haklar, eğitim, yiyecek, barınma ve haysiyet hakları dâhil olmak üzere diğer sosyoekonomik normları da iletir. Çevresel haklar ayrılmaz bir şekilde diğer haklarla iç içe geçmiştir.¹⁸⁶ Çevre hakkı kavramının gelişmesinde yerli halkların hakkının korunması yönünde açılan ulusal ve uluslararası davaların etkisi büyüktür. Çevre hakkının dayanışma haklarıyla birlikte klasik haklardan bağımsız bir

¹⁸² Kabaoğlu, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁸³ Joseph R. Des Jardins, **Çevre Etiği, Çevre Felsefesine Giriş**, Çev: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara, 2006, s. 209.

¹⁸⁴ Hamamcı, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁸⁵ İlike Bezen Aydoğdu, Tehlikeli Atıkların Yarattığı Çevre Sorunlarının Çevresel Güvenlik Bağlamında İncelenmesi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2008, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), s. 43.

¹⁸⁶ Erin Daly ve James R. May, "Comparative environmental constitutionalism", Jindal **Global Law Review**, 2015, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 24.

hak olduğu ileri sür÷lmektedir.¹⁸⁷ Artan ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen çevre hakkının gelişmesi diğer insan hakların gelişmesi için de fırsatlar yaratmaktadır.

Çevre hakkı, bütün insanların ortak malı olan doğanın korunması amacıyla eşitlik ilkesine dayalı ve önemi gittikçe artan bir haktır. Çevre hakkı kısa vadeli bir düşünce çerçevesinde doğayı yok eden bir yaklaşım değil, aksine doğayla uyumlu ve ona zarar vermeden faydalanabilme amacına dayanmaktadır.¹⁸⁸ Çevre hakkı gelecek nesillere de yaşanılır bir çevre bırakmayı hedefler. Yaşanabilir bir çevre bütün insanlar için aynı derecede zorunlu bir haktır, herhangi bir insanı yaşanılabilir bir çevrede yaşamını sürdürme olanağından mahrum bırakmanın sebebi olamaz.¹⁸⁹ İnsanların çevre hakkı yönündeki talepleri aslında çevre sorunlarına yol açan insan davranışlarının terk edilmesine yöneliktir.¹⁹⁰ Çevre hakkı ile çevre sorunlarına maalesef kesin bir çözüm bulunamamıştır. Çözüm bulunulamamasının temel iki sebebi vardır. Birincisi; insanların örgütlenme biçimidir. İnsanların değişik çıkarların olması, çevreyi değişik şekilde algılamalarına sebep olmaktadır. Çıkarların farklı olması, çevrenin ortak bir yarar çerçevesinde kullanılmasını zorlaştırmaktadır. İkincisi ise; uluslararası ilişkilerde fakir ve zengin ÷lkelerin çıkar farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Fakir ÷lkeler aleyhine asimetrik gelişen ilişkiler çevreyi ortak mal olarak görmeyi engellemektedir.¹⁹¹ Çevre sorunlarının bir bölgeyi değil tüm dünyayı etkileyebilmesi sebebi ile küresel çözümler üretilmesi ve tüm dünyada birlikte uygulanması gerekmektedir.

Çevre sorunlarına karşı uluslararası rejimlerin olması demek uluslararası çevresel işbirliğinin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Bir çevresel iş birliğinin ve rejimlerin oluşturulması meşakkatli ve zaman alan bir süreçtir. Söz konusu iş birliği çok hassas ve kırılğan bir yapıya sahiptir ve çoğu kez çevre sorunlarına karşı etkisiz kalabilmektedir.¹⁹² Yapılacak işbirliğine farklı aktörlerin katılımı ve katılımcıların çok olması bu rejimlerin etkisini artırabilir.

¹⁸⁷ Selim Kılıç, "Çevre Hakkının Gelişim Sürecinde İnsan Haklarının Rolü" *İnsan Hakları Yıllığı*, 2012, Cilt: 30 sayı:1, s. 22.

¹⁸⁸ Kılıç, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁸⁹ Jardins, *a.g.e.*, s. 211.

¹⁹⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁹¹ Hamamcı, *a.g.e.*, s. 178.

¹⁹² Yasemin Kaya, *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2012, s. 19.

Uluslararası çevre hukuku oluşturmak için, ulus devletler de dâhil olmak üzere; Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme - UNEP), Dünya Vahşi Yaşamı Koruma ve Greenpeace gibi STK'lar ile Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature) (IUCN) gibi karma uluslararası hükümetler arası organizasyonlar, kurumsal dernekler, bireyler, akademik çevreler ve ilgili çok sayıda paydaşın katılımı gerekmektedir.¹⁹³ Çevre hukuku oluşturulmasında farklı aktörlerin katılımı insanlığın tüm ihtiyaçlarını ve çözüm üretmede verimliliği artıracaktır.

Çevre hakkı ilk kez 1972 yılında gerçekleşen BM Stockholm Bildirgesinde¹⁹⁴; *“insan kendisine onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir...”* hükmü ile uluslararası bir bildiri de yer almıştır. Stockholm Bildirgesiyle başlayan ve “ekolojik çağ” adı verilen bildiri sonrasında hazırlanan Anayasa ya da Anayasa değişikliği yapan her devlet çevre üzerine hükümler koymuştur. Anayasal gelişim, devlete çevreyi koruma yükümlüğü getirirken aynı zamanda çevreyi insan hakkı olarak tanımasını sağlamıştır.¹⁹⁵ Çevre koruma görevi devletlerin iç meselesi gibi yasal düzenlemeler ile korunmaya çalışılmıştır. Ancak, çevrenin tüm dünyayı etkileyen bütüncül yapısı bir devletin aldığı tedbirin sınırlarının dışında uygulanamamasına ve/veya yetersiz olması yol açmaktadır. Sonuç olarak, tedbirler veya yapılan eylemler çevresel krizlerin çözümü için yeterli olamamaktadır. Bu sorunların çözümü için uluslararası yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

1.6.2. BM Bünyesinde Kabul Edilen Çevre Sözleşmeleri

Uluslararası çevre anlaşmaları, çevre sorunun çözümü için, devletleri ortak hareket etmeye yönlendiren ve belirlenen amaç doğrultusunda taraf devletlerin davranışlarına birtakım düzenlemeler içeren hukuki düzenlemelerdir.¹⁹⁶ Uluslararası çevre antlaşmalarının oluşturulmasında temel aktörler, devlet başkanları, gayri resmi ya da devlet dışı sivil toplum örgütleri ve uluslararası örgütler iken antlaşma kurallarının belirlenmesinde temel aktör devletlerdir. Uluslararası çevre anlaşmaları,

¹⁹³ Daly ve May, *a.g.e.*, s.12.

¹⁹⁴ Report of the Preparatory Committee for the United Nations Conference on the Human Environment, Fourth session, 6 to 17 March 1972 (A/CONF.48/PC/16) and 6 to 10 March 1972 ([A/CONF.48/PC/17](#))

¹⁹⁵ Kabaoğlu, *a.g.e.*, s. 538.

¹⁹⁶ Kaya, *a.g.e.*, s. 28.

genel olarak BM ve UNEP yetkili üyelerinin katıldığı konferansla başlamaktadır. Zaman içerisinde katılım BM içerisinde resmi kural ve teamül oluşturmuştur.¹⁹⁷ Uluslararası çevre anlaşmalarının oluşturulmasına yönelik usul genel olarak 1969 tarihli Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde belirtilmektedir. Fakat anlaşmanın oluşum sürecine ilişkin birçok konuda eksiklik vardır. Örneğin müzakereyi kimin başlatacağı, kimlerin katılacağı ve müzakere şekli ve nasıl yürütüleceği gibi konuları bulunmamaktadır.¹⁹⁸ Bu eksiklerin giderilmesi görüşmelerin daha verimli geçmesini sağlayacaktır.

Uluslararası çevre sözleşmelerinin oluşum süreçleri genellikle tepkisel nitelik taşımaktadır. Uluslararası Çevre Sözleşmeleri, kazalar sebepli çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarının fark edilmesi ve konuya ilişkin ilginin artması nedeniyle ilgili alanda faaliyet gösteren uluslararası örgütler ve hükümet dışı örgütlerin çabası ile oluşturulan hukuksal düzenlemelerdir. Uluslararası çevre sözleşmeleri belirli bir soruna odaklı olduğundan çevrenin korunması konusunda bütünsel olmayan parçalı bir yapı gösterir.¹⁹⁹ Bütünü ilgilendiren çevre anayasası gibi düzenlemelerin yapılması diğer parçalara çözüm bulmayı ve işleyişini kolaylaştıracaktır.

Küresel çevre politikaları oluşturulmasında ülkeler arasında işbirliği yapılmasına dönük engelleri genel olarak şöyle sıralayabiliriz²⁰⁰:

- Kuzey ve güney ülkeleri arasındaki gerilim,
- Devletlerin egemenlik hakları konusundaki tutuculuğu,
- Devletlerin çıkarlarının çatışması,
- İşbirliğinden elde edilecek gelirlerin belirsizliği.

Küresel çevre politikalarının oluşturulmasının önünde engel olarak devletlerin çıkar çatışmaları yatmaktadır. Gelişmekte olan devletler gelişme hızlarının yavaşlatıldığını iddia ederken, gelişmiş devletler ise mevcut sanayi tesislerine yeni ekonomik yük yüklendiğini savunmaktadırlar. Kuzey-güney ülkeleri arasında gelişmekte olan güney ülkeleri sanayi tesislerine yapılması istenilen düzenlemelerin gelişme hızlarını düşüreceğini ileri sürmektedirler. Bu durum devletlerarasında çıkar

¹⁹⁷ Lawrence E. Susskind, *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*, Oxford University Press, New York, 1994, s. 11.

¹⁹⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 25.; Susskind, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁹⁹ Philippe Sands, *Principles of International Environmental Law*, Cambridge, UK, 2003, s. 169.

²⁰⁰ Susskind, *a.g.e.*, s18.

çatışması gelişimine sebep olmaktadır. Devletler, uluslararası kararların kendi lehlerine olmayan şartlar içerdiklerini ve egemenlik alanlarını kısıtladığını savunmuşlardır. Uluslararası işbirliği sonucu elde edilen gelirin dağılımı konusunda her devlet kendi lehine ayrıcalıklar beklemektedir. Gelir dağılımında istediğini alamayacağını düşünen devletler işbirliği yapmakta isteksiz olabilmektedirler.

Çevre anlaşmalarının oluşturulmasındaki önemli bir sorun ise, bilimsel veriler ile politik çıkarların arasındaki uyum sorunudur. Çevre anlaşmalarının amacı müzakereyi yapan devletlerin çıkarlarını savunmak değil, doğayı savunmak olmalıdır. Bilimsel veriler ile politik çıkarlar tam bir uyum sağlayamamaktadır.²⁰¹ Politik çıkarların bilimsel verilerin yerine sayılması ve çevre sorunlarının üstü örtülerek farklı çıkarları koruma adına müzakere yapılması çevre anlaşmalarını amacı dışına çıkaracaktır.

Çevre sorunlarının çözümü için birçok uluslararası sözleşme yapılmıştır. Ek 1'de bazı Önemli Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri verilmiştir. Türkiye bu sözleşmelerin büyük bir çoğunluğuna katılmış ve ulusal düzenlemeler yapmıştır.

Bu düzenlemeler;

- Ek 2'de Doğanın Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı başlığı
- Ek3 'te Tehlikeli Madde ve Kimyasallar İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı başlığı
- Ek 4'de Atmosferin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı başlığı
- Ek 5'de Denizlerin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatıdır.

Uluslararası çevre sözleşmelerinde sulak alanların korunması, çölleşme ile mücadele, bioçeşitliliğin korunması, tehlikeli atıkların kontrolü ve iklim değişikliğinin kontrolü gibi birçok konuda anlaşmalar yapılmıştır. Bu sözleşmeler ülkelerce bağlayıcı olmasına rağmen, tam bir kontrol mekanizması olmaması sebebiyle aynı konuda tekrar tekrar sözleşmeler yapılmaktadır. Örneğin, iklim değişikliği konusunda 1992'de Rio, 1997'de Kyoto, 2015'de Paris sözleşmeler yapılmıştır. Ancak, hala uygulanabilir bir sözleşme hayata geçirilmemiştir. Çevre sorunlarının çözümü için yapılan

²⁰¹ Kaya, **a.g.e.**, s. 22-23.

uluslararası çalışmalardan bir kısmı bilgi alışverişi şeklinde kalmış bir kısmı sözleşme haline getirilmiştir. Çalışmalar içinde en etkili olanlar ise sözleşme ve antlaşmalarla ülkelerin uygulamalarını bağlayıcı hâle getiren anlaşmalardır.

Genel olarak çevre sorunlarının çözümü için toplumsal, ekonomik ve kurumsal değişimler gerekmektedir. Bu da devletlere ek yük getirdiği için çevre sorunlarının çözümüne engel teşkil etmektedir. Ancak, çevre sorunları çözülmez ise, başta sağlık olmak üzere gıda sorunu ve göçler gibi diğer pek çok önemli sorunlar oluşacaktır. Bu sorunların maliyeti çevre sorunlarının çözümü için gereken maliyetten daha fazla olacaktır.



İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ SİYASALLAŞMASI

Günümüz ideolojileri insanları ayırtmış ve toplumsal kutuplaşmalara yol açmıştır. İnsanoğlunun ortak tehditler karşısında ortak tepkiler vermesi kutuplaşma yerine bütünleşmeye giden yolu açmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak, insanlığın için en önemli sorunlarından olan çevre sorunlarına karşı birlikte hareket edilerek tehditler giderilebilir ve kutuplaşmaların önüne geçilebilir. Bu bölümde çevre sorunlarına karşı gelişen çevreci politikalar ve bu çevre politikalarının uygulanmasındaki STK'ların etkinliği üzerinde durulmuştur.

2.1. İdeoloji Olarak Çevrecilik

İdeoloji, geçmişte çok eskilere dayanan, karmaşık ve olağanüstü derecede zengin tarihi olan bir kavramdır. İdeoloji, atf yaptığı toplumsal fikirler alanı ile siyaset ve iktisat alanları arasındaki ilişkilerde sosyolojik geleneklere göre uzun tartışılmış bir kavramdır.²⁰² İdeoloji kavramı, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği ilk mücadeleler sırasında, geleneksel aristokratik toplumda doğmuştur. Bu burjuva, feodalizm mücadelesi 18. yüzyıl aydınlanmacılığının arka planını oluşturmuş, diğer bir ifade ile ideoloji kavramı bu dönemin kültürel, felsefi ortamı içinde üretilmiştir.²⁰³ 18. yüzyıldaki kültürel felsefi ortamda üretilen ideoloji çeşitliliği artarak günümüze gelmiş ve toplumsal bir fenomen olarak güncelliğini korumaktadır.

İdeoloji, devrin olaylarından ve düşünce akımlarından bahsederken kullandığımız bir kelimedir.²⁰⁴ İdeoloji bilgi ve inancın yan yana yer aldığı bir toplumsal düşünce sistemidir. Sosyoloji terimi olarak ideoloji, bireylere ve toplumsal gruplara çeşitli sosyo-politik seçenekler karşısında bir seçim yapabilmeleri açısından yol gösterici nitelikte ve amacı karışık toplumsal gerçekliği açıklamak olan bir inanç ve

²⁰² Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları Ankara, 1999, s. 319-321

²⁰³ Jorge Larrain, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik Üçüncü Dünya Gerçeği**, Çev: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 21.

²⁰⁴ Şerif Mardin, **İdeoloji**, İletişim Yayınları 1.basım İstanbul, 1992 s. 13.

kavramlar bütünü şeklinde tanımlanır.²⁰⁵ TDK da ise ideolojiyi “*Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü*”²⁰⁶ olarak tarif etmiştir.

İdeoloji, soyut bir kavram olup, birbiriyle rekabet halinde olan ve mücadeleyi öneren bir düşünce bütünüdür.²⁰⁷ Sabri F. Ülgenler’e göre; ideoloji belli bir toplum kesiminin (grup, sınıf, mezhep, meslek vs. mensuplarının) statüleri ile uyum halinde ve yerine göre davranışlarını haklı ve meşru göstermek için paylaştıkları ortak düşünceler, mitoslar ve değer yargıları toplamı olarak tanımlar.²⁰⁸ M. Duverger ise; ideolojilerin sosyal güçleri yansıtan düşünce ve inançlar sistemi olarak tanımlar ve değerler sistemini tayin edip tanımını yaparak halkın politik bilinçlerin geliştirilmesinde çok büyük etkisi olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹ İdeoloji, ilk olarak devrin olaylarından ve düşünce akımlarından bahsetmek için kullanılmaya başlamıştır. Daha sonraları, belli bir toplum kesiminin statüleri ile uyum halinde ve davranışlarını haklı ve meşru göstermek için paylaştıkları ortak düşünceler olarak kullanılmıştır.

İdeolojilerin birçok işlevleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: katılma, doğrulama, örtme, yol gösterme ve hissettirme’dir²¹⁰ İdeolojiler toplum içerisinde bireylerin topluma bağlılıklarını artırmalarını sağlamaktadır.

Ülgenler İdeoloji ile ilgili üç noktaya vurgu yapar²¹¹:

- İdeoloji tek kişinin kendi başına değil, grup davranışı ile ilgili ve onunla beraber vücut bulan kolektif bakış açısının ifadesidir.
- İdeoloji yalnız düşünce katında oluşan ve orada kalan bir zihin oyunu, bir spekülasyon değil, onların söz ve yazı halinde açıklanışıdır.
- Grup davranışını yansıtmaya, haklı ve meşru gösterme noktasında olsun, ideoloji o maksat için imal edilmiş ısmarlama deyim ve sloganlar olmayıp, bizzat grup mensuplarınca dahi hakikatin kendisi imiş gibi karşılanan

²⁰⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 82.

²⁰⁶ TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0DEOLOJ%C4%B0 (erişim 02.04.2017)

²⁰⁷ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1990, s. 209.

²⁰⁸ Sabri F. Ülgenler, *Bilim, İdeoloji ve Marksizm, Marksist Teori Ve Neo-Klasik İktisat, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1978, Cilt: 36, Sayı:1-4, s. 5.

²⁰⁹ Maurice Duverger, *Politika Bilimine Giriş*, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984, s. 79.

²¹⁰ Çam, *a.g.e.*, s. 217-218.

²¹¹ Ülgenler, *a.g.e.*, s. 5-6.

düşünce ve inançlardır. İdeoloji, bu açıdan, grup davranışının bilinçaltı ile birleştiği ortak araştırma alanını meydana getirir.

İdeoloji bir bireyin değil bir grubun bilinçli düşünce ve davranışlarıdır. Bu düşünce sadece davranışta kalmayıp söz ve yazı ile açıklanmaktadır. İdeolojiden kaynaklanan davranışlar bilinçaltına işlemiş içten gelen davranışlardır.

Siyasal fikirlerin oluşumu, hizmet ettikleri siyasal arzular ve fikirleri ortaya çıkartan sosyal ve tarihsel koşullar tarafından şekillendirilirler.²¹² İdeolojilerin oluşumunu etkileyen kaynakların başında sosyal gerilim gelir diğer kaynakları ise, kazanılmış veya kazanılacak çıkar, yapılmış sosyal değişime karşı duyulan nefret, sınırlı sosyal değişimler oluşturmaktadır.²¹³ Bizce yeşil ideolojilerin kaynağı, insanın doğması ile beraber doğadan kazanılmış veya kazanılacak çıkar olduğunu söyleyebiliriz. İnsan doğumu ile beraber hakları da doğmuştur, yaşanılabilir bir çevre de yaşama hakkı da insanın doğumu ile başlamaktadır. Yeşil ideolojiler bu hakları ön plana çıkarmaktadır.

Günümüzdeki hızlı nüfus artışı ve kentleşme, insanın doğa ile olan ilişkilerinden oluşan sistemde, yani ekosistemde, bazı dengesizliklerin doğmasına yol açmıştır. Artan kent nüfusunun gereksindiği gıda üretim ve dağıtım, ulaşım araçlarının hızla artması sanayileşmenin ve teknolojik ilerlemelerin doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, "çevre sorunları" adı altında toplanmaktadır, bu sorunlar güncel bir önem kazanmıştır.²¹⁴ Bu sorunlara insanların içten gelen tepkileri, davranışları vardır.

Çevreci düşüncenin var olan düşünceler ile uzaklık yakınlık sorunu, çevreci hareketlerin geliştiği yerlerde tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışma iki eksen etrafında toplanabilir. Birinci eksen, var olan siyasal ideolojilerin çevre sorunlarını kapsayan ideoloji geliştirmeleridir. Bu ekseninde Marksizm, liberalizm ve anarşizm gibi düşünce akımlarının genel yaklaşım tarzları çerçevesinde çevre sorunlarına çözüm yolları gösteren felsefi, inançsal ve politik düşünce geliştirilmektedirler. İkinci eksen, çevreciliğin Marksizm, liberalizm ve anarşizm gibi ideolojilerden ayrı bir ideoloji olduğudur. Bu yeni siyasal ideoloji, düşünce kurgusuyla, toplum-doğa ilişkileri tasavvuruyla, değerler sistemiyle, ürettiği politikaları ile bir ideoloji olarak

²¹² Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, Çev: Ş. Akın, A. K. Bayram, vd., Adres Yayınları Ankara, 2013, s. 20.

²¹³ Çam, *a.g.e.*, s. 216.

²¹⁴ Keleş, *Kentleşme Politikaları*, s. 437.

vurgulanmaktadır. Bu yeni ideoloji klasik sol-sağ ideolojik spektrumda yer almaz.²¹⁵ Çevreci ideolojisinin sağ-sol ayrımında yer almaması bu kutuplaşmada yer almayıp bütünleştirici olduğunun bir kanıtıdır.

Çevrecilik ideolojisi; mevcut toplumun temelini teşkil eden insanın doğaya hükmetmesi gerektiği anlayışını sorgulamaz. Aksine, bu düşüncenin neden olacağı tehlikeleri azaltacak teknikler geliştirerek, insanın doğaya hükmetmesini kolaylaştırır.²¹⁶ Ekoloji ise insanın doğa üzerindeki baskısından ve insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığı sorununa vurgu yapar.²¹⁷ Çevrecilik ve ekoloji arasındaki farklılıklar yeni bir düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çevre yerine ekolojiyi temel alan bu yeni ideoloji “ekolojizm” adını almıştır.

2.1.1. Çevrecilik ve Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm

Ekolojiyi çevrecilikten ve çevre korumacılıktan ayrı tutmak gerekmektedir. Çevreci hareketler, genellikle belli bir çevresel sorunun çözümü için geçici çalışmalar ortaya koyarken, ekoloji dini temel alarak teknoloji konularında ahlak tartışmalarına ve moderniteden post modernite eleştirilerine kadar çok geniş bir alanı içine almaktadır.

Ekolojik doğrular ile çevrecilik kavramları birbirinden farklıdır. Ekolojik bir toplumun sorunlarıyla başa çıkma çabasında, “çevrecilik” yeterli olamamıştır. Çevrecilik daha çok aracı veya araçsal duyarlılığı yansıtmaktadır. Bu duyarlılık çerçevesinde, doğa sadece pasif bir yerleşim alanı olmayıp, kullanım tarzına bakılmaksızın insan kullanımı için daha faydalı hale getirilmesi için çalışılır.²¹⁸ Çevrecilikte insan merkezli ve her şey insan içindir; diğer taraftan ise ekolojimiz insanı da içine alan doğa merkezlidir.

Ekoloji terimi değişik yönlerinin vurgulanması için doğa, bilim, düşünce ve hareket ekolojisi şeklinde farklı anlamlar yüklenerek de kullanılmıştır.²¹⁹: “Ekoloji” kavramı, ilk olarak 1866’da Alman zoolog Ernst Haeckel kullanılmıştır. Bu terim, *oikos* kelimesinden türetilmiş olan Yunanca “hane halkı” veya “habitat” anlamına

²¹⁵ Aykut Çoban, Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklenmesi, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), **Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar**, Liberte Yayınları, Ankara,2017, s. 76-77.

²¹⁶ Murray Bookchin, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,1996, s. 62.

²¹⁷ Bookchin, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, s. 22.

²¹⁸Bookchin, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, s. 62.

²¹⁹ Keleş vd., **a.g.e.**, s. 30.

gelmektedir. İlk olarak, Haeckel, “hayvanın hem organik hem de inorganik çevresiyle toplam ilişkisinin araştırılması anlamında kullanmıştır.²²⁰ Haeckel’ den bu yana ekoloji terimi şehirlerin, sağlın ve aklın ekolojilerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir.²²¹ Ekoloji bu tanımlamalar ile geniş anlamda doğayı tarif etmektedir.

Bilim dalı anlamında ekoloji, canlılar ve canlıların çevreleri arasındaki tüm ilişkileri inceleyen bir bilimdir.²²² Ekoloji, doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi hakkında daha geniş bir kavrayış getirmiştir, ekoloji biyosferin²²³ dengesini ve bütünlüğünü kendinde bir amaç olarak görmektedir.²²⁴ Ekolojistler, ekosistemdeki farklı yaşam biçimleri arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bu yaşam biçimlerinin birbirlerine bağlılıklarına vurgu yaparak, canlıların çevresi ile ilişkileri içerisinde hayvan ve bitki sistemlerini de incelerler.²²⁵ Ekoloji bilim olarak canlıların yaşam ortamlarını ve canlıların bu ortam ile ilişkilerini inceler.

Düşünce olarak Ekolojizm, doğa ve insanın doğadaki konumu hakkında farklı görüşler benimsemektedir. Bu görüş insan merkezli olmanın yerine çevre merkezli veya doğa merkezlidir.²²⁶ Ekoloji felsefesinin en önemli özelliği eko-merkezci yaklaşımıdır. Diğer siyasi ideolojiler doğayı genellikle bir maden ocağı gibi kullanılacak sömürülecek bir öge olarak görürken; ekoloji de ise doğayı merkeze alıp, diğer canlı türlerinin ve yeryüzünün ahlaki değerleri olduğunu vurgulamakta ve bunları sadece insan çıkarı için kullanmanın doğru olmadığını savunmaktadır.²²⁷ Doğayı merkeze alıp tüm canlıların korunması dolaylı yünden insanlığın çıkarlarının da korunmasını sağlamaktadır. Hareket olarak ekoloji ise çevreci hareketlerden doğmuş ve gelişerek siyasallaşmaya başlamıştır.

Ekolojinin ideoloji olmasında temel nedenler ise, sanayileşme, kentleşmenin artması ve hızlı ekonomik büyümenin yol açtığı küresel boyutlarda çevre sorunlarıdır. Bu gibi olumsuz gelişmeler ve yarattıkları problemler ise insanlar için başta gıda ve sağlık sorunlarına yol açarlarken, diğer yandan küresel iklim değişikliğiyle birlikte dünyanın geleceğiyle ilgili endişeler artırmıştır. Bu bağlamda, insan merkezli bakış

²²⁰ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 259.; Keleş vd., *a.g.e.*, s. 30.

²²¹ Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 100.

²²² Callenbach, *a.g.e.* s. 41.

²²³ Biyosfer içinde yaşamın olduğu, dünyayı kaplayan tabakadır. Bknz: Callenbach, *a.g.e.* s. 25.

²²⁴ Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, s. 63.

²²⁵ Jonathon Porritt, *Yeşil Politika*, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 18.

²²⁶ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 261.

²²⁷ Wall, *a.g.e.*, s. 59.

açısı ile çevre sorunlarını reformist yollarla çözmeye yönelik çevreci yaklaşımlardan farklı olarak, çevre merkezli bütüncül bir bakış açısı ve yeni bir ahlaki vizyon ile çevre sorunlarını radikal yollarla çözmeye yönelik yeni bir ideolojik hareket olarak ekolojizm ortaya çıkmıştır.²²⁸ İdeoloji olarak ekolojizmin kendine has doktrini de vardır.

Andrew Dobson, ekolojizmi çevrecilikten ayırıp bir ideoloji olduğunu üç temel özellik atfederek açıklamıştır. Bu kıstaslardan birincisi, ideolojinin, onu kullananlar için siyasal dünyada yollarını bulmalarını sağlayacak bir harita işlevi görmesidir. İkinci özellik ise, ideolojilerin özel bir toplum şekli önerme, bir reçeteye sahip olma zorunluluğudur. Son olarak, ideolojiler, politik eylem için bir program sağlamak mecburiyetindedirler. Dobson ekolojizmin bu üç boyuta da sahip olduğunu ve yeni bir ideoloji olarak benimsenmesi gerektiğini belirtir.²²⁹

Ekolojizm, İngiltere ve Galler Yeşil Parti'sinin önemli üyelerinden ve 2006-2008 yılları baş sözcülüğünü yapan Derek Wall'a göre, liberalizm, muhafazakârlığın vb. ideolojilerin genellikle göz ardı ettiği veya unuttuğu birbiriyle ilişkili bir dizi etik kaygıya dayalı farklı bir felsefe üzerine kurulmuştur. Yeşil felsefenin en önemli ögesi "eko-merkezci" yaklaşımıdır. Diğer ideolojiler doğayı bir maden ocağı gibi kısa vadeli getirileri için kullanılacak bir materyal olarak görürken, ekolojizm ise doğayı merkeze alır. Yeşil felsefenin "eko-merkezci" ögesi diğer canlı türlerinin ve hatta yeryüzünün de ahlaki değerlerini vurgulamaktadır.²³⁰ Eko-merkezçilik yeşil felsefenin ve yeşil ideolojilerin temelini oluşturmaktadır.

Ümit Şahin yeşil düşüncenin kaynağını üç başlıkta toplamıştır. Bunlar: Bilimsellik, romantizm ve anarşizm. Ayrıca moderniteyi eleştiren yeşil düşüncenin modernitenin öz evladı olduğunu savunmuştur.²³¹ Bilimsel veriler olmadan yeşil düşünce olması mümkün değildir. Ancak, anarşizmden düzene karşıtlık ve romantizm duyguların coşkunluğu benzerlikler içermekle birlikte olmazsa olmazda değildir.

Ekolojistler toplumsal alışkanlıklarımızın kökten değişime ihtiyacı olduğunu savunur. Yeşil toplumun ya da yeşillerin değişimi ile "sürdürülebilir toplum" diğer ideolojilerin tercihleri itibari ile birbirinden ayırt edilebilir özellikleri vardır. Dobson

²²⁸ Selim Kılıç ve Nafiz Tok, Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2013, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 223.

²²⁹ Andrew Dobson, *Green Political Thought*, Routledge, New York, 2000, s. 2-3.

²³⁰ Derek Wall, *Yeşil Politika*, Çev: İknur Urkun Kelso, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 59

²³¹ Ümit Şahin, Yeşil Düşünce, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 27.

sürdürülebilir toplumun özelliklerini iki önemli noktada toplar. Birincisi ekolojistler gelişmiş endüstri toplumlarında aşırı tüketimin azaltılması gerektiğini savunur. İkincisi birinci ile bağlantılı olarak ekonomik büyüme anlayışımız ile aşırı tüketimin azaltılması mümkün görülmediğidir.²³² Sürdürülebilir toplum gelecek nesiller için yaşanılabilir çevre bırakmak ile mümkün olabilecektir.

Jonathon Porritt yeşil olmanın kıstaslarını şu şekilde sıralamıştır²³³:

- Dünya ve dünyadaki bütün canlılar için saygı duyulması,
- Dünyadaki zenginliklerin bütün insanlar arasında paylaşılması konusunda gönüllülük,
- Ekonomik büyümeye karşı sağlam alternatifler aracılığı ile elde edilen refah,
- Nükleer olmayan savunma stratejileri ve büyük ölçüde düşürülen silah harcamaları ile varılan güvenlik,
- Materyalizmin ve endüstriyalizmin yıkıcı değerlerinin reddi,
- Kaynakların kullanımında gelecek kuşakların haklarının var olduğunun kabulü,
- Toplumsal olarak yararlı, bireysel olarak ödüllendirici çalışmalara (insani ölçülere uygun teknolojiyle artırılan) önem verilmesi,
- Sağlıklı bir toplumun ön koşulu olarak çevrenin korunması,
- Kişisel ve ruhsal gelişmeye önem verme, insan doğasının ılımlı olan yönüne saygı duyulması,
- Toplumun her düzeyinde açıklık ve katılımcı demokrasi,
- Anlamlı bir nüfus azalmasının öneminin kabul edilmesi,
- Her ırk, renk ve inançtan insanların arasında uyum,
- Koruma, daha büyük verim ve yenilenebilir kaynaklar temelinde nükleer olmayan düşük enerji stratejisi,
- Kendine yeterliliğe ve merkezi olmayan topluluklara önem verilmesidir.

Porritt'e göre, yeşil olmanın kıstaslarını eko-merkezci bir yaklaşım içermektedir. Ayrıca insana önem veren, insanın ruhsal gelişimine ve toplum içinde katılımına, her

²³² Dobson, **a.g.e.**, s. 16.

²³³ Porritt, **a.g.e.**, s. 25.

tür ırkçılığa karşı çıkan, silahsız güvenlik isteyen, savaşları reddeden bir yapıyı öngörmektedir.

Ekolojizm hareketleri içindeki ayrımlardan en önemlisi Norveçli filozof Arne Naess'in yaptığı "sığ ekoloji" ve "derin ekoloji" ayrımıdır.²³⁴ Sığ ekoloji, insanların doğal dünyayı korur ve reverse doğada yaşayabileceğini iddia eder. Sığ ekoloji, nüfus artışının denetlemesi, sınırlı, yenilenemeyen kaynakların kısıtlanması ve kirliliğin azaltılması gibi konulara özel ilgi göstermektedir.²³⁵ Derin Ekoloji canlılar dünyasıyla insanlar arasındaki ilişkiler için bir kılavuz olarak tinsel ve dinsel farkındalığa vurgu yapmaktadır. Derin Ekolojinin yaklaşımı bakir doğayı korumak, kirliliği en aza indirmek veya etkileri hafifletmek adına yapay buldukları girişimlerle kıyaslamaktadır.²³⁶ Derin ekoloji eko-merkezci yaklaşımı benimsediğini sığ ekolojinin ise kısmen insan merkezci olduğu da söylenebilir.

Tablo 11: Derin ve Sığ Ekolojizm karşılaştırması²³⁷

Derin Ekolojizm	Sığ Ekolojizm
Ekolojizm	Çevrecilik
Çevre-merkezcilik	Hafif insan merkezçiliği
Mistisizm/gizemcilik	Bilim
Doğa	İnsanlık
Radikal bütüncüllük	Gönülsüz bütüncüllük
Doğadaki değer	Araçsal değer
Canlı-merkezli eşitlik	Beşerî olmayan doğayı korumak
Hayvan hakları	Hayvan refahı
Büyüme karşıtı	Sürdürülebilir büyüme
Ekolojik bilinç	Kişisel gelişim

Derin ve Sığ Ekolojizmin karşılaştırıldığı Tablo 11'den anlaşılacağı gibi sığ ekolojizm çevreciliğe çok daha yakın olduğu, diğer taraftan derin ekolojizmin ise daha radikal fikirlere sahip olduğu görülmektedir.

Derin ekoloji, radikal tavırları ile eleştirilmiştir. Eleştiriler derin ekolojinin siyasal bir eleştiriden ve programdan yoksun olduğu, Modernizm ve aydınlanma karşıtlığı ve hümanizm eksikliği gibi genelleyebiliriz. Diğer eleştirileri şöyle sıralanabilir:

²³⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 263.

²³⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 263.

²³⁶ Callenbach, *a.g.e.* s. 42.

²³⁷ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 263.

- Derin ekoloji, bilimsel bir disiplin ya da meşru felsefe yerine seküler bir din oluşturma amacıyla olduğunu ve insanın zorunlu ihtiyaçlarını görmezden gelen “yeşil bağnazlık” sahip olduğu,
- Derin ekoloji, Hristiyanlıktan Heidegger’ci felsefeye, Taoizm, Budizm ve avcı-toplayıcı kabile dinlerinden batı metafiziğine, Amerikan Kızılderili kültüründen Avrupa romantizmine kadar her düşünceden barındırdığı, eklektisizme (seçmecilik) sahip olduğu,
- Derin ekolojistler, biyosferdeki her canlının eşit haklara sahip olduğunu savunurken, insana ait olan sosyo-politik kategorileri doğaya yansıtarak, insan merkezliği benimsediğinin farkında olmadığı,
- Derin ekolojistler yaban veya doğa hayatı ile insan merkezliği karşıtlık içinde ele almaktadır. Yaban hayatı kavramı etno-merkezci, insanı dışlayan bir nitelikte olduğu,
- Derin ekolojinin yüzeysel olduğu, sadece doğa düzeyinde eşitlik fikrini savunmakta, diğer toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, varoşlar, ırkçılık gibi konulara değinmediği,
- Derin ekoloji, nüfuz fazlalığını temel bir sorun olarak görmektedir. Sorunun nüfuz fazlalığı değil, aşırı tüketim olduğunu ve eşitsiz gelişim üzerine durmadığı,
- Derin ekoloji, doğanın tamamen doğal olduğunu savunmaktadır. Doğanın tarihsel ve toplumsal bağlamdan soyutlanmış bir sesi olduğunu savunmak, doğadaki diğer sorunların üstünü örtmek gibi algılanabileceği.²³⁸

Çevreci hareketler çevresel krizlere karşı çözüm bulma amacı ile önce çevrecilik ve sonrasında Ekolojizm ideoloji olarak ortaya çıkmış derin ve sığ ekoloji terimleri ile genişlemiştir.

Ekolojizmin içinde birçok akımlar bahsedilmektedir. Bunlardan derin ekoloji, doğanın insanlara hizmet etmek amacıyla ile yaratılmadığını savunup, insanında doğanın bir parçası olduğunu savunmaktadır. Tinsel ekoloji ise, söylemlerini metafizik temellere dayandırır ve çevre sorunlarının çözümü için dinlerin ya da metafiziğin doğa insan ilişkilerine bakışını kabul eder. İnsan doğa ilişkisindeki marazi durumunun

²³⁸ Tuncay Önder, “Derin Ekoloji” Üzerine, İmga ve Hakan Olgun (ed), **Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 141-143.

düzeltilmesi konusunu dini temelli, mistik çözüm önerileri sunan tinsel ekoloji de siyasal ve toplumsal tahayyül üretmede çok istekli görülmemektedir. Sosyal ekoloji ise toplumla doğayı karşı karşıya getiren sorunun bu iki taraftan kaynaklanmadığı sosyal gelişmenin içinde doğduğunu temel alır.²³⁹ Bu akımlar ekolojizm ile diğer ideolojilerin ilişkilerinden ve benzerliklerinden ortaya çıkmıştır.

Çevreciliğin siyasallaşması çok yeni olsa da düşünsel temelleri çok daha eskidir. Diğer ideolojiler içerisinde de çevre sorunlarına karşı bir tutum bulunmakta bu da çevreci hareketlere zemin oluşturmuştur.

2.2.2. Çevreci Hareketlerin Gelişim Süreci

İnsan ile doğa arasındaki ilişkiyi konu alan ekolojik düşünceler, insanlık tarihi kadar eski olsa da esas anlamda özellikle sanayi devrimi sonrasında teknolojide yaşanan hızlı gelişim sürecinin sosyal yaşam ve doğada yarattığı tahribata bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak modern anlamda çevreci politikalar ve ekolojizm yeni bir ideoloji olarak 1950'lerden sonra ortaya çıkmıştır.

Siyasal Ekoloji doğal ve insan eli ile oluşan çevre sorunlarına ilişkin tüm sorunların iktidarı elde etme amacı ile siyasallaşması sürecini inceleyen bir bilim dalıdır. Çevre sorunlarına halkın gösterdiği ilginin oranına göre kimi ülkelerde çevre sorunları devlet politikası olmuş ve kamu örgütlerinin sorumluluğuna verilirken bazı ülkelerde çevreci siyasi partiler kurulmuştur.²⁴⁰ İngiltere ve Galler Yeşil Partisi, Almanya'daki Yeşiller Partisi çevreci siyasi partilerin bilinen önemli örnekleridir.

Siyasal Ekoloji çok yeni bir akım olsa da düşünsel temelleri daha eskidir. John Locke sahiplenme hakkının toplumsal bir hak olduğunu kabul etmekte ve insanların ortak malı olan değerlerden yararlanabilmek için, herkes kendi malını kullanırken başkasının malına zarar verilmemesi şeklinde kullanılmasını savunmuştur. Adam Smith ise; liberalizm ve sosyalizmdeki kaynak kıtlığını kabul etmeyerek, kaynakların bol olduğunu savunmuştur. Thomas Hobbes, Leviathan isimli kitabında savaşların sebebi için insanların istem duydukları mallardan daha azını bulmalarını ve bu

²³⁹ Orçun İmge, Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji, Orçun İmge ve Hakan Olgun (ed), **Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 168-169.

²⁴⁰ Ruşen Keleş, Çevre ve Siyaset, Ruşen Keleş (ed), **İnsan Çevre ve Toplum**, İmge Yayınları, Ankara, 2016, s. 303.

durumunda savaşmak zorunda olduklarını belirtir. Thomas Malthus ise, nüfus ile besin maddelerinin artışı karşılaştırarak sonuca dikkat çekmektedir. Jean-Jacques Rousseau'nun bahsettiği genel irade kavramı, insanı bencil düşünceleri bırakıp toplumun yararı için doğru olan şeyleri yapmasını savunan ilke insanın kendi çıkarlarına hizmet etmesini savunan ortak irade ile bağdaşmamaktadır. Sanayi Devrimi'nin Batı toplumunun ekonomik ve toplumsal yaşamlarında oluşan sorunları gidermek için Pierre Joseph Proudhon, Robert Owen, Saint Simon, Charles Fourier gibi düşünürler bazı yeni yerleşim yerleri önermişlerdir. Yeni yerleşim yerleri konusunda Bahçe Kentler (Garden Cities) adlı kitabı ile Ebenezer Howard, yeni kentler düşüncesine esin kaynağı oluşturanlar arasındadır.²⁴¹ Daha başka birçok klasik eserlerde çevreci düşünceye temel olacak kaynak bulunabilir. Çünkü yaşanılabilir çevre isteği her dönemde olmuştur.

Modern yeşil siyaset, âdem-i merkezîyetçilik ve doğrudan eyleme inanma ve hiyerarşi ve materyalizme karşı muhalefet gibi genelde sol ideolojiler olarak görülen konular ile ilişkilendirilmesine rağmen siyasî ekolojinin ilk manifestolarında sağ kanat yönler görülmektedir. Bu duruma en çok Almanya'daki Nazi döneminde bir tür faşist çevreciliğin ortaya çıkması örnek olarak verilebilir. Yaklaşımın savunucusu Hitler'in Ziraat Bakanı ve Nazi Köylü Liderliği görevini yürüten Walter Darre'dir. 20. Yüzyıl sonları Almanya'sındaki hızlı sanayileşme deneyimi, özellikle gençleri ve öğrencileri çeken "köye dönüş" hareketini doğurmuştu. Şehir hayatının yabancılaştırmasından orman ve dağlara kaçan Alman öğrenci grupları olan Wandervogel hareketinden Alman Gençlik Hareketi ortaya çıkmıştır.²⁴²

Çevrecilik kavramı 1950'lerden itibaren insan hayatının doğal çevre bağlamında anlaşılabilceği inancı ile açıklanan teori ve fikirler ile kullanılmıştır. Çevreciliğe göre Ekolojik düşüncenin avantajı, ekolojinin temel önemini vurgulayarak geleneksel anlayışlardan nitelik bakımından farklı bir siyasî anlayış yaklaşımını öne çıkarmasıdır. Radikal sosyo-politik değişim ve insan ile doğal dünya arasındaki ilişkiyi temelden yeniden düşünmeyi öne çıkaran bir görüş olan ekolojicilik önce bir ideolojiye ve sonrasında ise 1960'lardan itibaren siyasî bir kavrama evrilmiştir. Çevreci düşünceye sahip partilerin ortaya çıkması, geniş çevreci hareketlerin ilkeleri olması ile değil partilerin politikalarıyla ilişkilendirilmiştir.²⁴³ Çevreci hareketler düşünceden partileşme

²⁴¹ Keleş, *Çevre ve Siyaset*, s. 305-307.

²⁴² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 273.

²⁴³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 273.

sürecine geçişleri hızlı olmuş, fakat ülke politikalarını etkileyecek büyüklüğe ulaşamamıştır.

Yeşil hareketin ilk defa parlamentoya girişi 1981 yılında Belçika'da Ecolo ve Wallon partilerinin Belçika Parlamentosu'nun Üst Meclisi'ne 5 senatör ve Alt Meclisi'ne 4 temsilci²⁴⁴ sokması ile başlamış, devamında pek çok ülkedeki yeşil partilere etki etmiştir.

Alman Yeşiller Partisi, 1983 yılındaki seçimde ekoloji, toplumsal adalet, barış ve taban demokrasisi savları ile seçime girmişti.²⁴⁵ Bundestag'da %5,6'lık oy oranı ile 27 temsilci kazanmışlardı. Alman Yeşil'lerinin politik bir parti olarak ortaya çıkmasında en büyük etkiyi nükleer güç meselesidir. Almanya'daki çevrecilerin çoğu şiddet dışı eylemlerle nükleer gücün durdurulabileceğini savunuyorlardı.²⁴⁶ Yeşil Parti'nin ne sağ ne sol daima çevre sloganı ideolojilerdeki kutuplaşmalara karşı iyi bir örnek oluşturmuştur.

İngiliz Yeşil Partisi'nin önemli temsilcilerinden ve bir dönem başkanlığını da yapan Jonathon Porritt, *Seeing Green* (Yeşil Politika) adlı kitabında çevreci akımları üçe ayırır. Birinci akımda dönemin ekonomik bireyciliğine ve faydacı materyalist değerlerine karşı çıkan 19. yy. liberalizminin mirasçıları olan doğa korumacı ya da gelenekçilerden oluşur. Temelde sanayileşmeye karşı değildirlir ve toplumu değiştirmek amacıyla değildirlir sadece bu gidişatın iyi yönlerini korumak isterler. Bu tür çevrecilerin yeşil olmadığını savunur. İkinci akımda ise Kropotkin, Thoreau ve Godwin'in anarşist idealleri ile bilinen radikal liberal çevreciler vardır. İnsan doğası ile ilgili iyimse yaklaşımlar taşırlar. Endüstriyel sistemin karşısındadır. Toplumsal değişimin az ya da çok olmasının değil tamamen gerçekleşmesini savunurlar. Üçüncü akım ise bu iki akım arasında çoğunluğu oluşturan ve hiçbir geleneğin mirasçısı olmayan çevre sorunlarına reformist yaklaşan bir gruptur. Endüstriyalizme temelde karşı olmayan köklü değişim bahsinden rahatsız olan reformistler temelde merkezietçidirlir. Genellikle orta sınıf kaygı ve çıkarlarına sahiptirler ve İşçi Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti saflarındadırlar. Bu grup kendilerini yeşil olarak adlandırılmasından hoşlanmazlar.²⁴⁷ Porritt'in yapmış olduğu tasnifi, derin ve sığ tasnifine eşlersek birinci grubu sığ ekoloji, ikinci grubu derin ekoloji ile eşleştirebiliriz.

²⁴⁴ Porritt, **a.g.e.**, s. 27.

²⁴⁵ Wall, **a.g.e.** s. 19.

²⁴⁶ Porritt, **a.g.e.**, s. 27.

²⁴⁷ Porritt, **a.g.e.**, s. 19-20.

Her ne kadar kendilerini yeşil görmese de üçüncü grubu da sığ ekoloji politikalarına benzetebiliriz.

Çevreci ideologların eserlerinden, akademik çalışmalarından, Yeşil partilerin programı ve bildirileri temel alınarak çevreci ideolojinin unsurlarını şu şekilde sıralamıştır²⁴⁸:

- Endüstriyalizm eleştirisi,
- Ekonomik büyümenin sınırlandırılması,
- Nüfusun azaltılması,
- Teknolojinin sorgulanması,
- Eko-merkezcilik,
- Ekolojik toplum projesi,
- Çevreci özne,
- Strateji ve taktik.

Yukarıda sıralanan çevreci ideolojinin unsurları oluşturulurken temelde eko-merkezci ve ekolojik toplum gibi özneler ile tüm insanlar için daha iyi bir ortamda yaşama imkânı sunma hedeflenmiştir. Ekonomik büyümenin sınırlandırılması, teknolojinin sorgulanması ve endüstriyalizm eleştirileri doğaya verilen tahribata dikkat çekmektedir. Eko-merkezcilik, çevreci özne, nüfusun azaltılması ve ekolojik toplum projeleri ise yeşil ideolojilerin stratejilerini oluşturmaktadır.

Ekolojiyi savunan partiler, genellikle, insan ile doğanın dışında kalan unsurlar arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir felsefeyi kabul ederler. Bu felsefeden ekofeminizm, ekososyalizm ve ekofaşizm vb. siyasi ilkeler ile çeşitli alt fikirler ortaya çıkmıştır.²⁴⁹ Bu gibi alt dallar ekolojizm ile diğer ideolojilerin benzer ortak hedeflerinden etkilenecek ortaya çıkmıştır.

Ekofeminizm, Toplumsal Ekoloji ve Derin Ekoloji birçok konuda aynı fikri paylaşırlar. Ancak, doğanın erkek egemen sömürülme biçimiyle erkeklerin kadınlara hükmetmesi arasındaki paralelliğe vurgu yaparak, ataerkil kurumlar ve tutumlardaki birçok yıkıcı eylemin altını çizerler.²⁵⁰ Ekofeminizmin önde gelen isimleri Alman Yeşil

²⁴⁸ Çoban, **a.g.e.**, s. 87.

²⁴⁹ Wall, **a.g.e.**, s. 59.

²⁵⁰ Callenbach, **a.g.e.** s. 45.

parti lideri Petra Kelly ve Hint bilim insanı ve küresel adalet savunucusu Vandana Shiva sayılabilir. Ekofeministlere göre kapitalizmin doğasında aşırılıklarına ve savaflara sebep olan saldırganlık ve acımasız rekabet vardır. Ekofeministler doğaya zarar verdiklerini düşündükleri erkek egemen topluma karşı çıkmaktadırlar.²⁵¹ Temelde erkek egemen dünyada kadınların sömürüldüğü iddiasındaki feminist düşünce ile doğanın da sömürüldüğü düşüncesi ortak bir paydada buluşmaktadır. Ancak, ekolojizm sömürüyü yapanın cinsiyeti üzeninde durmayıp, sadece yapılan sömürü üzerinde durmaktadır.

Ekofeministler militarist, hiyerarşik ve doğanın yok edildiği bir toplumun yerine yeni bir toplumun inşa edilmesi açısından farklı analiz ve stratejilere sahiptir. Bu açıdan liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm, sosyal ekofeminizm ve sosyalist ekofeminizm gibi yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür.²⁵² Ekolojizm ve feminizm arasında benzerlikler çok olsa da biri diğerinin içinde ya da biri diğerini kapsadığını söylemek mümkün değildir. Feminizmdeki erkek merkeziliğe karşıtlık ekolojizm de insan merkeziliğe karşı şekilde daha geniş bir kapsam içerir.

Ekososyalizmin temel konusu kapitalizmin çevre karşı düşman, sosyalizmin ise çevreye karşı dost olduğu fikridir.²⁵³ Ekososyalistler, üretim ve karın artması için tüketimle büyüyen kapitalizm ekolojik yıkımın başlıca sebebi olduğunu savunurlar.²⁵⁴ Ekososyalistler, doğanın ve insan emeğinin sömürülmesi kapitalist üretim tarzı içindedir. Bu sebeple ekolojik krizin çözümü, kapitalist ekonominin toplumun bütünü üzerinden tahakkümünün kaldırılması ile mümkün olacaktır.²⁵⁵ Ekolojizm doğanın yanlış kullanımında endüstrileşmedeki yapılan yanlışlıklara odaklanırken, bu sorunun kaynağının kapitalizm ya da başka bir sebep olmasına değil, problemin var olması ve giderilmesi ile ilgilenmektedir.

Ekolojizm ile sosyalizm arasındaki en temel uyumsuzluk, çağdaş toplumun hastalıklarının kaynağı üzerine olmuştur. Sosyalistler bu gibi hastalıkların kaynağının kapitalizm olduğunu savunurken, ekolojistler endüstriyalizm olarak göstermektedirler. Ekolojistler, kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki benzerliğe vurgu yaparak, her iki

²⁵¹ Wall, *a.g.e.*, s. 72.

²⁵² Hakan Olgun, Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 398.

²⁵³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 274.

²⁵⁴ Wall, *a.g.e.*, s. 71.

²⁵⁵ Stefo Benlisoy, Ekososyalist Alternatif ve Ekolojik Devrim, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 319.

ideolojide toplumların ihtiyaçlarının ekonomik büyüme olacağı düşüncesini kabul etmezler.²⁵⁶ Ekolojizm de doğanın kim tarafından sömürüldüğünün bir önemi yoktur.

Ekolojinin bir farklı dalı ise ekoanarşizmdir. Ekoanarşistlerin en tanınmışı Murray Bookchin'dir. Bookchin, derin ekolojii sorgulamış ve toplumsal ekoloji siyasetini savunmuştur. Seçkinlerin egemen olduğu hiyerarşik toplumların çevresel yıkımların başlıca nedeni olduğunu düşünmektedir.²⁵⁷ Ekoanarşistler ekolojik krizin kaynağı olarak kurumsallaşmış otoritenin tahakkümünü ileri sürerler. Ancak, tahakkümün türü üzerinde görüş ayrılıkları vardır. İkelciler ve diğer ekoanarşistler tahakkümü doğa üzerindeki tahakküm olarak adlandırırken, Bookchin'e göre siyasal egemenlik olarak tahakkümün kökeni hiyerarşidir.²⁵⁸ Doğanın da insanın kullanabileceği bir eşya olarak kabul edilmesine karşıdır. Anarşizmdeki hiyerarşi karşıtlığına rağmen ekolojimizde doğanın hiyerarşisi kabul edilmektedir.

Toplumsal ekoloji, insanlığın doğa üzerindeki hakimiyetini yok etmek için insanın insan üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırmayı hedefler.²⁵⁹ Toplumsal Ekoloji savunucuları, doğa ve çevre olaylarından daha çok politik ve toplumsal meselelerle ilgilenir. Özellikle de, modern küresel kuruluşlar başta olmak üzere, demokratik olmayan, baskıcı kurumlar tarafından şekillenen insan davranışlarının dünya üzerindeki etkilerini incelerler.²⁶⁰ Ekolojik bir toplum oluşturmak yalnızca arzu edildiği için değil, doğrudan zorunlu olduğu için de gereklidir. Murray Bookchin sözleriyle "Hayatta kalmak için yaşamaya başlamalıyız".²⁶¹ Bookchin sürdürülebilir bir toplum için toplumsal ekolojinin gerekliliğini savunmaktadır.

Ekolojizimin bir diğer alt dalı olan Ekofaşizmin, ekolojinin içinde varlığı tartışılmaktadır. Ekofaşizmin önde gelen isimleri olarak, organik tarımın ileri gelen destekçilerinden Britanya Faşistler Birliği üyesi Jorian Jenks; Toprak Yeşerince gibi lirik doğa tasvirler yazmış olan 1920 yılında Nobel Edebiyat ödülü alan Kunt Hamsun ve aşırı nüfusu çevresel yıkımın temel sebebi gören ve bu yüzden soykırımın olumlu yönlerini bile öven Finlandiyalı şair Pentti Linkola sayılabilir.²⁶² Ekolojizm insanın da

²⁵⁶ Dobson, **a.g.e.**, s. 180.

²⁵⁷ Wall, **a.g.e.**, s. 69.

²⁵⁸ Dilaver Demirağ, Doğayı Yardıma Çağırarak: Anarşist Ekolojizm, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), **Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 353.

²⁵⁹ Bookchin, **Ekolojik Topluma Doğru**, s. 78.

²⁶⁰ Callenbach, **a.g.e.** s. 44.

²⁶¹ Bookchin, **Ekolojik Topluma Doğru**, s. 72.

²⁶² Wall, **a.g.e.**, s. 73-74.

içinde bulunduğu doğayı korumayı amaçlarken hiçbir canlıya zarar verilmemesini birlikte yaşamayı savunmaktadır.

Ekolojizm, çağdaş toplumun sorunları üzerine tutarlı bir eleştiridir. Sorunların iyileşmesi için reçete sunması, eleştirel reçetenin modern politik ideolojilerin düşüncelerinden farklı olması ve kendi temelleri itibarıyla farklı bir ideolojidir.²⁶³ Yeşil düşünce kapsamında oluşturulan kavramları şu şekilde sıralayabiliriz²⁶⁴:

- Sürdürülebilirlik,
- Gelecek kuşaklar,
- Doğanın bir parçası olduğu fikri,
- İlerleme ve büyüme saplantısının reddedilmesi ve kalkınma eleştirisi,
- Küçük güzeldir,
- Çevresel adalet,
- Anti-endüstriyalizm,
- Küresel düşün, yerel hareket et.

Ekolojik krizlerin oluşturduğu tehdit ve sorunların anlaşılması ve yorumlanması ihtiyacı yeni kavramların gelişmesine sebep olmuştur. Bu kavramların ortak yanı bilimsel bir disiplin olan ekolojinin bütüncüllüğüne yaptığı vurgudan, doğaya yüklenen anlamlardan ve insan-doğa ilişkilerine dair yeni anlayıştan kaynaklanır. Bu kavramlar şiddetten uzak olma, doğrudan demokrasi, kadın hakları, hiyerarşiye karşı çıkma gibi düşüncelerden farklı olarak, sadece yeşil düşünce içerisinde geliştiği ve sonra yeşil düşüncenin siyasi fikir ikliminde yaygın olarak kabul görmektedirler. Hatta bu kavramların yeşil düşüncenin ötesine taşınıp genelleştirilmesi ekolojistlerce kavramların içinin boşaltılması olarak yorumlanmıştır.²⁶⁵ Sürdürülebilir toplum, çevresel adalet gibi yeni kavramlar yoluyla yeni çözüm yolları üretilmiştir. Yeşil ideoloji literatüre yeni kavramlar ve tartışmalar eklemiştir. Bu tartışmalar ile ekolojik düşüncenin felsefi boyutu ayrı bir önem kazanmıştır.

²⁶³ Dobson, **a.g.e.**, s. 200.

²⁶⁴ Şahin, **a.g.e.**, s. 40-64.

²⁶⁵ Şahin, **a.g.e.**, s. 40-41.

2.2.3. Ekoloji Felsefesi: Holizm

Holizm yani doğanın bütünlüğü kavramı 1926'da bir Boer generali ve Güney Afrika'da başbakanlık yapmış olan Jan Smuts tarafından bulunmuştur. Smuts, holizm kelimesini doğal dünyanın bireysel parçalarla değil, bir bütün olarak anlaşılabilirliği fikrini savunmak için kullanmıştır.²⁶⁶ Bütüne verilen önem ekolojinin en önemli özelliklerinden biridir.²⁶⁷ Doğanın bütünlüğü çevresel sorunlarda da görülmektedir. Bir bölgede yaşanan sorun tüm dünyayı etkilemektedir.

Ekolojistlerin çevre sorunlarında yalnızca insanları sorunun kaynağı olarak görmelerinin nedeni insanların kendi türü ve doğal çevreyle arasındaki ilişkiye zarar verdikleri ve doğal çevreyi bozdukları görüşü sebebiyledir. Dünyayı ve dünyada yaşayan türleri koruyup onlara saygı göstermek yerine insanlar, John Locke'un ifadesiyle "doğanın hâkimleri ve sahipleri" olmaya çalışmaktadırlar.²⁶⁸ İnsanların doğadan öğrenmek istediği şey doğaya ve insanlara tümüyle egemen olmak için doğayı kullanabilmektir.²⁶⁹ Diğer canlıların da yaşadıkları bölgeye hâkim olma isteği vardır. Ancak, bunu yaparken doğaya zarar vermeden fayda da sağlayarak becermektedirler.

Ekolojinin çok fazla önem verdiği konularından biri ise bencillik ve maddî hırsın reddedilmesidir. Ekolojistler kişisel tatmini doğa ile beraber dengeyle birbirine bağlayan alternatif bir felsefe geliştirmeye çalışmıştır.²⁷⁰ Ekoloji düşüncesi benmerkezcilikten eko-merkezciliğe geçiş yapmayı hedeflemektedir.

İnsanlığın doğaya bağımlılığı toplumsal ilerlemeden ayrı tutulamaz. İktisadi üretimin artışı teknik cihazlara ve onu elinde tutan sosyal gruplara, nüfusun geri kalanı üzerinde ölçsüz bir üstünlük sağlamaktadır. Aynı zamanda insanlar ekonomik şartlar karşısında bütünüyle etkisizleşmektedir. Bu teknolojik güç toplumun doğa üzerindeki egemenliğini çok büyük bir düzeye çıkarmaktadır.²⁷¹ İnsanların doğaya sınırsız ölçüde egemen olma, kozmosu sonsuz bir av sahasına dönüştürme arzusu, erkek

²⁶⁶ Heywood *Siyasi İdeolojiler*, s. 264.

²⁶⁷ Kışlalıoğlu Mine ve Berkes Fikret, *Çevre ve Ekoloji*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991, s. 27.

²⁶⁸ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 260-261

²⁶⁹ Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 20.

²⁷⁰ Heywood *Siyasi İdeolojiler*, s. 271.

²⁷¹ Adorno ve Horkheimer, *a.g.e.*, s. 14.

toplumdaki insan ideasının bir parçasıdır.²⁷² İhtiyaçtan fazla kullanma ise çevre sorunlarının temel sebeplerinden biridir.

Etik anlayışın temelinde insanı merkeze alan, diğer türlerden daha üstün-akıllı olduğunu, daha az akıllı ve eksik nitelikleri olan diğer canlı türleri ile eşit haklara ve eşit çıkarılara sahip olamayacağını savunan türcü görüşü bulunmaktadır. Bu görüşü savunan kişiler diğer canlıların insana hizmet etmek için var olduklarını iddia ederler.²⁷³ Etik bir kuramın yanıtlanması gereken ilk soru bu kuramın kime ya da neye uygulanması gerektiğidir. Çevre felsefesine ise bu iki soruya verilen cevaplar doğrultusunda bakabiliriz. Hayvan hakları savunucularının bu bağlamda büyük katkıları olmuştur. Etik kuramların uygulanması konusunda hayvan hakları savunucuları, sadece insanlara değil de hayvanlara da genişletilmesini savunmuştur. Ekofelsefeciler ve derin ekoloji kuramcıları bu düşünceden destek alarak doğa için bir etik üretme hedefi oluşturmuştur. Hayvanlar için etik kurallar üretmek tüm canlılar için yeterli değildir.²⁷⁴ Ekoloji felsefesi için bitki hakları gibi tüm canlılar için etik kuramlar oluşturulmalıdır.

Çevre sorunlarının çözümü, insanların neye değer verdiği, nasıl bir yaşam sürdürdüğü, doğadaki yeri ve kendisini nasıl bir dünyada geliştirebileceği gibi bazı soruların yanıtlarında saklıdır. Çevre sorunlarını çözebilmek için, bilime ve teknolojiye istifa etmek, bu alanlardaki gelişmeleri kavramak, kavradıktan sonra doğru yer ve zamanda kullanmak gerekmektedir. Tüm bu soruların başında ise doğaya zarar değil fayda sağlayacak olan teknolojilerin neler olduğunun ve nasıl kullanılacaklarını bilmek önemlidir.²⁷⁵

Çevreye karşı kullanılan teknoloji kaynaklı güçlü etkenler aslında çevrenin yeniden inşası için gerekli etkenlerin çoğunluğunu içermektedir. Konvansiyonel enerji santralleri, enerji tüketen araçlar, yüzey araştırma donanımı ve benzerleri küçük ölçekli güneş ve rüzgâr enerji aygıtlarının, yüksek randımanlı ulaşım araçlarının ve enerji tasarrufuna yönelik barınak yapımlarına yönlendirilebilir. Burada ki sorun; istenen hedeflere ulaşmamıza yardımcı olacak bilinç ve duyarlılık eksikliğidir.²⁷⁶ Bizce

²⁷² *a.g.e.*, s. 330

²⁷³ Nilgüm Gökçen Demirağ, Son Bakışta Hüzün: Merhamet Etiği Olarak Levians ve Hayvan Hakları, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, s. 424-425.

²⁷⁴ Dobson, *a.g.e.*, s. 40-41.

²⁷⁵ Jardins, *a.g.e.*, s. 35.

²⁷⁶ Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, s. 99.

teknolojinin kullanımı değil, teknolojinin yanlış ve bilinçsiz kullanımı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

İnsanlığın aslında gerek duyduğu şey, teknolojiyi toptan devre dışı bırakmak yerine, teknolojiyi toplum ve doğanın dengesi ile uyumuna katkıda bulunacak şekilde kullanmak, çevreyle ilgili ilkelere göre düzenlemek ve hatta daha da geliştirmektir.²⁷⁷ Bacon; insanın doğaya nasıl hükmedeceğini şöyle izah eder: Bugün doğaya yalnız düşüncede hükmediyoruz ve onun boyunduruğu altındayız; oysa buluşlarımızda kendimizi doğanın ellerine bırakırsak ona uygulamada da hükmedebiliriz²⁷⁸ Ekosistemdeki döngüye doğal sistemini bozmadan katılarak doğadan maksimum fayda elde edilecek ve sürdürülebilir toplum içinde önemli bir temel atılmış olacaktır.

Her alanda olduğu gibi çevre konusunda da iyiyi ve doğruyu belirleyen davranış kalıpları bireylerin ve toplumun ahlak değerlerine dayanmakta ve çoğunlukla hukuk kuralları ile güvenceye alınmaktadır. Birçok düşünür iyi ile kötünün ayrımını konusunda çalışmalarda bulunmuştur. M.Ö. 4. Yüzyılda, Aristoteles, doğal olmayı iyiliğin ölçütü saymıştır. İyi olmayı doğallığı sürdürmeye dayandıran St. Thomas d'Aquinas en büyük iyiliği Tanrı'nın ve onun yarattığı doğal düzenin temsil ettiğini savunur. 17. Yüzyıl düşünürlerinden John Locke, doğal durumda sahipsiz olan toprağın bireyin emeği birleşince mülkiyet hakkı oluşacağını savunmuştur. 18. Yüzyıl filozoflarından Immanuel Kant, insan çevre ilişkilerinde etik kuralları tanımlamaya çalışmış, etik davranışın, bütün rasyonel varlıklar için kabul edilebilir olduğunu savunmuştur. 19. Yüzyıl yararçı düşünürlerinden Jeremy Bentham ve John Stuart Mill, iyi davranış için çok sayıda kişi açısından en çok iyilik ve yararı sağlayan şeydir, demiştir. Yararçı etik düşüncenin çevre sorunlarına yanıt vermeyeceği kabul edilmektedir. John Rawls 1971 yılında yayınladığı Bir Adalet Kuramı adlı eserinde yakın gelecek ile uzak gelecek arasında bir bağlantı kurarak, bugünkü kuşakların gelecek kuşaklar için bir biriktirme yapmak zorunda olduğundan bahsetmektedir.²⁷⁹ Yeşil düşüncenin temelleri aslında doğayla insanın teması ile başlar yani insanlık tarihi kadar eskidir.

²⁷⁷ Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, s. 41.

²⁷⁸ Francis Bacon, "In Praise of Human Knowledge," *Miscellaneous Tracts upon Human Knowledge*, The Works of Francis Bacon, ed. Basil Montagu, Londra, 1825, cilt I, s. 254 vd. den aktaran Adorno ve Horkheimer, *a.g.e.*, s. 20.

²⁷⁹ Keleş, *100 Soruda Çevre*, s. 122-125.

John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* isimli eserinde bize verilmiş bir ahlâk kuralı ya da tabiat kanunu olduğunu savunmuştur. Locke tabiat kanununu, tabiat ışığı ile öğrenilebilen, rasyonel tabiata neyin uyduğunu neyin uymadığını gösteren ve bu sebeple de emredici veya yasaklayıcı olan İlahî iradenin bir buyruğu olarak tanımlar ve bazı insanların tabiat kanununu aklın buyruğu olarak adlandırmalarını doğru bulmaz.²⁸⁰ Locke doğayı kendi ihtiyaçlarımıza göre değil doğanın kendi kurallarına bırakılması belirterek, doğayı merkeze alan bir ifade kullanmıştır.

Ebedi barışın teminatı olarak tabiatı gören Kant, tabiatın tesadüfi olmayan mekanik akışı insanlar arası anlaşmazlıktan, hatta insanların iradesine rağmen, bir ahenk yaratma gayretini güttüğünü savunur ve dünyanın akışı içerisinde tabiatın amacı göz önüne alınca tabiatı “ilahi takdir”²⁸¹ diye adlandırır.

Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Deneme* isimli eserinde tabiatın ebedi barışı sağlamak için aldığı geçici tedbirleri şöyle sıralar:

- Tabiat, insanlara dünyanın her yerinde yaşayabilme imkânı sağlamıştır,
- En barınılmaz yerleri iskân edilmek üzere, harp aracılığı ile insanları dağıtmıştır,
- İnsanları, yine harp aracılığıyla, hukuki münasebetlere girmeye zorlamıştır.²⁸²

Kant’a göre tabiat insanlara dünyanın her yerinde yaşama imkânı verirken, insanlar savaşlarla bu yaşam alanlarını yok etmekte ve doğanın kurallarına uymak yerine kendi kurallarını koymaktadır.

Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk fikri Kant’ın ahlak felsefesine dayandırılır ve insanlık kavramı gelecek kuşakların çıkarlarının hesaba katılmasını gerektirmektedir.²⁸³ Bir arada yaşayan insanların doğal halinin ilan edilmemiş olsa bile daimi harp halinde olduğunu savunan Kant, ebedi barış için, birbiri üzerine etkisi olan

²⁸⁰ John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, Çev: İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19.

²⁸¹ Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme* Çev: Yavuz Abadan, Seha Meray, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1960, s. 29.

²⁸² Kant, *a.g.e.*, s. 30.

²⁸³ Keleş, *100 Soruda Çevre*, s. 124.

insanların bir medeni teşkilat içinde bulunması gerektiğini savunur. İnsanları ilgilendiren hukuki kurallar ise;

- Bir millete ait insanlar olarak amme hukukuna,
- Devletlerin birbiriyle ilişkisi bakımından devletler hukukuna,
- Evrensel bir insanlık devletinin üyesi sıfatı ile dünya vatandaşlığı hukukuna dayanır.²⁸⁴

Ebedi barışın teminatı olarak tabiatı gören Kant, bu kurallar arasında yazılı bir kuralı olmaması nedeni doğa kanunlarından bahsetmemiştir.

Tabiat, insanlığa yaşayabilme beslenme imkânları sunmaktadır. Aşırı nüfus artışı ve gelişen teknoloji ile yeni yerleşim yerleri ve yanlış tarım uygulamaları ile doğa tahrip edilmektedir. Bu tahribatlar sonucu oluşan küresel ısınma, su ve gıda kıtlığı vb. etmenler insanoğluna dolaylı bir şekilde zarar vermektedir. Bu zararları önlemek için devletlerin iç hukukunda yapacağı değişikliklerin uluslararası boyutta ele alınması gerekir. Her devletin çevre konusunda aynı duyarlılığı göstermemesi uluslararası karar almayı zorlaştırmakta, devletlerarası baskı ile bu durum karmaşık bir durum oluşturabilmektedir. Ancak, çözüme giden yol STK'ların kamu diplomasisi yolu ile devletlerin çevre politikalarını etkilemelerinde yatmaktadır.

2.2. STK'ların Çevre Politikalarında Etkinliği

STK'lar kamu diplomasisi kapsamında devletten halka, halktan devlete ve halktan halka etkileşim imkânları sağlayarak²⁸⁵ çevre sorunlarına çözüm bulunmasına önemli katkıda bulunmuştur. Siyasal Ekoloji, doğal ve insan eli ile oluşan çevre sorunlarına ilişkin tüm sorunların iktidarı elde etme amacı ile siyasallaşması sürecini inceleyen bir bilim dalıdır. Çevre sorunlarına halkın gösterdiği ilginin oranına göre kimi ülkelerde çevre sorunları devlet politikası olarak benimsenmiş ve kamu örgütlerinin sorumluluğuna verilirken; bazı ülkelerde çevreci siyasi partiler kurulmuştur.²⁸⁶ Çevre sorunlarının siyasallaşması, siyasi parti, sivil toplum kuruluşları ve diğer sosyal gruplarca benimsenmesi sayesinde çevre politikaları önem kazanmıştır.

²⁸⁴ Kant, *a.g.e.*, s. 17-18.

²⁸⁵ Atilla Sandıklı, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Terörle Mücadele*, BİLGESAM,15.04.2016, <http://www.bilgesam.org/incele/2408/-sivil-toplum-kuruluslari-ve-terorle-mucadele/#.Ww3ELUiFPIU> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

²⁸⁶ Keleş, *Çevre ve Siyaset*, s. 303.

2.2.1. Sivil Toplum ve Devlet

Sivil toplum kavramı, Batı toplumlarının siyasal gelişim süreçleri ve geleneğinde doğup büyüüp olgunlaşmıştır. Sivil toplum, batı geleneği içinde siyasal yönetsel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının ana temasını oluşturan ve rehberlik eden bir kavramdır. Sivil toplumun kavramsallaştırılmasında önceleri klasik liberal parlamenter geleneğin ve sosyalist-Marksist yaklaşım etkili iken; günümüzde yeni sağ ve post Marksistlerce aktif kullanılmaktadır.²⁸⁷ Sivil toplum oluşumunda hemen hemen her kesim yer almaktadır.

Sivil toplum terimi, Latince'de "*societas civilis*", İngilizce'de "*civil society*" kelimeleri ile açıklanır. Sivil toplum kavramının felsefi kökleri, Eski Yunan'da Aristoteles'in çalışmalarında görülmekte ve siyasal toplumu belirtmek için "*politike koinonia*" terimini kullanılmaktadır. Ancak, bilinen yazılar itibarıyla sivil toplum kavramını Aristoteles hiç kullanmamıştır.²⁸⁸ Aristoteles'e göre Eski Yunan'daki oikos ile polis ayrımında politike koinonia kavramı polise karşılık gelmektedir. Oikos terimi insanın duyularını ve güdülerini yaşadığı yeri karşılarken, polis ise, insan aklının ve insan aklının yansıması olan dilin sergilendiği yeri karşılamaktadır.²⁸⁹ Sivil toplum terimi, 16. yüzyıldan itibaren modern Devlet'in ortaya çıkması ile siyaset kuramı içinde sivil toplum kimliğinin ve Aristoteles'teki Devlet'in dayandığı öncüllerden uzaklaşarak yenilikler ve yer değiştirmeler yaşamıştır.²⁹⁰ Temel de sivil toplum devletin karşıtı olarak kullanılmıştır.

Sivil toplum kavramının birçok tanımı vardır. Temelde devlet otoritesi altında kanunla yönetilen bir toplum ya da siyasi topluluk anlamında kullanılmıştır. Genel anlamda, hükûmetten bağımsız olmaları ve kendi amaçlarını izleyen bireyler tarafından oluşturulmaları anlamında özel kurumları tanımlamak için kullanılır ve devletten ayrı tutulur. Bu bağlamda sivil toplum kavramı, özerk grup ve iş ve çalışma grupları, çıkar grupları, kulüpler, aileler gibi birliklerin alanını ifade etmekte kullanılır.²⁹¹ TDK'de Sivil Toplum kavramı; "*Devletin denetimi altında olmayan, kararlarını*

²⁸⁷ Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul ve Bursa, 2001, s. 29.

²⁸⁸ Seyfettin Aslan, "Sivil Toplum: Kavramsal Değişim Ve Dönüşüm", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, Cilt:9 Sayı:33, s. 190.

²⁸⁹ Aslan, a.g.e., s190.

²⁹⁰ Catherine Colliot-Thelene, Devlet ve Sivil Toplum, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, Philippe Raynaud ve Stephane Rials (ed), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 205.

²⁹¹ Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev: B.B. Özipek vd., Adres Yayınları, Ankara 2013, s. 28.

*bağımsız olarak vererek toplumsal etkinliklerde bulunan bireyler topluluğu*²⁹² olarak tanımlanmaktadır.

Sivil toplum bir anlamda hiçbir üst kimliğe ve gerçekliğe başvurmaksızın kendi gelişimini yönlendirebilen ve anlamlandırabilen, bunun için gerekli dinamikleri barındıran, devletten özerk, sürekli bir gelişme içerisinde bulunan bireyler ile örgütlenmeler topluluğudur.²⁹³ Sivil toplumun üstünlüğü, hedeflediği amaca bağlıdır; bu amaç, aile çerçevesinde daha önceden sağlanmış olan basit bir yaşam değil, nitelikli yaşam düzeyidir.²⁹⁴ Sivil toplum ailelerden daha büyük ailevi bağ olmak zorunda olmayan bir topluluktur.

Jürgen Habermas, sivil toplumun kurumsal çekirdeğini, sistematik olmayan örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Habermas'a göre, sivil toplum kuruluşları arasında kiliseler, kültür dernekleri, akademiler, bağımsız medya, spor ve hobi dernekleri, tartışma kulüpleri, halk forumları, yurttaş girişimleri, meslek birlikleri, siyasal partiler, sendikalara kadar uzanan devlet ve ekonomi-dışı birliktelikle bulunmaktadır.²⁹⁵ Habermas, sivil toplum için resmi bir bağ olmamasını temel almıştır.

Larry Diamond'a göre sivil toplum "*Sivil toplum örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallara bağlı olan alanıdır.*"²⁹⁶ Sivil toplumun modern anlamda tanımı ise, özgür iradeli bireylerin somut çıkarları için eşit koşullarda bir araya gelerek örgütlenmeleridir.²⁹⁷ Özgür iradelerince hiçbir baskı altında kalmadan eşit şartlarda ortak menfaatler için bir araya gelen topluluk olarak tanımlanabilir.

İdeal manada sivil topluma ulaşabilmek için sivil toplumun taşınması gereken beş ön koşul vardır. Bunlar²⁹⁸,

- Toplumsal farklılaşma,

²⁹²TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5962221bd9f0d7.42499773 (Erişim Tarihi: 09.07.2017)

²⁹³ Murat Yıldırım, Sivil Toplum ve Devlet, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003 Cilt: 27 No: 2, s. 228.

²⁹⁴ Colliot Thelene, *a.g.e.*, s. 205.

²⁹⁵ Jürgen Habermas, *Kamusal Yapısal Dönüşümü*, Çev: Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52.

²⁹⁶ Larry Diamond, "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*. 1994, Vol.5, No.3, s. 5.

²⁹⁷ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, *Uluslararası Örgütler*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 464.

²⁹⁸ A. Tarık GÜMÜŞ, "Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, Cilt: 18, Sayı: 3-4 s. 353-356.

- Sosyal örgütlenme,
- Örgütlenmenin gönüllü olması,
- Baskı mekanizması oluşturmaları,
- Kendi politikalarını rahatça belirlemeleri.

Sivil toplumun oluşabilmesi için öncelikle bulunduğu toplumdan ayrılması, yeni bir örgütlenme, yeni bir grup oluşturma ve bu gruba ait mekanizmalar ve kendilerine ait düşünce sistemi olması gerekmektedir.

Hegel'e göre sivil toplum üç hareketi içerir²⁹⁹:

- İhtiyacın mediasyonu (arabuluculuğu) ve bireyin hem kendi emeği hem de bütün başka bireylerin emeği ve ihtiyaçlarının tatmini sayesinde tatmin bulması ya da bir diğer ifadeyle ihtiyaçlar sistemi,
- Bu sistemin içerdiği evrensel özgürlük unsurunun realitesi, yani mülkiyetin yargı gücü ile korunmasıdır,
- İlk iki sistemdeki olağanlık kalıntılarına karşı alınan tedbirler ve özel menfaatlerin, kamu yönetimi ve korporasyon ile ortak menfaatler olarak, korunması.

Hegel'e göre; sivil toplum ihtiyaçların giderilmesi ve ortak menfaatlerin korunması için doğmuştur. Koruma görevini yargı gücü ile kamu yönetimince yapılmalıdır. Bir diğer deyişle, devlet dışında, devlete karşı kurulan sivil toplumun işleyebilmesi için devlet koruması gerekmektedir.

Sivil toplum kavramının kapsamı çok geniştir. Kabileler, siteler, krallıklar, imparatorluklar, feodal beylikler, uluslar ve benzeri topluluklar sivil toplumun kapsamındadır. Her sivil toplum, kendine özgü karmaşık ve değişken yapılar, modeller, fikirler ve değerlerle kısaca ortak bir örgütlenme ile belirlenir. Her sivil toplumun kendine özgü bir tarihi vardır ve tarihsel evriminin dışında doğal ve kültürel çevreleri de birbirlerinden farklıdır. Sivil toplumlar aynı zamanda dünya çapında toplumlardır. Farklılaşmış ama aralarında bağlantılı çok sayıda gruptan oluşan bir

²⁹⁹ G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1991, s. 163.

bütündürler.³⁰⁰ Sivil toplum farklı gruplar olsa da aralarında ortak bir örgütlenme vardır.

Gramsci'ye göre; sivil toplum yapısal değil üst yapısal bir unsurdur. Ona göre iki üst yapısal düzey vardır. Bunlar: "sivil toplum" ya da "özel" olarak adlandırılan organizmalar bütünüdür. Diğeri ise "politik toplum" ya da "devlet"tir. Bu iki düzey, hem egemen grubun toplum üzerine uyguladığı hegemonya işlevine hem de devlet ve hukuksal iktidar yolu ile uygulanan doğrudan egemenlik ya da komuta işlevine karşılık gelir.³⁰¹ Gramsci'ye göre, devlete karşı özel olan sivil toplum ayrımı bulunmaktadır.

Kamusal ve özel alan ayrımı siyasî ile kişisel arasında yapılan ince bir ayrımla tanımlanır. Sivil toplum her ne kadar devletten ayrı tutulsa da, kamuya açık, alenen faaliyet gösteren ve toplumun katılabildiği kurumla, yani geniş anlamda "kamusal" olarak düşünülebilecek birçok kurumu kapsamaktadır. Bu ayrımı temelinde devletin kendi faaliyetleriyle ve sâdece kamusal organlar eliyle yürütülen sorumluluklarla sınırlıdır. Dolayısıyla bireylerin kendi kendileri için yaptıkları ve yapabildikleri faaliyetlere ilişkin hayat alanları "siyasî olmayan"dır.³⁰² Bireylerin özel alanı sivil toplumunda dışında tamamen kişiye has bir alandır.

Siyasal iktidar, sivil topluma özgü bir iktidar olmasının yanında önemli bir özelliği de egemen olmasıdır. Siyasal iktidar sivil toplumdaki diğer sosyal iktidarlardan üstündür, sivil toplumun bütünü düzenler, diğer topluluklara hükmeder ve onları da kendi iktidarına bağımlı kılarak, birbirleri ile çekişmek yerine birbirlerini tamamlar.³⁰³ Uluslararası sivil toplum için bu mümkün değildir. Siyasal iktidar sadece kendi ulusu içindeki sivil toplumu düzenleyebilir yapılan düzenlemeler ulus dışındaki sivil toplumları etkileyebilir.

Gramsci'ye göre sivil toplum ile politik toplum arasındaki karşılıklı temsil edilen özdeşleştirilenin etkisiyle devlet ile hükümet özdeşleştirilmesi yapılmaktadır. Devlet konusundaki genel yaklaşım (Devlet = Sivil Toplum + Politik Toplum, başka bir deyişle zorlama zırhı ile korunana hegemonya biçiminde söylenebilecek anlamda) sivil toplum kavramına göndermede bulunması gereken öğeleri içerdiği belirtilmelidir.³⁰⁴

³⁰⁰ Çam, *a.g.e.*, s. 298-299.

³⁰¹ Antonio Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, Q. Hoare ve G. Nowell-Smith (Ed.), Lawrence and Wishart, London, 1971, s. 12.

³⁰² Heywood, *Siyaset*, s. 28.

³⁰³ Çam, *a.g.e.*, s. 300.

³⁰⁴ Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 262-263.

Devlet, en yüksek düzeyde ve değerleri kapsayan egemenliğe dayalı, sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden, belirli bir toprakla sınırlı bir örgüt, bir siyasi iktidardır. Devlet kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir sosyal örgütlenme biçimidir. Devlet kamusallaşmış ve etkin bir siyasal iktidardır.³⁰⁵ Devlet kendi sınırları içerisinde egemenliğe sahip güç kullanabilen tek meşru kurumdur. Sivil toplumun kendi üyeleri üzerine güç kullanım hakkı yoktur.

Hegel, devlet idaresini (düşüncesi, fikri) üç başlıkta özetlemiştir³⁰⁶:

- Dolaysız bir mevcudiyete sahiptir ve başka bir kuruma bağımlı olmayan, bir organizma olarak bireysel devlettir. Buna iç siyasî hukuk yapısı (siyasî ana yapı).
- Münferit bir devletin başka devletlerle ilişkisi halini alır. Dış siyasî hukuku durumu (uluslararası hukuk).
- Devletlerin üstünde bir yapı olarak, mutlak bir güç olarak, evrensel İde 'dir. Evrensel tarih süreci içerisinde, kendisini gerçekleştiren bir espri olmasıdır.

Hegel devlet kendi içerisinde bağımsız bir varlığının olması, diğer devletler ile ilişkilerinin olması ve mutlak bir güç olarak ulusal ve uluslararası alanda tanınması ile oluşabileceğini savunmuştur. Devletin varlığının hem ülke içi hem de diğer devletlerce tanınması devlet fikrinin önemli bir unsurudur.

Devlete karşı, sivil toplumun kamusal güce kavuşabilmesi ve kendisini geliştirerek hareket edebilmesi için, devletin güç araçları ile bunları kullanabileceği sınırların belirlenmiş olması gerekmektedir. Devlet ve sivil toplum arasında belirgin bir çizginin çizilebilmesi ve korunabilmesi içinse bir bilinç geliştirerek bunu da sürdürebilen insanlara, bu insanlardan oluşan örgütlere ve sonuçta her iki kategoriye de içerecek biçimde bir yapılanmaya ve ilişkiler ağına gereksinim vardır.

Devlet ile sivil toplum ayrılığında, mülkiyet, statü ve karar alma gücünün özel olarak mülk edinilemediği demokratik toplum ve siyasal düzenin kalıcı bir özelliği olmalıdır. Böylece sivil toplum ve devlet için birinin diğerinin demokratikleşme koşulu olması gereklidir. Ayrıca, devlet kurumları, yasa çıkarma, yeni politikalar yürürlüğe

³⁰⁵ Çam, *a.g.e.*, s. 305.

³⁰⁶ Hegel, *a.g.e.*, s. 202.

koyma, tikel çıkarlar arası çatışmaları yasal sınırlar içinde tutuma ve sivil toplumun yeni eşitsizliklere tiranlıklara kurban gitmesini engelleme araçları olarak kullanılmalıdır. Aynı şekilde sivil toplum da siyasal iktidarı sürekli denetlemelidir.³⁰⁷ Yurttaşlar demokrasiyi ve demokratik değerleri, mevcut demokratik kurumlar içinde bilinçlenerek ve birlikte ortak sorumluluk alarak öğrenebilirler. Sivil toplum kurumu ancak, insanların kendi yaşamlarını seçtikleri ve ortak problemlerini çözdükleri bir yer olduğu ölçüde demokratikleşme alanı oluşturabilir.³⁰⁸ Sivil toplumun siyasal iktidarı denetlemesi devleti daha demokratik ve yaşanılır hale getirecektir.

Devlet-sivil toplum ilişkisine tarihsel süreçte bakıldığında dönemler boyunca oynamış olduğu roller Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Tarihsel Süreçte Devlet ve Sivil Toplum Roller³⁰⁹

Dönemler	Devletin Rolü	Sivil Toplumun Rolü	İşbirliği Modeli
19. Yüzyıl	Düzenin koruyucusu	Kendi kendine örgütlenerek sosyal sorunların çözümünde görev alma	Yerini alma (yetki ikamesi)
20. Yüzyıl	Sosyal varlığın düzenleyicisi	Tamamlayıcı hizmetlerin üreticisi	Hiyerarşik-devletçi paternalizm
20. Yüzyıl Sonu ve 21. Yüzyıl Başı	Toplumsal dengenin koruyucusu	Sivil topluma girişin anahtarı	Sivil toplumun yeniden canlandırılması, piyasa güçlerinin liberalleştirilmesi.

Tarihsel sürece bakıldığında, ilerleyen zamanla birlikte sivil toplumun etkinliğinin arttığı, devletin ise düzeni korumaktan dengeyi korumaya geçiş yaptığı yani pasifleştiğini söyleyebiliriz.

³⁰⁷ John Keane, *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çev: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 37.

³⁰⁸ John S. Dryzek, "Political Inclusion and The Dynamics of Democratization", *American Political Science Review*, 1996, Vol:90 No:3, s. 482. <http://magarstudiescenter.org/wp-content/uploads/2010/03/Dryzek-Political-Inclusion-and-the-Dynamic.pdf> (Erişim Tarihi: 27.07.2017); Erdoğan Tosun, *a.g.e.*, s. 165.

³⁰⁹ Levent Şahin ve Mustafa Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2008, Cilt:54, Sayı:1, s. 14.

Toplumun devletten görece özerkliğinin sağlanabilmesi, sivil toplumun alanlarını artırarak, bireylerin dayanışma içerisinde faaliyet gösterebilecekleri, sosyal fonksiyonların ağırlıkta olduğu yeni ara alanların çoğalması ile mümkün olacaktır.³¹⁰ Aynı zaman da sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanlarının genişlemesi devletin görevlerini kolaylaştıracaktır.

Sivil toplumun yurttaşı olmak çeşitli gruplar aracılığı ile o sivil topluma mensup olmak anlamına gelir. Yurttaşlık somut değil soyut bir birey olup; toplum içinde erimiş bir unsurdur.³¹¹ Bir sivil toplumun üyesi olmak doğal olarak bir yurttaşlıktır. Yani, devletin bir üyesi olmak devletin kurallarını yerine getirmeyi ve diğer yurttaşlara zarar vermeyecek bir şekilde davranmayı yükümlü kılmaktadır.³¹² Sivil toplum yurttaşlığı, sivil topluma aidiyet içerir.

Sivil toplum terimi, çoğu kez toplumun belirli bir bölümünü ifade eder. Sivil toplum tanımlamalarının birbirine çok yakın ögelere rastlanılmaktadır.³¹³ Sivil toplum örgütlerinin genel ortak özellikleri şunlardır³¹⁴:

- Belirli bir konu üzerine yoğunlaştıkları için konu üzerine uzmanlaşıyor ve güçlenirler. Konuyla ilgili çok sorunla uğraştıkları için kamu kuruluşlarına göre sorunlara çözüm bulmada avantajlı durumdadırlar.
- Gönüllü katılım ve ülkü birliği olduğu için, geniş kitle desteğine sahiptir, yüksek isteklendirme ile çalışırlar bu yüzden performansları yüksektir.
- STK'lar siyasal ya da dinsel farklılıklara bakmaksızın çok geniş kitlelere ulaşabilirler, çalışma alanı üzerine ortak çıkar olması bir araya gelmeleri için yeterlidir bu sebeple STK'lar partiler üstü bir konuma sahiptir.
- STK'larda görüşler ve fikirler değil, ilkeler ve eylemler ön plandadır.
- Polonya'daki Dayanışma Sendikası ve Almanya'daki Yeşiller hareketi gibi istisnalar hariç genel olarak siyasal iktidarı ele geçirme hedefi yoktur, STK'lar siyasal baskı grubu ve lobicilik işlevi görürler.

³¹⁰ Erdoğan Tosun, **a.g.e.**, s. 62.

³¹¹ Çam, **a.g.e.**, s. 299.

³¹² John Keane, "Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayırımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850, John Keane (ed), **Sivil Toplum ve Devlet-Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Çev. Levent Köker, İstanbul, Yedikıta Yayınları, 2004, s. 48.

³¹³ İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 275-276.

³¹⁴ Hasgüler ve Uludağ, **a.g.e.**, s. 465-466.

- STK'lar yeni bir iddiayı savunarak çıkar ve sürekli kendini yenilerler, bu sebeple siyasi parti ve kamu kurumlarına göre daha dinamikler, sermaye şirketlerine benzerler.
- STK'lar kamunun yetersiz kaldığı eğitim, sağlık, kültür, bilim, sosyal yardım gibi alanlarda destekleyici rol alırlar. Bu sebeple pek çok STK kamu yararına çalışan kuruluş unvanı ile vergi muafiyeti ve devlet desteği alırlar. Ayrıca bu yolla gelir ve sermaye saklama aracı olabilirler.

Sivil toplum kuruluşları bireylerin gönüllü katılımı ile oluşur, siyasal iktidardan ayrıdır, devletçe yönlendirilemez ve devlet tarafından tanınan yasal kuruluşlardır.

Sivil yönetimi icra eden kurum ya da örgütlere sivil toplum kuruluşları (STK) verilmektedir. İngilizce "Non Governmental Organizations" (NGOs) anlamıyla, katılım veya temsilen devlete dâhil olmayan doğal ve yasal şahıslar tarafından yaratılan devlet dışı örgütler şeklinde ifade edilmektedir. ABD'de ise STK, gönüllü kamu örgütleri (Public Voluntary Organizations) şeklinde adlandırılmaktadır.³¹⁵

Günümüzde çağdaş demokrasiler üç temel sektöre dayanmaktadır. Bunlar; birinci sektör (kamu sektörü), ikinci sektör (kâr amacı taşıyan özel sektör) ve üçüncü sektör (kâr amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan sivil toplum kuruluşları)'dır.³¹⁶ STK'lar üçüncü sektör olarak da bilinir.

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir³¹⁷:

- Çoğulcu ve katılımcı bir kurumsal ve toplumsal yapı oluşturularak, çoğulcu ve katılımcı kültürü benimseyen bireyler yetiştirmesini sağlamak,
- Baskın durumdaki piyasa koşulları karşısında dengeleyici bir rol üstlenmek,
- Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini, siyasi otorite karşısında korumak,
- Bireylerin ifade ve söz haklarını kullanmaları, temel hak ve özgürlüklerini kazanmaları, yaşam alanlarını genişletmeleri için uygun ortamı oluşturmak,

³¹⁵ Mustafa Talas, "Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, 2014, sayı:29, s. 391.

³¹⁶ Şahin ve Öztürk, *a.g.e.*, s. 15.

³¹⁷ Fatma Neval Genç ve Ümran Erdoğan, Yerel Demokrasi Ve Kalkınma Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Aydın Örneği, Buğra Özer Ve Güven Şeker (ed.) *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açılımları*, Celal Bayar Üniversitesi Matbaa Birimi, Manisa, 2013, s. 251-252.

- Bireylerin taleplerinin ve sorunlarının dile getirilmesini ve toplumsal çıkarlar için kamuoyu oluşturulması sağlamak,
- Kamu sektörü ve özel sektör ile işbirliği içerisinde toplumun sorunlarına ve beklentilerine çözüm üretilmesini sağlayarak, toplumun duyarlılığını artırmak ve toplumsal faydanın en üst düzeye çıkarılmasını sağlamak,
- Toplumsal konularda projeler üretilmesi, bu projelere kaynak temin edilerek uygulamaya geçirilmesi konusunda faaliyetlerde bulunarak farklı türde sosyal sorumluluklar üstlenmek.

Sivil toplum kuruluşlarının çoğulculuğu sağlamak, denetleyicilik, bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma, kamuoyu oluşturma, sosyal projeler üretme gibi birçok işlevi vardır. Bu işlevleri ile hem topluma hem de devlete fayda sağlamaktadır.

İnsanları bir araya getirme veya birlik oluşturmalarını sağlamakta ideoloji temelli siyasi partiler ile parlamentonun etkileri azalmıştır. Bu sebeple politikalar devlet merkezli olmaktan kayarak toplum merkezli politikalara yönelmiştir. Siyasi figürlerin ve meclisin daha pasifleştiği bir iklimde ise parlamento dışı oluşumlar devreye girmişler ve bu aktörler daha aktif bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu aktörlerin etkili olanları ise günümüzde STK'lardır. Bugün siyasetteki tıkanma, siyasal ve demokratik taleplerin belirlenmesi ile yeniden akışkan hale gelmesi büyük ölçekte STK'lar sayesinde olmaktadır.³¹⁸ STK ile siyasi parti arasındaki ilişkiler önem kazanmaktadır. Siyasi partiler toplum üzerinde etkili olan STK'ları etkileri altına almak isteyeceklerdir.

STK'lar eylemlerinde şiddet içermezler. Devletler, devlet dışı aktörlerle ve devlet içinde de farklı grupların birbirleri arasında asimetrik çatışmalar görülmektedir.³¹⁹ STK'lar da belirli konularda yönlendirme amaçlı silahlı olmayan çatışmalarda yer almaktadır. Örneğin, bir yasa görüşmesinde STK'ların protesto amaçlı eylemleri sebebiyle çatışmalar yaşanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları toplumların ilgi ve tercihlerini belirlemeye yardım eden, toplumun taleplerini resmi kuruluşlara duyuran, toplum içinde kendini güçsüz

³¹⁸ Gülgün Tosun, Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım, *Ege Akademik Bakış*, 2001, Cilt:1, Sayı:1, s. 227.

³¹⁹ Steven Simon, Daniel Benjamin, "America and the New Terrorism", *Survival*, 2000, Vol.42, No.1, s. 73, <http://www.eusec.org/su0001te.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

hisseden insanların gücünü iletişim imkânlarıyla artıran kuruluşlardır. Bu yönüyle STK'lar yönetişimin mikro düzeydeki yansıması olarak kabul edilir.³²⁰ STK'lar bu yönetim olayların süreçlerini de hızlandırmaktadır.

1980'lerin sonunda, sivil toplumu yeniden geliştirmeye yönelik hareketlerin yurttaşlığın siyasal ve sivil modellerini kabullenerek evrensel yurttaşlık ilkelerine varma isteği taşıdığı iddia edilmektedir.³²¹ Uluslararası sivil toplum evrensel yurttaşlık ile oluşturulacak olup, bu durumda evrensel sorunlara karşı ortak kaygılar taşıyan bireylerin bir araya gelmesi ile olacaktır.

STK'ların çatışma önleme süreçleri devlet aygıtlarına göre kaynak bulma ve hızlı takip açısından daha az maliyetlidir. Bu sebeple, STK'ların çatışmaların önlenmesinde daha etkili ve sonuç alıcı olduklarına inanılmaktadır.³²² Sivil toplum kuruluşları devletlerin yeniden inşa edilmesinde, uzun vadeli barış ve kalkınmayı teşvik etmektedir.³²³ Tarafsızlığı kabul edilen sivil toplum kuruluşları halkın güvenine sahiptir barışın sağlanmasında etkin rol alabilirler.

STK'lar hakkında en fazla tartışılan konulardan biri STK'ların finans kaynaklarını nasıl temin ettikleridir. Bazı STK'ların hükümetlerden bağımsız ve devlet-dışı iken, bazıları ise hükümetler tarafından doğrudan finanse edilmektedirler. Ayrıca, bazı şirketler STK kurdurulup, kamuoyu yaratarak hükümetlerden istedikleri kendi ekonomik çıkarlarını sağlamak için yasal düzenlemeler yapılmasını isteyebilmektedirler. Bu türden STK'lar, kuruluş amaçlarına hizmet eder gibi görünmekte olup, aslında kapitalist ekonomik sistemin kendisini oluşturmasına hizmet etmektedirler.³²⁴ Üçüncü bölümde inceleyeceğimiz Greenpeace bu eleştirileri almaktadır. Bu tür STK'ların zamanla destekçilerini kaybedecekleri ve zayıflayarak ortadan kalacakları öngörülmektedir.

STK'ların ekonomik yönden ya da yöneticilerinin belirlenmesi açısından bağımsız olmaması destekçilerinin istek ve amaçlarını yerine getirmede sorunlara yol

³²⁰ Tosun, **a.g.e.**, s. 228.

³²¹ Erdoğan Tosun, **a.g.e.**, s. 51.

³²² Fahri Erenel ve Ebru Caymaz, "Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Yeterliliği: Afrika Birliği Örneği", **İGÜSBD**, 2014, Cilt: 1 Sayı: 1, s. 131.

³²³ Abu Taleb Ayaz, "The Role of International Non-governmental Organizations (NGO) in preserving international peace and security" **International Academic Journal of Social Sciences** 2016, Vol. 3, No. 6, s. 51. <http://iaiest.com/dl/journals/3-%20IAJ%20of%20Social%20Sciences/v3-i6-jun2016/paper8.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

³²⁴ Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Bayır Erler, "Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2012, s. 262.

açmakta ve ilerleyen zamanlarda destekçilerini kaybetmeleri ile sonuçlanmaktadır. Halkın içinde ve insanların kendi talepleri doğrultusunda oluşan ya da aynı talepleri taşıyan örgütlerin destekçi sayıları hızla artacak ve destekçilerin bu örgütlere bağlılıkları fazla olacaktır. Destekçileri fazla STK'ların kaynak bulma, eylem yapabilme ve otoriteleri etkileme kabiliyetleri de paralelinde yüksek olmaktadır.

2.2.1. STK'ların Baskı Grubu Olarak Politikada Etkinliği

Baskı grubu, ortak menfaatler çerçevesinde birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplardır. Bu tanımlamadaki "menfaat" kavramının etkisi ile baskı grupları bazen "menfaat grupları" olarak da adlandırılmaktadır. Ancak, her menfaat grubu mutlaka bir baskı grubu olmak durumunda değildir.³²⁵ TDK'de; baskı grubunu "*Bir işin yapılmasında, gerçekleştirilmesinde veya tamamlanmasında baskı oluşturan güç*³²⁶" şeklinde tanımlanmaktadır.

Baskı grupları belirli bir farklılaşmanın olduğu toplumlarda ortak çıkar çerçevesinde birleşen ve belli bir amaca yönelik siyasal iktidarı etkilemeye çalışan örgütlenmiş bir gruptur. Örgütlü yapıları ile çıkar gruplarından ayrılırken, iktidara aday olmamaları ile de siyasal partilerden ayrılmaktadırlar.³²⁷ Baskı grupları genellikle siyasal partiler ile karıştırılmaktadır. Baskı grupları da aslında bir tür siyasal bir güç kabul edilmektedir. Siyasal partilerin tanımlamasında ölçüt, iktidarı yalnız ya da başka partiler ile birleşerek ele geçirmek iken; baskı gruplarının böyle bir amacı bulunmamaktadır.³²⁸ Baskı grubu, hükümetin politika ve/veya faaliyetlerini etkilemeyi amaçlayan örgütlenmiş bir kurumdur. Bu yönleriyle, yönetim erkini ele geçirmek ya da yürütmek yerine dışarıdan bir etki kullanmaya çalıştıkları için siyasal partilerden ayrılırlar.³²⁹ Baskı grupları, faaliyet alanları kapsamında iktidarı etkilemek istemekle birlikte; diğer taraftan iktidarın tüm faaliyet alanlarına hâkim olmak istemezler.

Baskı grubu yerine kullanılan bir diğer kavram ise "çıkâr grubu" kavramıdır, Ancak, çıkâr grubu daha dar, baskı grubu ise daha geniş bir anlam içerir. Çıkâr

³²⁵ Kapani, **a.g.e.**, s. 212.

³²⁶ TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=bask%C4%B1%20grubu&guid=TDK.GTS.5119abf8e2dc38.28126940 (Erişim Tarihi: 30.07.2017)

³²⁷ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 26.

³²⁸ Çam, **a.g.e.**, s. 411.

³²⁹ Heywood, **Siyaset**, s. 351.

grupları sadece ekonomik yarar sağlamazlar aynı zamanda sosyal yararlar da sağlayabilirler. Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Türk-İş gibi gruplar üyelerinin menfaatlerini savunup onlara maddi gelir sağlarken; Greenpeace ise üyelerine gerçekleştirdikleri eylemlerinden dolayı doğrudan maddi menfaat sağlamazlar. Bu yüzden, Greenpeace'i bir çıkar grubu değil, baskı grubu olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.³³⁰ STK'lara yapılan en büyük eleştiri finansal kaynak karşılığında eylemde bulunup tarafsızlığını kaybetmesidir. Yani baskı grubu gibi görünüp aslında bir bakıma çıkar grubu gibi hareket etmesidir.

Yapılan bir gözlem de; baskı grupları direk seçmenleri veya yasama makamını etkilemek yerine, ağırlıklı kararların uygulanmasını üstlenen makamları etkilemeyi tercih etmektedirler.³³¹ Bu davranışların arkasında yatan sebep ise sonuca daha hızlı ulaşmaktır.

Baskı grupları genellikle belli bir grubun özel bir meselesi ya da çıkarıyla ilgilendirir. Genellikle kapsamlı bir program veya ideolojik özellikleri nadiren taşırlar. Baskı grupları, resmî örgütlenmeleriyle toplumsal hareketlerden de ayrılırlar.³³² Baskı gruplarını iki ana kategoriye ayırmak mümkündür: Bunlar sırasıyla; ortak menfaatler etrafında toplanan gruplar ile ortak tutumlar (fikirler, amaçlar) etrafında toplanan gruplardır. Birinci grubun en belirgin ayrımı ekonomik menfaattir. Bu ana kategorinin içinde başlıca üç büyük alt kategori yer alır. Bunlar; İşveren birlikleri (ticaret odaları, sanayi odaları, işveren sendikaları, büyük şirketler, holdingler), işçi kuruluşları (sendikalar, sendika konfederasyonları), tarım sektörü (çiftçi birlikleri, tarım kooperatifleri)'dür. İkinci grupta ise; grup üyelerini bir araya getiren bir amaç, gerçekleştirilmesine çalışılan bir dava, korunmak istenen bir manevi değer gibi etkenler sebepler bulunmaktadır. Bu tür gruplara başlıca örnekler arasında fikir kulüpleri verilebilir.³³³ Her menfaat grubu bir baskı grubu değildir. Ancak, fikir grupları baskı grubu oluşturabilmektedirler.

Baskı gruplarının faaliyetlerini doğrudan ve dolaylı etkileme faaliyetleri olarak iki bölümde inceleyebiliriz. Doğrudan doğruya etkileme yönteminde; baskı grupları siyasal karar merkezleri olan parlamento ve hükümet üzerinde etki yapmaya çalışırlar.

³³⁰ Turkut Göksu, Veysel K. Bilgiç, Baskı Grupları ve Karar Alma Mekanizmasına Etkileri, *Amme İdaresi Dergisi*, 2003, Cilt:36, Sayı:2, s. 53.

³³¹ Çam, *a.g.e.*, s. 430.

³³² Heywood, *Siyaset*, s. 351.

³³³ Kapani, *a.g.e.*, s. 217-219.

ABD’de bu tür çalışmalara lobcilik adı verilmiştir. Siyasal karar organlarını etkilemek için başvurulan yöntemler arasında ise seçimlerde bir partinin desteklenmesi, ileri sürülen taleplerin haklı olduğuna inandırmak için yetkili otoritelere sunulan raporlar, etütler, belgeler, sözlü açıklamalar için heyetler ve delegasyonlar gönderilmesi sayılabilir. Dolaylı etkileme faaliyetinde ise, öncelikle kamuoyunu hedef alınır. Kamuoyu oluşturmak için gerçekleştirilmesi istenilen amaçların haklılığı konusunda toplum veya hedef kesimler üzerinde etki yaparak dolaylı yoldan siyasal iktidara mesaj iletilmektedir. Basın ve yayın yoluyla propaganda ise kamuoyunu etkilemenin başlıca tekniğidir.³³⁴ Baskı gruplarının kamuoyu oluşturmada başarısı destekçilerinin çok olması ve güvenilir kabul edilmesinden geçmektedir.

Baskı grupları yapısal farklılıkları nedeni ile kadro, kitle ve otoriter türlerde görülür. Baskı gruplarının yapıları ile üyelerinin toplumsal konumları arasında sıkı bir bağlantı vardır. Ekonomik bakımdan güçsüz toplumların oluşturdukları baskı grupları, güçlerini üye sayılarının çokluğundan ve öğütlenme düzeylerinden alırlar. Kitle baskı grupları çoğunlukla işçi sendikaları, esnaf ve çiftçi örgütleri başta olmak üzere, çeşitli meslek kuruluşlarından oluşur. Kadro baskı gruplarının özelliği ise; üyelerinin niteliklerinden kaynaklanır. Üyelerinin ekonomik güçleri veya ekonomik etkenlerden bağımsız olarak toplumda sahip oldukları etki düzeyi en önemli özelliğidir. Bu tür baskı gruplarına en iyi örnek işveren örgütleridir. Otoriter-totaliter baskı gruplarına faşist ve nasyonal-sosyalist partilerin askeri yapısı, onların bir çeşit kolu ya da paralel kitle örgütleyicisinde rastlanır.³³⁵ Baskı gruplarının üye sayılarının çok olması siyasal karar organlarını etkilemek açısından önemlidir. Üyesi çok olan grupların talepleri de karar alma süreçlerini etkileyebilmektedir.

Baskı grupları amaçlarına ulaşmak için, masum bir yürüyüşten cana ve mala yönelik şiddet hareketlerine kadar birçok yöntem uygularlar. Baskı gruplarının çalışma metotları aşağıda maddeler halinde verilmiştir³³⁶:

- Şiddet ve yasal olmayan faaliyet
- Faaliyetlerin durdurulması
- Kamuoyu oluşturma
- Siyasal partileri etkileme

³³⁴ Kapani, *a.g.e.*, s. 224-228.

³³⁵ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987, s. 253-254.

³³⁶ Göksu ve Bilgiç, *a.g.e.*, s. 56-59.

- Parlamentoyu etkileme
- Yürütmeyi etkileme

Baskı grupları amaçlarına ulaşmak için gerekli kurumları etkileme, kamuoyu oluşturma gibi yasal yöntemler uygularken; bazı baskı grupları ise yasal olmayan uçak kaçırma, adam kaçırma, öldürme ya da Greenpeace üyelerinin kendi canlarını tehlikeye atarak karşı tarafı tutumundan vazgeçirmeye yönelik³³⁷ yöntemler ile faaliyette bulunmaktadır. Bu tür eylemler halkın dikkatini çekmekte etkili olmaktadır.

Küreselleşmenin etkisi ile baskı grupları artık sadece yerel ve ulusal olarak faaliyet göstermenin yanı sıra; uluslararası faaliyetler de göstermektedirler. Böylece baskı gruplarının yeni bir çalışma şekli ortaya çıkarmıştır.³³⁸ Baskı grupları kimi ülkelerde ulusal hükümeti by-pas ederek doğrudan üst kurumlara etkileşime girme yönünde eğilimler geliştirmişlerdir.³³⁹ Amaca ulaşmak için en etkili kurumu hedef alan baskı grupları uluslararası kuruluşları da etkilemek istemektedir. Baskı grupları çok geniş kitlelere ulaşarak ve karar verici organlara ayrıntılı bilgi vererek, düşünceleri yönlendirebilir ve alınan kararlar üzerinde destekçilerinin rızalarını alabilirler.

STK'lar baskı grupları olarak otoritelerin politika oluşturma süreçlerine etki edebilmektedirler. Çevre alanında faaliyet gösteren STK'lar çevre sorunlarına dikkat çekerek halkın desteğini alarak otoritelerin çevresel güvenlik konularına önem vermeleri sağlanabilir. Örneğin TEMA vakfının meşe projesi, halkın yoğun ilgisini görmüş ve devletçe desteklenmiştir.

2.2.2. STK'ların Uluslararası Etkinliği ve Küresel Otoriteye Etkisi

Uluslararası sistemdeki klasik aktörler arasında tam bir uyum olmadığı zaman evrensel barışın kurulması da olanaklı değildir.³⁴⁰ Bu durumda uluslararası sistemde sahneye çıkan yeni aktörler önem kazanmaktadır.

³³⁷ Göksu ve Bilgiç, *a.g.e.*, s. 56.

³³⁸ Göksu ve Bilgiç, *a.g.e.*, s. 64.

³³⁹ Haluk Alkan, "Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerinde Baskı Grupları", *Türk İdare Dergisi*, 1999, Cilt:71, Sayı:422, s. 49.

³⁴⁰ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

Genel olarak STK'ların uluslararası boyut kazanmasına ilişkin bazı temel gerçekleri şöyle sıralayabiliriz³⁴¹:

- Batı sermayesi burjuva devrimleri ile ülkesel iktidarları ele geçirdikten sonra ülke dışına taşma arayışlarına başladılar. Emperyalist rekabetler dünya savaşları ve büyük yıkımlara sebep olduğundan bu işin barışçı yollarla yapılması gerekiyordu. Küresel sermayenin desteklediği STK'lar küreselleştiler ve Devlet dışı Uluslararası Örgütler oluştu.
- Devletlerarası rekabette STK'lar devletlerin iç işlerine karışmada masum bir görüntü olduğu kadar çok de etkili bir mekanizma olmuştur.
- Batı dünyasındaki yabancılaşmanın da doğurduğu bazı STK'lar kapitalizmde küreselleşmesi etkisi ile küresel boyutlara ulaştılar.
- Kapitalist küreselleşmenin başta çevre, küresel ısınma, kültürel değerler, insan hakları gibi evrensel değerler üzerinde açtığı tahribat, bu alanlarda faaliyet gösteren STK'lar küresel boyut kazanmıştır.

STK'lar uluslararası aktör haline gelmeleri ve önem kazanma nedenlerini yukarıda geniş bir şekilde sıralanmıştır. İlk önce çevre ve insan hakları gibi temel değerleri koruma amacı güden STK'lar uluslararası boyutlarda genişlemiş, bu genişlemeyi küresel sermayenin desteklediği STK'lar izlemiştir. Yeni dalga STK'ların küresel boyutlara ulaştıkları, devlet dışı uluslararası örgütler oluşturdukları ve uluslararası ilişkilerde önemli aktörler olarak yer almıştır.

Uluslararası politikadaki aktörlerden sivil toplum kuruluşlarının konumu giderek güçlenmektedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, diğer uluslararası aktörlerle birçok ilişkide bulunmaktadır. Devletler ve uluslararası örgütler, insani yardımlar, kalkınma yardımları, bölgesel çatışmaların çözümlenmesi ve uzmanlıklarına başvurmak gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları bireysel ya da kolektif çıkarları korumak için başarılı uluslararası kamuoyu oluşturma faaliyetleri vardır.³⁴² Uluslararası sivil toplumun gelişimi ise devletlerarası işbirliği yapmak için olumlu bir gelişme olacaktır.³⁴³ Sivil toplum kuruluşlarından gelen taleplerin uluslararası bir hukuki düzenlemeye dönüşmesi

³⁴¹ Hasgüder ve Uludağ, **a.g.e.**, s. 468-469.

³⁴² Şahin ve Öztürk, **a.g.e.**, s. 18.

³⁴³ Hurrell, **a.g.e.**, s. 151.

sonrasında bunu devletlerin kendi halklarına anlatma süreçleri STK'lar sayesinde daha kolay olacak uygulanması da kolaylaşacaktır.

STK'lar ile BM arasındaki ilişki, BM'nin kuruluş aşamasında başlamış, STK'ları ilgilendiren düzenlemeler yapmıştır. Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 71. Maddesinde; *“Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendi yetkisine giren sorunlarla uğraşan sivil toplum kuruluşlarına danışmak için uygun düzenlemeler yapabilir. Böyle düzenlemeler uluslararası örgütlerle ve gerektiğinde, Birleşmiş Milletler’ in ilgili üyesine danışıldıktan sonra ulusal örgütlerle de yapılabilir.”*³⁴⁴ Hükmü ile devlet dışı örgütler ile BM arasında bağlantı kurulmuştur.

Çevre alanında faaliyet gösteren STK'ların tehlikeler algılaması, çözüm araması, bunları politikalar ve eylemlere dönüştürmede, doğal afetle, nükleer ve kimyasal kazalar, sosyal, ekonomik ve siyasal krizlerde devreye girerek çoğu zaman devletlerle işbirliği içinde veya zaman zaman devletlerin engellerine rağmen yaraların sarılmasında; “küresel kamu malları” diye nitelendirilen kurum ve değerlerin yaygınlaştırılması ve içselleştirilmesinde önemli faaliyetler göstererek uluslararası aktör konumuna ulaşmışlardır.

2.2.2.1. Çevreci STK'ların Etkinliği

Çevresel sorunların çözümü için devletlerin birlikte hareket edebilmesini sağlayan hukuki ortam gereklidir. Bu ortamı oluşturmak için devletler, ulusal egemenlik hakları ve küresel işbirliği yapma arasında bir denge politikası izlemektedirler. Bu dengeyi kurmayı sağlayacak hukuki temeli ise uluslararası örgütler sağlamaktadır. Çevre sorunlarının giderilmesi, çevresel kaynakların korunması ve yönetilmesi için gerekli işbirliğini uluslararası örgütler sağlamıştır.³⁴⁵ Çevresel krizler ve sorunların uluslararası gündeme alınmasında öncelikle hükümetler arası örgütler, daha sonra hükümet dışı örgütler gerekli ilkeler, kurallar, normlar ve çevresel rejim oluşturulmasında en büyük etkiyi yapmışlardır.³⁴⁶ Devletlerarası hukuki ortam oluşturmada BM, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD), AB gibi örgütler etkin iken, devletleri

³⁴⁴ Bakınız, Birleşmiş Milletler Anlaşması md. 71.

³⁴⁵ Tuna, **Uluslararası Örgütler ve Çevre**, s. 258.

³⁴⁶ Jemas Connelly ve Graham Smith, **Politics and yhe Enviroment: From Theory to Practice**, New York, Routledge, 1999, s196; Tuna, **a.g.e.**, s. 267.

çevresel krizler hakkında bilgilendirme, politikalarını etkileme de diğer STK'lar etkindir.

Çevre rejimlerinin oluşturulması ve uygulanmasında STK'ların önemi artmaktadır. STK'lar özellikle küresel çevre politikaları açısından toplumun dikkatini çekmede, kamuoyu oluşturmada ülkelerin hükümetlerini, şirketleri ve diğer uluslararası kuruluşları çevre konularına yönlendirmede, çevre sorunlarını ülkelerin siyasal gündemlerinde tutmada önemli yer tutarlar.³⁴⁷ Uluslararası örgütler bir çevre rejimi oluşturulduktan sonra kuralların ve normların uygulanmasında aktif rol aldıkları gibi, devletlerin bu kurallara uymalarını denetleme mekanizmaları da oluşturabilirler.³⁴⁸ Devletlerin tarafsız bir kurumca denetlenmesi egemenlik haklarının ihlali kaygılarını bir nebze de olsa gidermektedir.

Küresel çevre politikalarında iki farklı uluslararası aktör rol oynamaktadır. Bunlar UNEP gibi bazı uluslararası örgütler ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıdır.³⁴⁹ UNEP çevrenin genel durumunu gözlemleyip, değerlendirerek hükümetlere ve hükümet dışı örgütlere bilgi vererek gündemini oluşturmayı amaçlamıştır. 1992 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulduktan sonra, idari ve mali sorunların etkisi ile UNEP'in çevre politikalarındaki etkinliği azalmıştır. Diğer taraftan, BM içerisindeki diğer kuruluşlar ise etkisini artırmıştır.³⁵⁰ BM'deki bu tür kuruluşlara gözlemci ve katılımcı olarak katılan, sunduğu raporlar ile gündeme etki edebilen STK'ların da bu süreçte uluslararası çevre politikalarında etkinliği artmıştır.

İlk uluslararası çevre antlaşmaları STK'lar için nadiren hükümler içermekteydi. Örneğin, Fauna ve Flora'nın Korunmasına İlişkin 1933 yapılan sözleşmede, hükümet dışı aktörler hakkında hiçbir şey belirtilmemiştir. 1946 yılında kurulan Balina Avcılığı Yönetmeliği oluşturulurken başlangıçta STK'lara izin verilmezken, 1977'den itibaren STK'ların gözlemci olarak katılmasına izin verildi. İlerleyen zamanlarda STK'lar daha aktif rol almış ve 1971 yılında yapılan Sulak Alanlar Üzerine Ramsar Sözleşmesi'nde IUCN sekreterlik görevi görmüştür.³⁵¹ IUCN hükümet dışı örgütlerden farklı ve nispeten apolitik bir yapıdadır.³⁵² Oxfam, Greenpeace gibi STK'lar ise bünyesinde bilim adamı, iktisatçı ve hukukçu uzman sayısı arttıkça uluslararası saygınlık ve

³⁴⁷ Hurrell, *a.g.e.*, s. 165

³⁴⁸ Tuna, **Uluslararası Örgütler ve Çevre**, s. 268.

³⁴⁹ Connelly ve Smith, *a.g.e.* s. 184.

³⁵⁰ Tuna, **Uluslararası Örgütler ve Çevre**, s. 268.

³⁵¹ Raustiala, *a.g.e.*, s. 722

³⁵² Raustiala, *a.g.e.*, s. 722

etkinlikleri de artırmıştır.³⁵³ Halen BM'de tek gözlemci örgüt IUNC'dir. Ancak, diğer örgütler yaptıkları faaliyetler ile dolaylı da olsa etkinlikler göstermektedirler.

Çevre politikalarında STK'lar müzakere sürecinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.³⁵⁴ STK'lar devletler ile müzakereler öncesi lobi yapabilmesi, devletlerden bağımsız pazarlık ve aracılık yapabilmesi³⁵⁵ sebebi ile uluslararası gündemi belirlerken giderek daha önemli rol almaktadırlar.

Bağımsız hukuki kişiliğe sahip uluslararası örgütlerin güvenlik alanında devletlerin davranışlarını sınırlayarak kaotik bir ortamın oluşmamasını sağladıkları söylenebilir.³⁵⁶ STK'lar, devletlerin ve uluslararası kurumların çevresel başarısızlıklarını protestoları büyük ilgi görmüş ve çevresel baskı gruplarının siyasi önemi artırmıştır.³⁵⁷ Çevresel STK'lar birçok ileri sanayi ülkesinde güçlü yerel aktörlerdir. Örneğin, ABD'de birçok çevresel STK vardır ve destekçi sayısı toplam 11 milyona ulaşmaktadır. Bu üyeler çoğunlukla orta sınıf ve politik olarak bilinçli seçmenlerdir.³⁵⁸ Bu gibi STK'lar üyelerini yönlendirerek, ülkelerin iç politikalarını etkileyebildiği gibi dış politikalarını da etkileyebilmektedirler.

STK'lar uluslararası gündemi belirlerken birçok taktik ve eylem kullanılmaktadır. Örneğin, önemli müzakereler öncesi Greenpeace eylemcilerinin yaptığı eylemler sayesinde birçok insan gelişmelerden haberdar olmaktadır.³⁵⁹ Bu durum da insanların kendi hükümetlerine çevre konularında talep ve baskı yapmalarına zemin oluşturmaktadır.

³⁵³ Tuna, **Uluslararası Örgütler ve Çevre**, s. 266.

³⁵⁴ Raustiala, **a.g.e.**, s. 721.

³⁵⁵ Connelly ve Smith, **a.g.e.** s. 199.

³⁵⁶ Erenel ve Caymaz, **a.g.e.**, s. 118.

³⁵⁷ Andrew Hurrell, "A Crisis of Ecological Viability?", *Global Environmental Change and the Nation State*, **Political Studies** 1994, Cilt: 42 sayı: 1, s. 158.

³⁵⁸ Kal Raustiala, "States NGOs and International Environmental Institutions", **International Studies Quarterly**, 1997, cilt: 41, sayı: 4, s. 731.

³⁵⁹ **a.g.e.** s. 199.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRESEL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDA SİYASALLAŞMIŞ AKTÖRLER: GREENPEACE – IUNC ÖRNEKLERİ

Çevresel sorunların çözümü için birçok örgüt faaliyet göstermektedir. Greenpeace dünyaca en çok tanınan çevreci örgüt olması, en fazla üyesi ve yaptıkları protestolar ile kamuoyunun yönlendirilmesindeki etkinliği nedeni ile tercih edilirken, IUNC ise BM’de gözlemci statüsündeki tek çevreci örgüt olması sebebi ile tercih edilmiştir. Tezin bu bölümünde, çevre sorunları üzerine faaliyet gösteren Greenpeace ve IUNC incelenmiş ve çevre sorunları üzerine etkinliği analiz edilmiştir.

3.1. Siyasallaşan Aktör Örneği: Greenpeace

Greenpeace, yöntem olarak halkın bilinçlendirilmesine, kamuoyunun aydınlatılmasına ve çevre sorunların halka anlatılmasına önem vermektedir. Bu amaçla bilgi toplama, propaganda, miting, konferans, panel, açık oturum, gezi, festival, sergi, kamp, sinema, tiyatro gibi kitle gösterilerine önem ve çevreci yasa önerilerinin geliştirilmesine öncelik vermektedirler. Nükleer ve termik santral, çimento fabrikaları, havaalanları, rafineriler ve petrokimya tesisleri gibi büyük tesislerin haklı da onayı alınarak daha sonra kurulabilmesinden yanadırlar.³⁶⁰ Greenpeace’in bünyesindeki bilim adamı, iktisatçı ve hukukçu uzman sayısı artırdıkça, uluslararası saygınlık ve etkinlikleri de artırmıştır.³⁶¹ Greenpeace, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleri yürüterek, anlaşma için taslak öneriler kabul ettirebilen, az sayıdaki hükümet dışı örgütlerden birisidir.³⁶² Greenpeace amaçları doğrultusunda halkın desteğini almak için miting, konferans, kamp, festival gibi benzeri yöntemlerle kitlelere ulaşmaya çalışmaktadırlar.

³⁶⁰ Keleş, **Çevre ve Siyaset**, s. 322.

³⁶¹ Tuna, **Uluslararası Örgütler ve Çevre**, s. 266.

³⁶² Hasgüler ve Uludağ, **a.g.e.**, s. 479.

3.1.1. Greenpeace'in Kuruluşu, İlkeleri ve Çalışma Prensipleri

Greenpeace, 1970'lerde ABD'nin nükleer denemelerini protesto etmek için "Dalga Çıkarmayın Komitesini" ni oluşturan Paul Cote, Jim Bohlen, İvrin Stowe, Partik Moore ve Bill Darnel adlı kişilerce kurulmuştur.³⁶³ Komite, Vancouver'de 49. Avenue and Oak'taki Üniteryen Kilisesi'nde yapılan bir planlama toplantısında, gruba kısa ama özlü, kendi kendine enerji sağlayabilecek kadar dışa vurumcu ve her yerde ilgi uyandıracak isim buldular. "Dalga Çıkarmayın Komitesi" pek fazla anlam ifade etmeyen, bir yığın kelime topluluğuydu. Bohlen' e göre kimse bu isme bir yakınlık duymuyor ve bir anlam veremiyordu. Bu yüzden grup herkesin anlayabileceği daha geniş kapsamlı bir isim bulunmalıydı. Grubun yeni adının oluşmasında farklı açıklamalar vardır fakat genel kanı yeni ismi ortaya atan kişinin Kanadalı sosyal hizmet görevlisi olan Bill Darnell olduğu kabul edilmektedir. Gezegene yönelik ilgi ve endişeler ile nükleer silahlara karşı muhalefeti yeni ve güçlü bir görüş ile birleştiren ve tüm zamanlar için en etkili çevreci protestoların esin kaynağı olan dinamik bir isim bulundu.³⁶⁴ Darnell "Kendine yeşil bir barış yap" dedi³⁶⁵ ve "Greenpeace" ismi doğmuş oldu.

Greenpeace'in temelini oluşturan "Dalga Çıkarmayın Komitesi"nin kurucu üyelerinin birçoğu Hristiyan bir cemiyet olan Quaker³⁶⁶ üyesi idi. Quakerler'in dünya barışı, adam öldürmeme ve yardım etme gibi değerleri ve inançları Greenpeace üzerinde etkili olmuştur.

Greenpeace kuruluşu, 1971'de küçük bir eylemci grubun ABD'nin nükleer silah testini durdurmak için Alaska'daki Amchitka adasında konserli bir eylem ile başlar.³⁶⁷

³⁶³ Michael Brown ve John May, *Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü*, Çev: Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 1992, s. 17-18.

³⁶⁴ Brown ve May, *a.g.e.*, s18.

³⁶⁵ Steve Erwoord, *The Greenpeace Chronicles 40 Years of Protecting the Planet*, Greenpeace International, Amsterdam, 2011 s. 9.

³⁶⁶ **Quakers** (Titreyenler) Hakikat Dostları Cemiyeti/Dindar Dostlar Cemiyeti kısaca Dostlar Cemiyeti 1652 yılında George Fox tarafından Anglikan Kilisesinden ayrılarak kurulmuştur. Hristiyan mezheplerinden ve tarikatlarından memnun olmayanlar tarafından 17. yüzyıl ortalarında İngiltere'nin kuzeybatısında ortaya çıkmış bir mezheptir. Quaker'ler Kilisenin ve hatta Kutsal Kitab'ın otoritesini reddedip sadece Kutsal Ruh'un otoritesini kabul ederler. Onlar savaşzedelere yardım ederler, öldürmeyi kabul etmezler, dünya barışını temel prensipleridir. Bakınız: Abdurrahman Küçük, vd., **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014 s. 480-481.

³⁶⁷ **Greenpeace**, about us, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/deep-green/deep-green-jan-2010/>, (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

Konsere gitmek için "Greenpeace" isimli balıkçı tekneleri kullanılmış ve bu isim örgütün isminin tanınmasında oldukça etkili olmuştur.

Greenpeace ilk eylemini için Phllis Cormack isimli tekneyi kiralarak yapmıştır. Şimdilerde ise okyanus aşırı gemilere, teknelere kadar büyük bir filoya sahiptir. Greenpeace, ilk olarak nükleer bir denemeye karşı çıkarak başladığı faaliyetlerine zamanla; toksik atıklar, asit yağmuru, kanguru kıyımı, denizlerde nükleer silahlar, balina avcılığı, okyanuslarda kirlenme gibi doğal çevreye yönelik tehditleri de dahil ederek genişlemiştir.³⁶⁸

Greenpeace'in ilk seferi için iki yıl süren bir planlama ve hazırlık olmuştur. İlk sefer, 15 Eylül 1971'de Phllis Cormack'ın şimdiki adıyla Greenpeace'nin, barış ve ekolojik sembollerle süslü, yeşil renkli yelkeninin denize açılmasıyla başlamıştır. Amçitka adasına doğru yola çıkma fikrini ilk ortaya atan kişi Marie Bohlen'di, Grup Phyllis Cormack adında bir balıkçı teknesi ayarladı ve nükleer test alanında ilk eylemlerini yaptılar.³⁶⁹ 16 Eylül 1971 günü Ben Metcalfe, CBS Radyosunun sabah haberlerine verdiği demeçte;

"Biz Kanadalılar, dün gece Amerika'yı Greenpeace'lileştirmeye başladık... Birleşik Devletler'in Aleut Adaları'nın ucunda yer alan nükleer deneme adası Amçitka'ya yol alıyoruz. Amacımız basit, açık ve dolaysız; ölüm insanlarıyla yaşam insanlarını karşı karşıya getirmek. Biz kendimizi, radikal olarak görmüyoruz. Biz, çevrenin, çocuklarımız ve gelecek kuşaklar için korunmasında ısrar eden muhafazakârlarız."³⁷⁰

Greenpeace'in yapmış olduğu bu ilk demeçte kendilerinin muhafazakâr olarak tanımlamaları önemli bir noktadır. Yeşil hareketlerin sol düşünceye yakın olduğu fikrinin tersine, muhafazakâr olduklarını söylemeleri çevrenin korunması konusunda statükocu olmalarında kaynaklanmaktadır. Doğanın düzeninin ve gelecek nesillerin de faydalanabileceği bir çevrenin korunmasını savunmuşlardır.

Kuruculardan olan Hunter, Greenpeace'in doğuşunu 1978'de yazdığı "Gökkuşluğu Savaşçıları" (Warriors of the Rainbow) başlıklı kitabında anlatmıştı.

³⁶⁸ Brown ve May, **a.g.e.**, s.8.

³⁶⁹ **Greenpeace Akdeniz**, Greenpeace'in Kurucuları

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/greenpeacein-kuruculari/> (Erişim Tarihi: 23.08.2017).

³⁷⁰ Brown ve May, **a.g.e.**, s. 22.

Hunter, öykü anlatımında usta ve başarılıydı; diğer nesil genç insanları Greenpeace saflarına çekmeyi başardı. Kitabın girişinde şunları yazıyordu³⁷¹:

"Amerikalı ve Fransız nükleer silah yapımcılarına; Rus, Japon ve Avustralyalı balina avcılarına; Norveçli ve Kanadalı fok avcılarına, çok uluslu petrol konsorsiyumlarına ve böcek ilacı üreticilerine; sinik politikacılara, öfkeli işçilere ve tekrar tekrar kendimize karşı güç dengesinin eşit olmadığı bir savaş yürüttük."

Hunter bu sözleri ile Greenpeace'in çalışma alanını, nükleer silahlara karşıtlıktan balina fok avcılarına karşıtlığa, petrol şirketlerine karşı mücadeleden sinmiş politikacılara karşı mücadeleye kadar birçok alana taşımıştır.

Greenpeace, Amsterdam'daki merkezi Greenpeace International ve dünyanın 55 ülkesinde faaliyet gösteren 26 bağımsız ulusal ve bölgesel bürodan oluşan dünya çapında 2,8 milyon destekçisi olan küresel bir çevre örgütüdür. Bu ulusal / bölgesel bürolar, içinde faaliyet gösterdikleri yerel bağlamda, küresel kampanya stratejilerinin yürütülmesinden ve bu çalışmanın finansmanı için bağışçılardan gerekli mali desteğin aranmasından bağımsızdır.³⁷² Türkiye'de, Greenpeace Mediterranean (Greenpeace Akdeniz) bölgesel bürosu içinde, İsrail ve Lübnan ile birlikte faaliyettedir (www.greenpeace.org/turkey/tr/).

Greenpeace filosunda The Rainbow Warrior, The Arctic Sunrise, The Esperanza isimli gemiler, şişme botlar ve hava da faaliyet gösteren balonlar vardır.³⁷³ Greenpeace, resmi web sayfasından filosundaki gemiler ve taşıtların seyrüsefer durumunu izleme olanağı sunmaktadır (www.greenpeace.org/international/en/multimedia/ship-webcams/).

Greenpeace'in küresel yönetim yapısı, küresel demokratik ilkelere olan temel saygıyı, enternasyonalizm ve koordinasyon sürdürme ihtiyacını karşılar. Greenpeace International; Greenpeace politikasını ve stratejisini koordine etme ve gemileri işletme

³⁷¹ **Greenpeace**, <http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/bob-hunter/> (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

³⁷² **Greenpeace**, organisation, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/how-is-greenpeace-structured/> (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

³⁷³ **Greenpeace**, Our Ships, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/ships/> (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

görevlerini yerine getiren çok az sayıdaki personeli ile merkezi i Amsterdam'da bulunan bir örgüttür. Küresel Greenpeace ağı içindeki rolü şunları içerir³⁷⁴:

- Yönetişim kurallarında ortaya konduğu üzere stratejik düzeyde uzun vadeli global kampanya programı da dahil olmak üzere genel karar alma süreçlerinin kolaylaştırılması,
- Ulusal Keşif Ofisi (National Reconnaissance Office) tarafından gerçekleştirilen Greenpeace kampanyalarının küresel programı için tutarlılık ve konulara bağlılığı koordine edilmesi,
- Greenpeace filosunun işletilmesi,
- Greenpeace örgütlerinin stratejik ve finansal performansını izlenmesi
- Organizasyon için yeni öncelik bölgelerinde Greenpeace varlıklarını geliştirmesi,
- Parasal destek sağlanması ve Greenpeace markasının korunması,
- Greenpeace kuruluşlarına etkin web desteği sağlamak.

Greenpeace International'ın Yönetim Kurulu yedi üyeden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu, bütçeyi denetlemek ve onaylamaktan sorumludur. Ayrıca Greenpeace International'ın icra direktörünü atar ve denetler. Uluslararası Kurul, organizasyonun geniş kapsamlı stratejik ve kampanya konularıyla ilgili kararlarından sorumludur. Kuruluş politikalarını belirlemektedir. Aynı zamanda, küresel program planlama sürecin ile yeni ulusal organizasyonların açılması onayları; Greenpeace Uluslararası Yıllık Genel Kurul (Annual General Meeting - AGM) kararlarının onaylanması; Greenpeace ticari markasını yeni Greenpeace örgütlerine kullanma hakkını verme görevleri de vardır.³⁷⁵ Bu kapsamda 55 ülkede 26 bağımsız ulusal ve bölgesel büro faaliyet göstermektedir.

Her Ulusal ve Bölgesel Örgüt ayrı bir yönetim kurulu tarafından idare edilir. Bu kurullar gönüllü ve eylemci üyelerin oyları ile seçilir; genellikle, yerel çevre topluluklarına sıkı sıkıya bağlıdırlar ve daha geniş kitleleri temsil edecek konumda olan Greenpeace kararlarını ve politikasını etkilemektedirler. Her Ulusal ve Bölgesel Organizasyon Kurulu, Greenpeace Uluslararası Yıllık Genel Toplantısında bir temsilci gönderir. AGM, organizasyonun bir bütün olarak denetleyici organıdır. Her Ulusal ve

³⁷⁴ **Greenpeace**, Governance structure, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/how-is-greenpeace-structured/governance-structure/> (Erişim Tarihi: 23.08.2017).

³⁷⁵ **Greenpeace**, Governance structure, (Erişim Tarihi: 23.08.2017).

Bölgesel Örgütün temsilcileri Greenpeace Uluslararası Kurulunu seçen Konseyi oluştururlar.³⁷⁶ AGM'nin başlıca sorumlulukları şunlardır³⁷⁷:

- Kuruluşun temel ilkelerini oluşturmak ve desteklemek;
- Uluslararası Kurul'u seçmek veya kaldırmak;
- Yeni Greenpeace örgütlerinin açılışını onaylamak;
- Yıllık Greenpeace Uluslararası bütçesini onaylamak;
- Örgüt tarafından ele alınması gereken stratejik önemi olan konuları tanımlamak.

AGM örgütün misyonunu belirlemek dışında genel politikalarının belirlenmesi, bütçenin onaylanması ve yeni örgütlenmeleri açılması gibi görevleri vardır. Aynı zamanda, bir bakıma örgütün beyni olarak kabul edilmektedir.

AGM'ye ek olarak, uluslararası örgüt ve kampanya yönetimi konularında karar almak için aşağıdaki yıllık uluslararası toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantılar şunlardır³⁷⁸:

- Küresel Liderlik Ekibi Toplantıları
- İcra Direktörleri Toplantısı
- Açık Bilişim Politikası
- Diğer Toplantılar

Küresel Liderlik Ekibi, küresel organizasyonun stratejik gelişimi, ana program kaynakları, küresel çapta ve uluslararası organizasyonların stratejik gelişimi gibi geniş kapsamlı üst düzey stratejik konular hakkında danışmanlık birimidir. Uluslararası Yönetici Direktörü tarafından seçilen ekip, yedi Ulusal / Bölgesel Organizasyon İcra Direktöründen oluşur.³⁷⁹ Danışmanlık görevi yapan Küresel Liderlik Ekibi çalışma alanı örgütün tüm politikalarını kapsayacak kadar geniştir.

İcra Direktörleri Toplantısı, küresel Greenpeace operasyonel yönergeleri hakkında öneriler yapan forumdur. Her Ulusal ve Bölgesel Organizasyonun İcra Direktörleri, Greenpeace Uluslararası İcra Direktörü ile yılda bir kez toplanırlar. Bu

³⁷⁶ **Greenpeace**, Governance structure,

³⁷⁷ **Greenpeace**, Governance structure,

³⁷⁸ **Greenpeace**, Governance structure,

³⁷⁹ **Greenpeace**, Governance structure,

toplantılarda aşağıda listelenmiş olan konularla ilgili geniş kapsamlı mutabakata varmayı amaçlarlar:

- Greenpeace'in toplumdaki rolü;
- Uzun vadeli küresel program / çerçeve ve planlama süreci;
- Ulusal / bölgesel kuruluşlar için model organizasyonel gelişim planı
- Üç yıllık stratejik plan
- Örgütsel politikalar ve prosedürler.³⁸⁰

İcra Direktörler Toplantılarında örgütün faaliyetlerinin masaya yatırıldığı toplantılardır.

Açık Bilişim Politikası, bilginin şeffaf ve paylaşılabılır olmasını sağlamak için öncelik sırasına göre, Greenpeace International'ın yasal gereklilikleri yerine getirmesini sağlamak için en iyi uygulamayı sağlamak amacını güden politikadır. Üyelerin, takipçilerin, müttefiklerin ve ortakların ve kendi hassas bilgilerinin istismar edilmesine karşı korunmanın etkili bir yoludur.³⁸¹ Greenpeace takipçilerine Açık Bilişim Politikası ile şeffaf bir şekilde tüm faaliyetlerini sunarak güvenilirliğini korumayı ve yeni takipçi kazanmayı amaçlamaktadırlar.

Yönetim Kurulu veya İcra Direktörleri Toplantısında, ulusal örgütler, Greenpeace International ve dış uzmanlardan temsilcilerinden oluşan uluslararası çalışma grupları, yıl boyunca yeni kampanya geliştirme ve para toplama stratejileri ve politikaları gibi belirli konularda çalışmak veya yeni organizasyonlar açma üzere toplanabilirler. Sürekli olarak Uluslararası İcra Direktörü 'ne danışmanlık yapan Program, Finans ve Fundraising konularında daimî danışma grupları bulunmaktadır. Program birimleri, kampanya stratejisini tartışmak için yıl boyunca toplantılar düzenlerler.³⁸²

Greenpeace International'ın yanı sıra, tüm Ulusal ve Bölge Organizasyonlar, programlarını, bütçelerini ve uzun vadeli mali öz-yeterlilik sağlamak için uzun vadeli kalkınma planlarını açıklar ve düzenli olarak yenilerler. Bu kalkınma planları her yıl karşılıklı istişarelerde hazırlanır ve değerlendirilir. Lisanslı olan tüm Greenpeace büroları, faaliyet gösterdikleri ülkelerde kabul edilen mali yönetim ve kontrol kistaslarını yerine getirirler. Mali hesapları, yerel olarak kabul edilmiş denetim

³⁸⁰ **Greenpeace**, Governance structure,

³⁸¹ **Greenpeace**, Governance structure,

³⁸² **Greenpeace**, Governance structure,

standartları ve gerekliliklerine uygun, bağımsız mali müşavirler tarafından yıllık olarak denetlenir.³⁸³ Greenpeace mali denetimlerini bağımsız denetmenlere yaptırarak şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensipleri doğrultusunda hareket ederek güvenilirliğini korumaya çalışmaktadırlar.

Greenpeace'in finansman yapısı, bağımsız ofislerin bir "Greenpeace" olarak küresel birlikte çalışmak amacını yansıtabilecek şekilde tasarlanmıştır. Bu durum aşağıdaki şekilde başarılmıştır³⁸⁴:

- Artımlı katkı sistemi, yüksek gelirli kurulu ofislerden gelen önemli fonların, gelişmekte olan bölgelerdeki bağımsız Greenpeace ofislerini desteklemek ve inşa etmek üzere yeniden yönlendirilmesini sağlamaktadır.
- Ulusal ve bölgesel kampanya çalışmaları, birlikte kararlaştırılan uluslararası program önceliklerini stratejik olarak desteklemek üzere tasarlanmıştır.

Bu yolla Greenpeace, destekçilerin bağışlarının en ideal şekilde kullanılmasını sağlamak, kampanyaların küresel etkinliğini ve kapsamını en üst düzeye çıkarmaktadır. Çevre sorunları ve çözümleri ulusal sınırlara bağlı değildir gerçek anlamda küresel organizasyonlar ile çözüm sağlanabilecektir.

Greenpeace International'ın temel bir fonksiyonu, küresel önceliklerine göre küresel Greenpeace gelirinin yeniden dağıtılması için hareket etmektedir. Tüm ofisler için uzun vadeli kurumsal kalkınma planları oluşturma sürecini koordine etmektedir. Greenpeace International, artan yıllık katkı sistemi aracılığıyla Ulusal ve Bölge Müdürlükleri tarafından finanse edilmektedir. Greenpeace International'ın hesapları, incelemesi Uluslararası Denetim Standartlarına uygun olan bağımsız muhasebecilerin yıllık denetimine tabidir. Yıllık işletme bütçesi aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır³⁸⁵:

³⁸³ **Greenpeace**, Financial structure, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/how-is-greenpeace-structured/financial/> (Erişim Tarihi: 25.08.2017).

³⁸⁴ **Greenpeace**, Financial structure

³⁸⁵ **Greenpeace**, Financial structure

- Greenpeace Uluslararası Yönetici himayesi altında doğrudan gerçekleşen tüm küresel kampanya çalışmaları, ayrıca Greenpeace gemilerinin yönetimi de dâhil olmak üzere ilişkili personel giderleri, iletişim ve operasyonel faaliyetler,
- Yeni kurulan, öncelikli ve gelişmekte olan ofislere hibeler dâhil olmak üzere ulusal ve bölgesel ofis geliştirme bütçesi,
- Küresel Greenpeace IT servisi: Dünyadaki Greenpeace ofisleri için barındırma hizmetleri ve geliştirilen internet araçları ve yazılımı,
- Ulusal ve bölgesel ofislerin bağış toplama çalışmalarına uluslararası destekleme,
- Doğrudan destekçiler ve Greenpeace'in Kurulu bir varlığı bulunmayan ülkelerdeki büyük bağışçılardan ve vakıflardan bağış toplaması için internet üzerinden çalışan bir bütçe,
- Örgütsel ve idari maliyetler.

Greenpeace International'ın ana tüzel kişiliği "Stichting Greenpeace Konseyi" adı ile Hollanda'nın Amsterdam kentinde bulunan vakıf tipi kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Dutch Stichting'tir. Kuruluş, Hollanda Ticaret Odası'na bağlı nr:41200515 ve RSIN numarası 006623207' ile aktiftir.³⁸⁶ Halen Uluslararası Greenpeace'in başkanlığını Kumi Naidoo yapmaktadır.

Ulusal ve bölgesel kuruluşlar, Greenpeace International tarafından kendi bölgelerinde Greenpeace adını kullanmak üzere lisanslıdır. Greenpeace Uluslararası, Ulusal ve Bölgesel Örgütler, bağış toplama, pazarlama, sabit varlık yönetimi ve belirli kampanya çalışmaları gibi mali faaliyetleri mümkün olan en uygun maliyetle gerçekleştirmek için çeşitli ilgili yasal birimler kurabilmektedir. Kuruluşların tamamı, kurdukları ülkenin yasal çerçevesine uygun olarak faaliyet gösterir; lisanslı Greenpeace kuruluşunun yıllık bütçesine ve hesaplarına dâhil edilir ve yerel yönetmeliklere uygun olarak yıllık bağımsız dış mali denetime tabi tutulurlar.³⁸⁷ Mali denetiminde olduğu gibi finans kaynakları da şeffaf bir şekilde göstermektedir.

Genel kanaate göre Greenpeace insan-merkezci bir şekilde, insanı ve doğayı birbirinden ayırmayı ve farklılaştırmayı kesin bir biçimde reddederek insan ve doğayı

³⁸⁶ **Greenpeace**, Legal structure, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/how-is-greenpeace-structured/legal-structure/> (Erişim Tarihi: 25.08.2017).

³⁸⁷ **Greenpeace**, Legal structure,

bir ve bütün olarak ele alarak, kendisini derin ekolojiye yakın hissetmektedir.³⁸⁸ Posthuman düşüncesindeki insanı da içinde bulunduran doğa düşüncesi Greenpeace'in düşünce biçimi ile örtüşmektedir.

Greenpeace çalışmalarını bağımsız yürütmekte ve çalışmalarında bilimsel verilere dayanan kampanyalar düzenlemektedir. Devletlerden, siyasi partilerden veya şirketlerden; aynı zamanda bağımsızlığına, hedeflerine, amaçlarına ve saygınlığına uymayan bağışları kabul etmemektedir. Çoğunlukla bireysel destekçilerinden topladığı gönüllü bağışlarından ve vakıfların teberrularından aldığı destek ile çalışmalarına kaynak sağlamaktadır.³⁸⁹ Greenpeace, siyasi veya ticari çıkarlardan mali olarak bağımsız olduklarını beyan etmekte ve şirketler ile hükümetlerden para almamaktadır. Bütçelerinin tek kaynağı, vakıf hibeleri ile birlikte bireysel katkı paylarıdır.³⁹⁰ Ekonomik bağımsızlık, şirketlere ve hükümetlere karşı daha rahat eylem yapabilmeyi sağlamaktadır.

Greenpeace'in çevrenin maruz kaldığı tehditlere çözüm bulmak için daimi müttefiklerinin ya da düşmanlarının olmadığını, hükümetler veya şirketler değişmeye istekli iseler amaçlarını gerçekleştirmek için birlikte çalışabileceklerini belirtmektedir.³⁹¹ Greenpeace, toplumun çevresel tercihleri hakkında açık ve bilinçli tartışmalara çözüm üretmek ve bunları teşvik etmektedirler. Çevre sorunlarını yönetmek için değil, ortadan kaldırmak için çalışmaktadır. Bu nedenle, denizleri kurtarmak için yol haritası geliştirmiş ve temiz bir ekonomiye işaret eden bir enerji devrim planı geliştirmiştir. Bu çevre sorunlarını işaret etmek yeterli değildir; tüm insanlık için yeşil ve huzurlu bir geleceğe yönelik somut adımlar araştırıp geliştirmektedir.³⁹² Çevresel krizlere ilgi gösteren her birey ve her kuruluş ile iş birliği yapmaya açık olan Greenpeace sadece çevresel krizleri tespit etmeye değil sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

³⁸⁸ Hüseyin Arslan, Bir "Doğrudan Eylem Hareketi" Olarak Greenpeace (Yeşil Barış), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı:23, s. 250.

³⁸⁹ Hasgüler ve Uludağ, *a.g.e.*, s. 479-480.

³⁹⁰ **Greenpeace**, core values, (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

³⁹¹ **Greenpeace**, core values,

³⁹² **Greenpeace**, core values,

Greenpeace, insanların tutum ve davranışları değiştirmeyi, çevrenin korunmasını ve barışı teşvik etmeye çalışan bağımsız bir küresel organizasyondur çalışma alanlarını kendi sayfalarında şu şekilde sıralar.³⁹³:

- Gezegeneimizin karşı karşıya kaldığı bir numaralı tehdidi olan iklim değişikliğine çözüm bulmak için bir enerji devrimini katalize etme,
- Atık ve yıkıcı balık avına meydan okumak ve deniz rezervleri küresel bir ağ oluşturmak suretiyle okyanuslarımızı savunma,
- Dünyanın eski ormanlarını, onlara bağımlı hayvanları, bitkileri ve insanları koruma,
- Çatışma nedenlerine karşı mücadele ederek silahsızlanma ve barış için çalışmak ve tüm nükleer silahların yok edilmesini talep etme,
- Günümüzün ürün ve imalatında tehlikeli kimyasallara, toksinlere karşı daha güvenli alternatiflerle bir gelecek yaratma,
- Genetiği değiştirilmiş organizmaları reddetmek, bioçeşitliliği korumak ve toplumsal olarak sorumlu tarım teşvik etmek suretiyle sürdürülebilir tarım için kampanya yürütmek.

Greenpeace çalışmaları için tüm kampanyalarına yansıttığı bir dizi temel ilkeye sahiptir. Bunlar³⁹⁴:

- Kişisel sorumluluk ve şiddetsizlik
- Bağımsızlık
- Daimî dostları veya düşmanları yoktur
- Çözümleri teşvik etmek

Greenpeace eylemleri için kişisel sorumluluğu üstlendiğini ve şiddetsizliğe kararlı olduğunu belirtir. Bu ilkeler, vicdan temelinde eyleme geçmekle ilgili kişisel sorumluluk temelli kişisel eylem olan Quaker'ın "tanıklık etme" kavramından esinlenmiştir.³⁹⁵ Şiddet içermeyen bu eylem tarzı insanlarda olumlu etki yaratmış dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış buda destekçilerinin artmasını sağlamıştır.

³⁹³ **Greenpeace**, about us, (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

³⁹⁴ **Greenpeace**, core values, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/our-core-values/> (Erişim Tarihi: 22.08.2017).

³⁹⁵ Hasgüler ve Uludağ, **a.g.e.**, s480.

Greenpeace kendisini “doğrudan eylem” hareketi yapan bir örgüt olarak tanımlar ve bu doğrudan eylem anlayışı örgütün çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Doğrudan eylem anlayışı, Greenpeace’i diğer çevreci gruplardan her zaman farklı kılan, bütün dünya basınında geniş yankılar uyandırmasını sağlayan bir anlayıştır. Son zamanlarda doğrudan eylem anlayışının gelişmiş lobcilik çalışmaları ve bilimsel araştırmalar ile desteklenmektedir.³⁹⁶ Çevresel sorunları tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen Greenpeace bu amaçla sorunun olduğu yere gidip doğrudan eylemlerini gerçekleştirirler.

Çalışmaları esnasında her zaman tehlikeyle açık olan Greenpeace, üyelerinin bazı eylemlerinde kendi canlarını tehlikeye atarak karşı tarafın tutumlarından vazgeçirmeye yönelik³⁹⁷ eylemlerine devam etmektedir. 10 Temmuz 1985’te Rainbow Warrior gemisinin Yeni Zelanda’nın Auckland limanında Fransız gizli servisinin ajanları tarafından batırılmıştır. Bu olayda Greenpeace fotoğrafçısı Fernando Pereira’nın boğularak ölmesi ile ilgili Yeni Zelanda Polisinin araştırmaları ve kamuoyu baskısı sonucu, dönemin Fransa başbakanı ajanların emir doğrultusunda hareket ettiklerini kabul etmiş, Fransız ajanları uluslararası mahkemede suçlu bulunmuştur.³⁹⁸ Bu olayda kendisine şiddet uygulanmasına rağmen Greenpeace’in, şiddet içermeyen eylemleri sürdürmesi, ilkelerine olan bağlılıklarını göstermektedir.

Greenpeace amacı doğrultusunda “Berrak sular, temiz hava ve güvenli bir gelecek herkesin hakkıdır” sloganı açık ve güçlüdür. Evrenin bölünemez bir bütün olduğunu göstermeye, yeryüzü üzerinde yaşamın kutsal kabul edilmesine, ulusal sınırları çizilirken doğayı bozan bölünmelerin yanlış olduğunun gösterilmesi ve bu yönde insanların faaliyete geçmeye yöneltmektedir.³⁹⁹ Greenpeace’in bu tür etkili sloganları ile destekçi sayısını her geçen gün artırmaktadır.

Greenpeace’in bilimsel çalışmalarını, İngiltere’nin Exeter Üniversitesi’nde kurulan Bilimsel Laboratuvarı’nda yapmakta olup; bugüne dek çevre koruma alanında pek çok başarılı projeye imza atmıştır. Greenpeace, bilimsel araştırma gerektiren kampanyasını, var olan sorunu bilimsel temellere dayandırmadan yapmamaktadır. Laboratuvarda yapılan incelemeler ve hazırlanan araştırma raporları, kampanyalarını

³⁹⁶ Brown ve May, *a.g.e.*, s. 10-11.

³⁹⁷ Göksu ve Bilgiç, *a.g.e.*, s. 56.

³⁹⁸ Brown ve May, *a.g.e.*, s. 163-173.

³⁹⁹ Brown ve May, *a.g.e.*, s. 11-12.

yönlendirme de büyük önem taşımaktadır.⁴⁰⁰ Bilimsel çalışmaları aynı zamanda çözüm üretmek için de kullanmaktadır. Örneğin, çevreye zararlı bir ürüne karşı çıkarken, sadece o ürüne karşı çıkan bir söylem yerine, bilimsel çalışmalarımız sayesinde o ürünün alternatifini de sunabilmektedirler.

Greenpeace'in kullandığı bir diğer yöntem ise; İnternet üzerinden, bireylerin şirketlere bilgilendirme ve protesto amaçlı e-posta göndererek hedeflerine ulaşılmaya çalışmaktadır. Eylemlerinde dünyaca ünlü isimleri de kullanarak, kamuoyu nezdinde dikkatleri üzerinde toplamaya çalışmaktadır.⁴⁰¹

Greenpeace, bilimsel verilere dayanan analizler, raporlar ile kampanyalar yürütür. Çevreye karşı işlenen suçlara tanıklık ederek, kamuoyunun dikkatini bu yöne çekerek, çevre suçu işleyenler üzerinde baskı oluşturmak amacıyla yapılan barışçıl eylemler; basın açıklamaları, yetkililerle yapılan görüşmeler çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

3.1.2. Greenpeace'in Küresel Bazdaki Faaliyetleri ve Eleştiriler

Greenpeace çevre sorunlarına karşı yaptığı faaliyetleriyle devletler, uluslararası örgütlere ve ticari şirketlerin çevre sorunlarına karşı duyarlılık göstermeye ve çözümler üretmeye yönlendirmiştir.

Greenpeace devletleri, uluslararası örgütleri ve şirketleri etkileyerek birçok çevre sorununa çözüm üretilmesini sağlamıştır. Greenpeace Nükleer denemeler ve nükleer santral yapımının iptali; toksik, radyoaktif madde atımının kontrolü; DETOX ve kimyasal maddeli ürünlerin yasaklanması, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı (GDO) ürün üretiminin kontrolü; nesli tükenmekte olan canlıların avlanmasının yasaklanması, ormanların yok edilmesinin önlenmesi; çevre anlaşmalarına katılımın artması konularında yerel halkın da desteğini alarak başarılı sonuçlar elde etmiştir.⁴⁰² Greenpeace'in çevre sorunlarına karşı yasal düzenlemeler yapması için halkın desteğini alarak ve şiddet içermeyen protesto eylemleri yaparak devletleri ve

⁴⁰⁰ Arslan, **a.g.e.**, s. 255.

⁴⁰¹ Sönmezoğlu ve Erler, **a.g.e.**, s. 262.

⁴⁰² **Greenpeace**, Greenpeace Victories, <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/code/2016/victory-timeline/index.html/> (Erişim Tarihi: 27.08.2017); **Greenpeace Akdeniz**, Başarılar, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/basarilar/> (Erişim Tarihi: 27.08.2017).

uluslararası örgütleri etkileme; yapılan toplantı ve çevre sorunlarının görüşüldüğü mahkemelere avukatlar aracılığı ile hukuki destek ve bireysel katılımlar ile mahkemeye tanıklık ederek sonucu etkileme amaçları güdülmüştür. Greenpeace şirketlerin çevreye zarar veren zararlı faaliyetlerini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla şirketlere karşı insanların destekleri ile imza kampanyaları ve protesto amaçlı internet üzerinden kampanyalar yaparak, devletlerin ve uluslararası örgütlerin desteği ile şirketleri çevre sorunlarına karşı çözüm üretmeye zorlamıştır. Puma, Adidas, Chicco, Nokia gibi küresel markaların, bazı ürünlerindeki tehlikeli kimyasalları üretimlerinden kaldıracaklarını taahhüt etmeleri; elektronik cihaz üreticisi Hewlett Packard, ürünlerinde kullandığı kimyasallardan aşamalı olarak kaldırmak için bir plan hazırlaması, aynı şekilde Dell, ürünlerinden en tehlikeli kimyasalları çıkarma sözü vermesi, Apple, Greenpeace'in "Green My Apple" kampanyası sonucunda yeni Macbook ve iMac'in de toksik PVC plastik kullanımını durdurarak, çevreye daha az zarar verir hale getirilmesi; H&M, Adidas, Nike ve Puma, ürünlerinin tüm üretim sürecinde tehlikeli kimyasal maddelerin kullanımını durduracağını açıklaması, Zara, Levi's, Uniqlo ve ana şirketi olan Fast Retailing Group, Greenpeace'in küresel Detox kampanyasıyla zararlı kimyasalların tedarik zinciri ve ürünlerindeki kullanımına son vereceklerine dair taahhütte bulunması gibi⁴⁰³ örnekler verilebilir.

Greenpeace Avrupa Komisyonu yavru fok kürkü ithalatını yasaklaması, Londra Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle, denizlere toksik ve radyoaktif atık boşaltmak yasaklaması, 1,5 milyon imza desteği ile Arjantin'in ilk federal orman koruma kanununu yayınlatması, Güney Kore hükümeti "bilimsel" balina avcılığı planlarına son vermesi, Birleşmiş Milletlerin karasularını aşan okyanus bölgelerinde deniz biyolojik çeşitliliğini korumak için bir antlaşma oluşturmayı kabul etmesi⁴⁰⁴ gibi birçok devlet ve uluslararası kuruluşa yasal düzenleme yapmasında etkin olmuştur.

Greenpeace faaliyetlerinin yanı sıra aldığı eleştiriler de vardır. Greenpeace'in petrol şirketlerine ortak olduğu, bilimsel gelişmelere karşı olduğu, Greenpeace'in hedef kitlesinde ayrımcılık yaptığı gibi eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu eleştiriler; destekçiler arasında eşitlik olmadığı, eşcinselliğin hoşgörü ile karşılanmadığı gibi tenkitlerdir. Ancak, Greenpeace bu eleştirilere karşı amaçlarının eşitlik ve özgürlük olduğunu, hareket içinde eşcinsellerin ağırlıklı bir konuma sahip

⁴⁰³ **Greenpeace**, Greenpeace Victories,

⁴⁰⁴ **Greenpeace**, Greenpeace Victories,

olduğu fikirlerini karşı savunmaktadır.⁴⁰⁵ Destekçiler arasında bir grubun çok fazla olması o gruba ayrıcalık verildiği anlamına gelmez.

Diğer bir eleştiri de ise Greenpeace'in 'bilim karşıtı' olduğu konusuna kendi sitesindeki açıklamasında; bilimin faydalı olmasının yanı sıra aynı şekilde bilim, GDO ve nükleer enerji gibi çevreyi tehdit eden faaliyetlerin varlığını ve yayılmasını meşrulaştırmak için de kullanılmaktadır. Bu da Greenpeace'in zaman zaman 'bilim karşıtı' olmakla suçlanmasına neden olmaktadır. Ancak, Greenpeace, çevresel sorunlara çözüm üretirken, bunu tamamen bilimsel çalışmalarla yapmaktadır. Greenpeace'in bu nedenle İngiltere'nin Exeter Üniversitesi'nde kurulan Bilimsel Laboratuvarı bugüne dek çevre koruma alanında pek çok başarılı projeye imza atmıştır.⁴⁰⁶ Çalışmalarının bilimsel verilere dayandıran bir örgütün bilim karşıtı olduğu iddiası asılsız bir söylem olmaktadır.

Greenpeace'in petrol şirketlerine ortak olduğu konusunda, uluslararası platformda olduğu gibi Türkiye'de de Greenpeace Shell'e/BP'ye ortak olduğu yönünde haberler çıkmıştır. Hürriyet gazetesi "Dünya çevrecileri Shell hissesi aldı"⁴⁰⁷, Milliyet gazetesi "Çevreye petrol bulaştı"⁴⁰⁸ Evrensel gazetesinde "Greenpeace Petrolcülük AŞ!"⁴⁰⁹ gibi başlıklar kullanılmıştır. Greenpeace yaptığı açıklama da:

Greenpeace, Shell'in hissedarlar toplantısına katılmak için gerekli olacak kadar hisse satın almış, bu toplantıya katılarak Shell'in diğer hissedarlarına şirketin yaptığı kirliliği yatırımları, çevreyi nasıl kirlettiğini ve neler yapılması gerektiği anlatılmış ve artık petrol çıkarmaktan vazgeçilmesi gerektiği hatırlatmıştır.

Bu hisseler satın alınırken üyelerimizin paraları kullanılmamıştır. Hisseler banka kredisi ile KÂR ya da ZARAR etmemek koşulu ile

⁴⁰⁵ Keleş, **Çevre ve Siyaset**, s. 322-323.

⁴⁰⁶ **Greenpeace Akdeniz**, Bilimsel Çalışmalarımız, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/bilimsel-calismalarimiz/> (Erişim Tarihi: 27.08.2017).

⁴⁰⁷ **Hürriyet**, Dünya çevrecileri Shell hissesi aldı, 15.03.2000, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya-cevrecileri-shell-hissesi-aldi-39140190> (Erişim Tarihi: 29.09.2017).

⁴⁰⁸ **Milliyet**, Çevreye petrol bulaştı, 15.03.2000, <http://www.milliyet.com.tr/2000/03/15/ekonomi/eko02.html> (Erişim Tarihi: 29.09.2017).

⁴⁰⁹ **Evrensel**, Greenpeace Petrolcülük AŞ!, 16.03.2000, <https://www.evrensel.net/haber/120808/greenpeace-petrolculuk-as> (Erişim Tarihi: 29.09.2017).

*alınmıştır ve toplantının hemen sonrasında hisseler kâr edilmeden satılmıştır.*⁴¹⁰

Bu açıklama ile ticari ortaklık için değil bir eylem yapma yöntemi olduğunu belirtilmiştir. Greenpeace'in adının bir şirket ile adının birlikte anılması bu şirketle finansal bir bağ olup olmadığı sorusu, güvenilirliğini sorgulanır hale getirmiştir. Dikkat çekme için yapılan bu eylem sonrasında alınan hisse senetlerini kar etmeden satmaları ticari bir amaç gütmediklerini göstermektedir. Ayrıca Shell ile finansal bir bağ olduğunu ispat edecek bir delil yoktur. Bu eylemi ile bir çevresel krize uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Greenpeace kendisini “doğrudan eylem” hareketi yapan bir örgüt olarak tanımlamaktadır ve “doğrudan eylem” hareketi faaliyetlerinin odak noktası olmaya devam etmektedir. Aslında son zamanlarda doğrudan eylem anlayışının gelişmiş lobicilik çalışmaları ve bilimsel araştırmalar ile desteklenmektedir.⁴¹¹ Doğrudan eylem faaliyetlerine ‘yöneticileri etkileme’ eklenmiştir. Lobi çalışmaları çok aleni bir şekilde görülmemesi bu eleştiriyi destekler fakat bu sadece bir yöntem değişikliğidir.

Greenpeace'in yapmış olduğu “tanıklık etme” ve “şiddetsiz eylemler” ile insanlara ulaşmada çok büyük başarıları ulaşmıştır. Bu destekçiler ile uluslararası örgütler, hükümetlere ve şirketler üzerinde bir kamuoyu baskısı oluşturmuştur. Greenpeace çevre sorunlarının çözümü konusunda bu baskılar sayesinde bazı şirketler zararlı ürün üretimini yasaklamış ve kısmi ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler yapılmasında etkisi olmuştur. Ancak, çevre sorunlarını küresel boyutta çözebilecek uluslararası işbirliği ve uluslararası antlaşmalara varılamamıştır.

Greenpeace, başarılı birçok faaliyet gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri Greenfreeze kampanyası çerçevesinde, 1998 yılında beyaz eşya üreten Alman Foron isimli şirket ile ortak bir çalışma yaparak, çevre, ozon tabakası ve iklim için verimli çevreyle dost, kloroflorokarbon içermeyen, bir buzdolabı üretilmiştir. Greenpeace, Greenfreeze'i projesini açık kaynak kodu ile kullanarak projeyi tüm dünyaya kullanabilme imkânı verdiği için BM den bir ödül de almıştır.⁴¹² Çevreci

⁴¹⁰ **Greenpeace Akdeniz**, Sık Sorulan Sorular, 2014, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/faq/> (Erişim Tarihi: 29.09.2017).

⁴¹¹ Brown ve May, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁴¹² Jennifer Morgan, How Greenpeace changed an industry: 25 years of GreenFreeze to cool the planet, Greenpeace.org, 15.03. 2018, <https://www.greenpeace.org/international/story/15323/how-greenpeace-changed-an-industry-25-years-of-greenfreeze-to-cool-the-planet/> (Erişim Tarihi: 06.08.2019).

STK'ların ve şirketlerin yapmış oldukları bu birlikteliklerin bazı riskleri vardır. Çevreci STK'ların halk nezdinde değer kaybedebilir ve şirketlerin, STK'ları etkilemeye imkân verebilir.⁴¹³ Greenpeace Foron ile işbirliği ile destekçilerinin desteğini kaybetme ve işbirliği yaptığı şirketin kendisine müdahalede bulunma risklerine rağmen projeyi uygulamıştır. Bu proje çevreye duyarlı teknolojinin varlığını ön plana çıkarmada büyük bir başarı sağlamıştır.

Başarıya ulaşan bir diğer faaliyeti ise Exxon mobil petrol şirketinin çevreyi kirlettiği gerekçesi ile Greenpeace Stop-Esso kampanyası kapsamında 2001- 2003 yılları arasında, İngiltere'de birçok eylem gerçekleştirilmiştir. Bu kampanya, dönemin ABD başkanı Bush'un Kyoto Protokolünü imzalamayacağını açıklamasından hemen sonra yapılmıştır. Bush, seçim kampanyasında Kyoto Protokolüne karşı yoğun bir şekilde Exxon Mobil şirketi desteği ile lobi yaptırmıştı.⁴¹⁴ Exxon Mobil şirketinin Kyoto Protokolüne karşı yapmış olduğu bu desteğe karşılık Greenpeace yaptığı eylemler ile tüketicilerin davranışlarını etkileyerek, şirketlerin zarar edebileceğini göstermiş ve bu şirkete ciddi zararlar vermiştir.⁴¹⁵ Yapılan bu kampanya ile Greenpeace hem iç politikada etkin bir faktör olabileceğini göstermiş hem de uluslararası bir sözleşmenin kabul edilmesi için büyük bir çaba göstermiş ve sözleşmeye taraf olunmamasını destekleyen büyük bir şirkete zarar verilerek çevresel güvenlik konusunda etkin bir faaliyet yürütülmüştür.

Bir diğer önemli faaliyetinde ise Shell tarafından işletilen Brent Spar isimli Kuzey Denizde petrol depolama ve tanker yükleme şamandırasının kullanılmaz hale geldikten sonra bu yeri Shell'in yeniden kullanmama veya geri dönüşüm yapmama kararı ile oluşan çevre kirliliğine dikkat çekmiştir. Greenpeace Brent Spar'u işgal ederek dünya çapında bir medya kampanyası düzenlemiştir. Shell denizde Brent Spar imha etme planından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Shell, Greenpeace ve destekçilerinin istediği gibi 1998'de Norveç yakınlarındaki yeni yapılacak liman inşasında Brent Spar'ın ana yapının çoğunu yeniden kullanma kararı aldıklarını açıklamışlardır. Petrol endüstrisinin kendi atıkları için sorumluluk alması Brent Spar ile başlamış kabul edilmektedir.⁴¹⁶ Deniz atıklarına karşı yapılan bu kampanya ile

⁴¹³ Edwin R. Stafford, v.d, Environmental Ngo-Businesscollaboration And Strategic Bridging: A Case Analysis Of The Greenpeace – Foron Alliance, **Business Strategy and the Environment**, 2000 cilt:9, sayı: 2; s. 122– 135.

⁴¹⁴ Rob Gueterbock, Greenpeace Campaign Case Study – Stop Esso. **Journal of Consumer Behaviour**, 2004, Cilt: 3, Sayı:3, ss. 266-267.

⁴¹⁵ Gueterbock, a.g.e., s. 270-271

⁴¹⁶ Grant Jordan, **Shell, Greenpeace and the Brent Spar**, Palgrave Macmillan, New York, 2001, s. 2

çevre kirliliğine karşı hem insanların dikkati çekilmiş hem de atıkları üreten şirketlerin atıklarını kendilerinin imha etmesi konusunda büyük bir başarı elde edilmiştir.

Greenpeace yaptığı bazı eylemlerle devletlerle karşı karşıya gelmiştir. Bu eylemlerden birinde Fransa'nın Tahiti yakınında yapacağı nükleer silah denemesini protesto etmek için Yeni Zelanda'nın en büyük şehri Auckland'da bulunan Greenpeace amiral gemisi Rainbow Warrior'a 10 Temmuz 1985'te atılan iki bomba ile gemi batmış ve Portekizli fotoğrafçı Fernando Pereira hayatını kaybetmiştir. Dönemin Fransız Mitterrand hükümetinin bombalamaya ilişkin onayının açıklanması büyük bir skandala yol açmıştır.⁴¹⁷ Tahiti'li protestocuların ve küçük bir yat filosunun da katılımıyla Rainbow Warrior, tüm dünyada büyük bir destek toplamıştır. Fransa 1996 yılı başlarında nükleer denemelere son vererek Tahiti'deki test alanını kapatmıştır.⁴¹⁸ Greenpeace ve çevre gönüllüleri bu ölüm ile çevre duyarlılığı konusunda daha da kenetlenmiş amaçları uğruna ölümü göze aldıklarını da göstermiştir. Bu eylem ile Greenpeace güvenli korunan şeyin "doğa" olduğu düşüncesini desteklediği görülmektedir.

Greenpeace gönüllüleri üzerine yapılan bir çalışmada örgütün önemli eylemler, stratejiler ve kampanyalar için yüksek nitelikli ve eğitilmiş gönüllülerden yararlandığı ve Greenpeace'in gönüllülere kendileri için anlamlı olan değerleri ifade etme fırsatları verdiği görülmüştür. Gönüllüler Greenpeace için bir rol oynamanın yanı sıra kendilerine saygı duydukları ve yüksek isteklendirmeye sahip olduğu belirtmişlerdir. Çalışmada hem bir sosyal hareket hem de bir baskı grubu unsurlarını içeren Greenpeace'in en önemli ayırt edici özellikleri gönüllüleri olduğu vurgulanmaktadır.⁴¹⁹ Bu çalışma Greenpeace gönüllülerinin yaptıkları eylemlerde bilinçli olduklarını çevre sorunları, çözümleri hakkında bilgili oldukları ve gönüllülerin Greenpeace'e güvendiklerini de göstermektedir.

Bazı eleştirmenler, Greenpeace'in çevreciliğinin emperyalist gündemi olduğunu iddia etmektedir. Greenpeace'in dünya markası olan McDonald's ve Coca-Cola gibi batı sömürgeciliğinin bir biçimi olduğu söylenmektedir. Greenpeace'in kampanya mesajlarını yerel topluma yanıt olarak değiştirmeyi reddetmesi, balina

⁴¹⁷ Peter Dykstra, Institutions Greenpeace, **Environment**, 1986, Cilt: 28, Sayı:6, s. 45.

⁴¹⁸ Greenpeace Akdeniz, Rainbow Warrior'ın bombalanışının ardından yirmi yıl geçti, 8 Temmuz, 2005, http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/100705_RainbowWarrior/ (Erişim Tarihi: 11.08.2019).

⁴¹⁹ Malcolm Carroll ve Margaret Harris, Voluntary Action in a Campaigning Context: an Exploratory Study of Greenpeace, **Voluntary Action**, 2000, Cilt: 2, Sayı: 1, s.16. <https://www.bl.uk/collection-items/voluntary-action-in-a-campaigning-context> (Erişim Tarihi: 10. 08. 2019).

avcılığı ve fok toplamada olduğu gibi, aslında Kuzey Atlantik varsayımlarının teyidi olduğu iddia edilmektedir. Diğer bazı eleştirmenler Greenpeace'in radikalizme odaklandığını ve bunun altında sanayi toplumunu kapatmak olan bir anti-endüstriyel lobi grubu olduğu iddia etmektedirler.⁴²⁰ Greenpeace'in çevre korumacılığındaki, doğa merkeziliği endüstri karşıtlığı olarak yorumlanmıştır. Greenpeace'in doğaya zarar vermeden yapılacak endüstriyel faaliyetlere karşıtlığı yoktur.

Bazı eleştirmenler Greenpeace'i siyasal olmayan kendisini ve içinde bulunduğu dünyayı anlamlandıran bir sisteminin parçası olduğunu iddia etmiştir. Greenpeace'in ideolojik bir kaynak olmadığını savunmuştur. Yani, farklı bağlamlarda kullanılabilir ve uygulanabilir hazır bir inanç ve uygulamalar dizisi olmadığını iddia etmişlerdir.⁴²¹ Greenpeace'in resmi bir ideolojisi yoktur. Ancak, yaptıkları eylemlere ve misyonuna bakarak yeşil politikada derin ekolojimize yakın olduğunu söylemek hatalı bir ifade olmayacaktır.

Bazı şirketler Greenpeace gibi örgütleri dindarlığın azaldığı bir çağda, dindarlığın fazla olduğu dönemin kiliselerinin seküler eşdeğerleri olarak kabul etmektedirler. Bu iş insanları Greenpeace ve diğer çevreci grupları, dini mezheplere para vermek yerine, başarılı girişimcilerin zenginliklerini herhangi bir ruhani bağlılık gerektirmeyen vizyoner bir amaç ile kullanmayı istemektedirler.⁴²² Bu şirketler dini kurumlar yerine halkın desteğini almış STK'ları kullanarak insanları etkilemeyi ve ticari kazanç elde etmeyi hedeflemişlerdir.

Greenpeace yetkilileri, diğer çevreci grupların örgütsel yapılarını ve yöntemlerini açıkça eleştirmektedirler. Diğer çevreci grupların etkinliklerinin insanlara umut verdiğini ve insanların çalışmalarına destek olmada konusunda başarılı olduklarını kabul etmektedirler. Çoğu Greenpeace yetkilisi diğer çevreci gruplarla olan ilişkilerini rekabetten çok tamamlayıcı olarak görürler. Fakat birbirleri ile karşılaştırmalarında kendilerini daha başarılı bulmaktadırlar. Pek çok çevre grubun değerler ve hedefler üzerinde yaptıkları tartışmaları eleştirerek zamanı ve enerjilerini

⁴²⁰ Grant Ledgerwood ve Arlene Idol Broadhurst, Greenpeace: Case Study of an Ngo Multinational Enterprise. In Ledgerwood, Grant Ledgerwood ve Arlene Idol Broadhurst (ed), **Environment, Ethics and the Corporation**. Macmillan, Great Britain, 2000, s. 85-86.

⁴²¹ Ron Eyerma ve Andrew Jamison, Environmental knowledge as an organizational weapon: the case of Greenpeace, **Social Science Information**, SAGE, London, Newbury Park and New Delhi, 1989, Cilt:28, Sayı:1, s. 102.

⁴²² Ledgerwood ve Broadhurst, **a.g.e.**, s. 85.

yanlış kullandıklarını iddia etmektedirler.⁴²³ Greenpeace doğrudan eylem yapmayı daha faydalı bulmaktadır.

Greenpeace'in kendi içinde her ülkede yöntemleri ve profili nedeniyle aralarında uyum sıkıntısı vardır. Bu sıkıntı ülkelerdeki Greenpeace'lerin arasında ulusal profile göre farklılık göstermektedir. Greenpeace'in birliğin merkezi olduğu İsveç'te iş verimliliğinden dolayı diğer kuruluşlar onu rakip olarak görmemektedir. Danimarka'da bu durum daha azdır; profesyoneller ve hippiler arasındaki bölünmüşlüğe rağmen, Danimarka Greenpeace gönüllüleri ve diğer hareket örgütleri işbirliği, onun hareket karakterini korumaktadır. Ayrıca, Danimarka Greenpeace'inin örgütlenmesinin demokratik olmayan yapısı hakkında, genel siyasal kültürün bir parçası olan toplulukta endişeler vardır. Hollanda'da, Greenpeace ve diğer çevre grupları arasında bir sevgi-nefret ilişkisi vardır. Greenpeace'in desteği seferber etme yeteneğinden dolayı takdir edilmektedir, ancak kibir ve bağımsızlığından hoşlanılmamaktadır. Greenpeace'i diğerler çevreci STK'lardan ayıran şey pratikteki profesyonelliğidir.⁴²⁴ Greenpeace doğrudan eylem politikası ile yapmış olduğu eylemlerden kazanmış olduğu tecrübesi bir çevresel krize karşı verdiği tepki diğer çevreci örgütlere göre daha hızlı tepki verebilmektedir.

Dünya genelinde faaliyet gösteren diğer uluslararası STK'lardan örneğin Kızıl Haç ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi kuruluşlar genel olarak, eylemlerini kriz durumlarına gerçekleştirirler. Örneğin Afrika'daki Ebola'da salgınında olduğu gibi krizden sonra harekete geçerek doğrudan sahada, kendi eylemleriyle, fon yaratma yoluyla finanse ederek krizi odak noktası halinde ele alarak mültecilere veya çevre felaketlerinden sonra bakım sağlama gibi hizmet sunarlar. Greenpeace ise kriz ortaya çıkmadan önce hedefleri belirleme ve hangi hizmetlerin, ne zaman ve nasıl yapılacağına karar verme konusunda çalışmaları vardır.⁴²⁵ Çevre krizleri meydana geldikten sonra giderilmesi daha zordur, kriz gerçekleşmeden çözülmesi daha kolaydır. Bu sebeple çevresel krizler meydana gelmeden sorun tespit edilmeli ve çözümler üretilmelidir. Greenpeace bilimsel çalışmalarını Exeter Üniversitesi'nde kurulan Bilimsel Laboratuvarda gerçekleştirmektedir.

⁴²³ Eyerman ve Jamison, **a.g.e.**, s. 112.

⁴²⁴ Eyerman ve Jamison, **a.g.e.**, s. 115.

⁴²⁵ Yves Plourde, *Engaging With The Future: A Historical Investigation Of Greenpeace*, Graduate Program In Business Administration, A Thesis Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), **The School of Graduate and Postdoctoral Studies The University of Western Ontario** London, Ontario, Canada, 2015, s. 196-197.

Greenpeace siyasi stratejisi birçok açıdan liberal kabul edilmektedir. Liberal bir parti programında olduğu gibi hem insan reaksiyonları için bir arena hem de hayatın temel bir ihtiyacı olarak doğaya serbest erişim hakkı çevreci örgütlerin misyonunun en önemli maddesidir. Greenpeace'in çevreci bir örgüt olma iddiasının yanında dünya görüşü de çevrecidir. Programları ve kampanyalarında deniz özgürlüğünden ve doğaya erişimden daha fazlası vardır. Greenpeace'in ideolojik olmayan profilinin ardında, çevreci bir kozmolojinin temelleri bulunmaktadır. Modern toplumların büyümenin sınırlarına geldiğini, kaynak tüketiminin tehlikeli boyutlara ulaştığını ve toplumun ayakta kalabilmesi için temel toplumsal değişime ihtiyaç olduğu düşüncesini benimsemektedir.⁴²⁶ Baskıcı rejimler altındaki STK'ların çoğu zaman siyasi ayaklanmanın habercisi olmasına rağmen, Greenpeace dünyadaki demokrasi hareketlerinden sorumlu değildir. Çünkü çevreci bir STK'dır. Fakat 1970'lerde iç savaşın harap ettiği Lübnan'da, Sovyetler Birliği'nde ve daha sonra Rusya'da, Çin'de ve Türkiye'de, Greenpeace sivil, barışçıl protestolara öncülük etmiştir.⁴²⁷ Greenpeace çevre merkezli eylemler yapmaktadır bu eylemlerin yapılan yerdeki demokrasiye de katkıları olmaktadır.

Greenpeace çevresel konularda kamu bilincinin oluşmasında ve politikacıları ve iş adamlarını etkilemiş ve onlara çevre fikirlerini vermiştir. Ancak Greenpeace ve diğer STK'lar, bazı ulusal hükümetlerin ve iş dünyasındaki çevreci düşüncedeki gerilemelerden endişe duymaktadırlar. Greenpeace İşletmeler ve lobi gruplarına, yeni ticari teknolojiler ve faaliyetler yoluyla çevresel çözümler önermek için daha az kampanya yürütmektedir. Çevresel öz denetim, sürdürülebilir büyüme ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi çevreciliğin diline uygun kanıtlar sunarak çalışmalarına devam etmektedirler.⁴²⁸ Greenpeace amacı doğrultusunda eylemlerini güncel gelişmeler doğrultusunda teknolojiyi de kullanarak daha çok kitleye ulaşmaya çalışmaktadır.

Genel kanaate göre; Greenpeace insan-merkezci bir şekilde, insanı ve doğayı birbirinden ayırmayı ve farklılaştırmayı kesin bir biçimde reddederek insan ve doğayı bir ve bütün olarak ele alarak, kendisini derin ekolojiye yakın hissetmektedir.⁴²⁹

⁴²⁶ Eyerman ve Jamison, **a.g.e.**, s. 113.

⁴²⁷ Michael Bond, *Between the Lines: A New Environment for Greenpeace*, **Foreign Policy**, (Nov. - Dec., 2001), No. 127, s. 66.

⁴²⁸ Sally Eden, *Greenpeace, New Political Economy*, 2004, Cilt: 9, Sayı:4, s. 607

⁴²⁹ Hüseyin Arslan, *Bir "Doğrudan Eylem Hareketi" Olarak Greenpeace (Yeşil Barış)*, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2011, Sayı:23, s. 250.

Posthuman düşüncesindeki insanı da içinde bulunduran doğa düşüncesi Greenpeace'in düşünce biçimi ile örtüşmektedir.

3.2. Siyasallaşan Aktör Örneği: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUNC)

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği'nin (IUNC) BM'de gözlemci statüsündeki tek çevreci örgüt olması, o'nu çevre konularında faaliyet gösteren STK'lar içerisinde ayrı bir konuma yerleştirmektedir. IUCN hükümet dışı örgütlerden farklı olarak, hükümetler arası yapısı ile nispeten apolitikdir.⁴³⁰ Tezin bu bölümünde, IUNC'nin bu statüsünü ne kadar etkin kullanıp kullanmadığı, küresel bazda ne kadar etkin olduğu ve çalışmalarına yönetilen eleştiriler incelenmiştir.

3.2.1. IUNC'nin Kuruluşu, İlkeleri ve Çalışma Prensipleri

1948 yılında kurulan IUCN, merkezi İsviçre'nin Cenevre yakınlarındaki Gland kasabasıdır. Çevre ve doğanın korunması ve sürdürülebilir çevre yönetiminin sağlanmasına yönelik uluslararası faaliyetleri organize etmekte, doğanın korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

IUCN, Ekim 1948'de Fransa'nın Fontainebleau kentinde düzenlenen uluslararası bir konferanstan sonra Union for the Protection of Nature (IUPN) olarak kuruldu. Kuruluş 1956 yılında IUCN kısaltmasıyla (ya da Fransızca ve İspanyolca UICN) Uluslararası Doğa Koruma ve Tabii Kaynaklar Birliği adını almıştır. IUCN ile birlikte "Dünya Koruma Birliği" adının kullanılması 1990 yılında başlamıştır. Uluslararası Doğa Koruma Birliği ismi Mart 2008'den itibaren yaygın bir şekilde kullanılmamaktadır.⁴³¹ IUCN kongreleri, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Convention on Biodiversity - CBD), Tehlikedeki Türlerde Uluslararası Ticaret Sözleşmesi (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES), Dünya Mirası Sözleşmesi ve sulak alanlar ile ilgili Ramsar Sözleşmesi gibi birçok temel uluslararası çevre anlaşması imzalanmasında katkısı olmuştur.

IUNC, 185 ülkeden 1.300 Üye organizasyonu ve 16.000 uzman kadrosu bulunmaktadır. IUCN, dünyanın doğal statüsünü ve onu korumak için gerekli tedbirler hakkında küresel bir otoritedir. Çalışan uzman kadrosu, türlerin sağ kalımı, çevre

⁴³⁰ Raustiala, *a.g.e.*, s. 722

⁴³¹ *IUNC*, About, 2017, <https://www.iucn.org/about>, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

kanunu, korunan alanlar, sosyal ve ekonomik politikalar, ekosistem yönetimi, eğitim ve iletişim konularında altı komisyon halinde organize edilmektedir.⁴³²

IUCN'ye, üye kuruluşlar, küresel koruma gündemini yönlendiren kararları oylayan demokratik bir sürecin parçasıdır. Bu kuruluşlar öncelikleri belirlemek ve birliğin çalışma programını kabul etmek için dört yılda bir IUCN'de toplanırlar. Son IUCN Kongresi 1-10 Eylül 2016'da Hawaii'de gerçekleştirilmiştir.⁴³³ Üye organizasyonlar, yönetim organı olan IUCN Konseyi tarafından temsil edilmektedir. IUCN Konseyi, son toplantısını (93. toplantısı) 19-21 Kasım 2017 tarihleri arasında İsviçre'de düzenlenen Gland'daki IUCN merkezinde gerçekleştirmiştir.⁴³⁴ Merkezi İsviçre'de olan IUCN Sekreteryası, 50'den fazla ülkede yaklaşık 900 personeli kapsamaktadır.⁴³⁵ Örgütün icra kanadı olan IUCN Konseyi, Başkan, Muhasip, Komisyon Başkanları ve Bölgesel Konsey üyelerinden oluşmaktadır.⁴³⁶

IUCN Konseyi'nin rolü, IUCN otoritesine ve politikasına bağlı olarak, birlik çalışmaları için stratejik yön ve politik kılavuzluk yapmaktır; IUNC'nin amaçlarını, politikasını ve programını dünya geneline paylaşmada Genel Sekretere destek olmaktadır. 10 Eylül 2016 Seçilen Konsey üyeleri, Dünya Koruma Kongresi'nin 2020'de yapılacak bir sonraki Kongrenin kapanışına kadar görevde kalacaklardır. 2016-2020 döneminde arasındaki görevli konsey şu şekilde oluşur⁴³⁷:

- Başkan;
- Dört Başkan Yardımcısı;
- Sayman;
- IUNC'nin altı Komisyonun Sandalyeleri;

Yirmi sekiz Bölge Meclis Üyesi:

- Afrika için dört (4);
- Meso ve Güney Amerika için dört (4) ;
- Kuzey Amerika ve Karayipler için üç (3);

⁴³² IUNC, About,

⁴³³ **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği IUNC, 2011, http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-dogayi-koruma-birligi-_iucn_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

⁴³⁴ IUNC, Konsey, 2017, <https://www.iucn.org/about/council> (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

⁴³⁵ IUNC, About, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

⁴³⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği IUNC, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

⁴³⁷ IUNC, Konsey, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

- Güney ve Doğu Asya için beş (5);
- Batı Asya için üç (3); Okyanusya için üç (3);
- Doğu Avrupa, Kuzey ve Orta Asya için üç (3);
- Batı Avrupa için üç (3);
- IUNC'nin yerinde olduğu bir Devlet Konseyi Üyesi (İsviçre).

IUCN, faaliyetlerin finanse eden, programını uygulayan, çalışmalarını destekleyen ve bilgi ve uzmanlıklarını sunan geniş bir iş ortaklığı vardır. IUNC çalışmaları hükümetler, çok taraflı kurumlar, hükümetler arası ve sivil toplum örgütleri, uluslararası sözleşmeler, vakıflar, şirketler ve bireyler dâhil olmak üzere giderek artan sayıda destekçi ve ortağın katkıları ile sağlanmaktadır.⁴³⁸ IUNC'nin 8 adet yapısal ortağı (Ek 6), 34 adet devlet ortaklığı (Ek 7), 21 adet çok taraflı kurumlar ile ortaklığı (Ek 8), 16 adet sivil topluk kuruluşları ile ortaklığı (Ek 9) ve 29 adet vakıflar (Ek 10) ile ortaklığı bulunmaktadır.

IUNC'nin ilkelerini uygulamaya koyan politikaları ve usulleri şu şekilde sıralamıştır.⁴³⁹:

- Sekretarya için Davranış Kuralları ve Mesleki Etik: IUNC'nin temel değerleri, vizyon ve misyon ve yasal enstrümanlar ile tutarlı eylem en iyi uygulamaları, göstermek için (çevresel sorumluluk dahil) etik standartlarına uyum rehberlik sağlamak.
- Karbon Dengeleme Politikası: IUCN Sekreterliği etkili bir sera gazı emisyonlarına denge sağlamak için gerekli esas ve usullere rehberlik sağlamak.
- İzleme ve Değerlendirme Politikası: IUCN Sekreterliği yaygın yapılar ve standartlar oluşturmak için etkin izleme ve değerlendirme politikaları üretmek.
- Cinsiyet Eşitliği ve Eşitlik Politikası: IUCN kurumsal yapısının yanı sıra, politika, program ve projelerde toplumsal cinsiyet boyutu katarak, süregelen kararlılığını göstermek.

⁴³⁸ **IUNC**, Donors and partners, 2017, <https://www.iucn.org/about/donors-and-partners> (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

⁴³⁹ **IUNC**, Accountability and values, 2017, <https://www.iucn.org/about/programme-work-and-reporting/accountability-and-values> (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

- Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi: IUCN projelerini denetlemek için sistemli bir süreç sağlar ve olumsuz etkileri önlenebilir veya mümkün olduğu ölçüde en aza indirilmesini sağlamak.
- Yolsuzlukla Mücadele Politikası: IUCN itibarı ve mali uygulanabilirliğini korumak hedefliyor ve dolandırıcılık riskini en aza indirmek amaçlanmaktadır.
- Yatırım İlkeleri ve Sosyal Sorumluluk Sahibi Yatırım Çerçevesi: IUCN tarafından saptanan yatırım ilkelerini ve yatırım kararlarını yönlendirmek için kullanılan politikaları belirler.

IUNC'nin karbon dengeleme, cinsiyet eşitliği ve eşitlik, yolsuzlukla mücadele, çevresel ve sosyal yönetim sistemi, izleme ve değerlendirme gibi politikaları yürütür.

IUCN, biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma da dâhil olmak üzere, IUNC'nin tanımlanmasında vesile olduğu evrensel amaçlara ulaşmak için her seviyedeki hükümete ve kurumlara destek sağlamaktadır.⁴⁴⁰ IUCN çalışmalarında konusunda uzman bilim insanları ile çalışmakta olup; kurumlara ve devletlere bilim temelli destek sunmaktadır.

IUCN, koruma, çevre ve çevreyle ilgili konuları da kapsayan çok çeşitli temalar üzerinde çalışır. Bu temalar şunlardır⁴⁴¹:

- Bioçeşitlilik
- İklim değişikliği
- Ekonomi
- Ekosistem yönetimi
- Çevre hukuku
- Orman
- Cinsiyet
- Küresel politika
- Deniz ve kutuplar
- Koruma alanları
- Bilim ve Bilgi

⁴⁴⁰ IUNC, About, (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

⁴⁴¹ IUNC, Themes, 2017, <https://www.iucn.org/theme> (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

- Sosyal Politika
- Türler
- Su
- Dünya mirası

IUCN doğa korumanın yanı sıra sosyal ve küresel politikalar, cinsiyet, ekonomi gibi daha farklı konularda da çalışmalar yürütmektedir.

IUNC'nin altı komisyonu vardır. Bu komisyonlarda çeşitli disiplinlerden 16.000 gönüllü uzmanı bir araya gelmiştir. Uzmanlar, Dünyanın doğal kaynaklarının durumunu değerlendirmekte ve koruma konularında bilgi ve politika önerileri sunmaktadırlar. Bu komisyonlar şunlardır⁴⁴²:

- Eğitim ve İletişim Komisyonu: Daha geniş koruma öğrenme ve bilgi yönetimi yoluyla sürdürülebilir çözümlerin birlikte yaratılması için toplumu, yönlendirmektedir. 1300'den fazla üyesi vardır.
- Çevre, Ekonomik ve Sosyal Politika Komisyonu: Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ekonomik ve sosyal faktörler konusunda uzmanlık ve politika tavsiyeleri sunmaktadır. 1465 üyeye sahiptir.
- Dünya Çevre Yasası Komisyonu: Yeni yasal konseptler ve araçlar geliştirerek ve koruma ve sürdürülebilir kalkınma için çevre yasalarını kullanmaya yönelik toplumların kapasitesini geliştirerek çevre hukukunu geliştirmektedir. 800 üyesi vardır.
- Ekosistem Yönetimi Komisyonu: Doğal ve modifiye ekosistemlerin yönetimine yönelik entegre ekosistem yaklaşımları konusunda uzman rehberlik hizmeti sunmaktadır. 1000 üyesi vardır.
- Tür Yaşama Komisyonu: Birliğin türlerin korunmasının teknik yönleri konusunda birliğe tavsiyelerde bulunur ve yok olma tehdidiyle karşı karşıya olan türler için harekete geçirir. 7500 üyesi vardır.
- Dünya Korunan Alanlar Komisyonu: Kara ve deniz de korunan alanlarının dünya çapında temsili bir ağının kurulmasını ve etkili bir şekilde yönetilmesini teşvik eder. 1300 üyesi vardır.

⁴⁴² IUNC, Commissions, 2017, <https://www.iucn.org/about/commissions> (Erişim Tarihi: 02.10.2017).

IUNC güvenilirliğini korumak için, organizasyonun en üst düzeyinde iyi yönetim ve hesap verebilirlik göstermektedir. Bu hesap verilebilirliğe ulaşmak için aşağıdaki ilkelerle benimsemiştir⁴⁴³:

- Şeffaflık
- Bilgiye erişim
- Adalete erişim
- Halkın katılımı
- İnsan haklarına tam saygı
- Hukukun üstünlüğü
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek
- Mükemmellik taahhüdü
- Çevresel sorumluluk
- Dürüstlük ve etik davranış

IUNC bu ilkeleri ile birçok kurum ve kuruluşun güvenini kazanmıştır. IUNC'nin farklı paydaşları bir araya getirmesi, bilimsel objektif tavsiyeler ve uzmanlık sunma yeteneği, örgütün dünya çapında koruma çabalarını bilgilendirme ve yetkilendirme misyonunu tetiklemektedir. Hükümetlerin, STK'ların, bilim insanlarının, işletmelerin, yerel toplulukların, yerli halk gruplarının, inanç temelli kuruluşların ve diğerlerinin çevre sorunlarına çözüm üretmek ve uygulamak için birlikte çalışabileceği tarafsız bir forum oluşturmaktadır.

3.2.2. IUNC Küresel Bazdaki Faaliyetleri ve Eleştiriler

IUNC faaliyetlerinde devletleri ve uluslararası örgütleri etkilemeyi hedeflemektedir. Birçok uluslararası sözleşmeye imza atana IUNC'nin hazırladığı bilimsel raporlardan sadece devletler ve örgütler değil diğer STK'lar üniversiteler, şirketler ve bireylerde faydalanabilmektedir.

⁴⁴³ **IUNC**, Accountability and values, 2017, <https://www.iucn.org/about/programme-work-and-reporting/accountability-and-values> (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

IUCN, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Tehlikedeki Türlerde Uluslararası Ticaret Sözleşmesi , Dünya Mirası Sözleşmesi ve sulak alanlar ile ilgili Ramsar Sözleşmesi gibi birçok temel uluslararası çevre anlaşmalarını imzalamıştır.

IUCN, STK'lardan farklı olarak hükümetler arası yapısı ile nispeten apolitiktir⁴⁴⁴ Diğer örgütler arasında çevre konusunda dünyanın en deneyimli ve kabul gören organizasyonudur.⁴⁴⁵ BM Genel Kongresi'nde gözlemci bulunduran tek çevre örgütü olup, çevresel güvenlik konularında uzman kuruluş konumundadır.

IUNC'nin hazırladığı, Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin Kırmızı Listesi, belirli bir bölge veya ülkedeki nesli tehlike altında olan bitki ve hayvan türlerini en kapsamlı şekilde derleyen listedir. Bu liste, binlerce türün neslinin tükenme tehlikesini değerlendirmek, kamuoyu ve yetkilileri uyarmak amacı ile hazırlanmıştır. Bilimsel altyapı ile oluşturulan IUCN Kırmızı Listesi⁴⁴⁶, biyolojik çeşitliliğin durumu konusunda en geçerli kaynak olarak kabul edilmektedir. Kırmızı Liste ile nesli tükenmekte olan canlıların belirlenmesi, bioçeşitlilikteki azalmayı göstermiş ve çevresel bir krizin var olduğunu ispatlamıştır.

IUNC, doğayı koruyarak kalkınmanın mümkün olduğunu savunmaktadır. Türk TEMA Vakfı, IUNC'nin yoksullukla mücadelede, su ve gıda güvenliğini ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında rolünün önemli olduğunu belirtmiştir ⁴⁴⁷ Çevresel krizlerde getirdiği çözümlerin diğer çevreci STK'lar tarafından da desteklenmesi IUNC'nin çevresel güvenlik politikalarında etkin olduğunun bir göstergesidir.

İklim değişikliği konusunda IUNC, sadece sera gazı emisyonlarının azaltılmasına güvenmek için çok geç olduğunu, biyolojik çeşitliliği ve geçim kaynaklarını iklim etkilerinden korumak için hükümetlerin ve kurumların insanların ve doğal kaynakların esnekliğini sağlamak için adaptif kapasite geliştirmeleri gerektiğini

⁴⁴⁴ Raustiala, **a.g.e.**, s. 722

⁴⁴⁵ TEMA, IUCN Dünya Koruma Kongresine Göre; Hem Doğayı Korumak Hem de Kalkınmak Mümkün, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entititalfocus.aspx?primary_id=773&type=2&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial (Erişim Tarihi: 26.12.2018)

⁴⁴⁶ **The IUCN Red List of Threatened Species**, <http://www.iucnredlist.org/> (Erişim Tarihi: 05.04.2017).

⁴⁴⁷ **TEMA**, Uluslararası Üye Kuruluşları, http://www.tema.web.tr/web_14966-2_1/entititalfocus.aspx?primary_id=773&type=2&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

savunmakta ve iklim değişikliğine adaptasyon projeleri yapmaktadır.⁴⁴⁸ Bu durumda iklim değişikliğine karşı mevcut şartlara karşı adaptasyonu önermesi IUNC'nin çevresel güvenlik konusunda "sığ ekolojik" politikalar savunduğu söyleyebiliriz.

IUNC'nin Çevresel, Ekonomik ve Sosyal Politika Komisyonu (*Commission on Environmental, Economic and Social Policies*; CEESP) tarafından Policy Matters isimli bir dergi yayımlanmaktadır. CEESP tarafından dört yılda bir kurul üyelerinin değişimi ile beraber derginin görev tanımı da kurulca belirlenmektedir. 2013-2016 yıllarında konu başlıkları şunlardır.⁴⁴⁹

- Farklı bilgi sistemlerini ve değerlerini destekleyen bir koruma etiğinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, doğal kaynakların ve somut geçim kaynakları yararlarının iyileştirilmesi ve haklara dayalı hakların korunmasına ve hakların korunmasına olanak sağlamak, yerli halkların ve yerel toplulukların haklarına odaklanarak, doğanın korunmasının kültürel boyutları ile biyolojik çeşitliliğin korunması;
- Doğal kaynak yönetimi ve sosyal ve kültürel eşitliği, yerli halkları teşvik eden yönetişime hak temelli yaklaşımların kullanımının artırılması, kendi kaderini belirleme, topluluk yönetimi, sürdürülebilir geçim kaynakları ve insan güvenliği;
- İklim değişikliği, ormanların ve tarım arazilerinin tek kültürlü tarım arazilerine dönüştürülmesi gibi biyolojik projeleri, gıda güvensizliği, yoksulluk, adaletsiz ekonomik ve sosyal kalkınma gibi küresel zorluklara dayalı çözümler; eşitlik ve çevresel bütünlük;
- Kurumsal sosyal ve çevresel hesap verebilirliği sağlamak ve endüstrilerin iklim, biokültürel çeşitlilik ve gıda güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için sivil toplumun, hükümetlerin ve özel sektörün kapasitesinin artırılması biyokıt projeleri, gıda güvensizliği, yoksulluk, adaletsiz ekonomik ve sosyal kalkınma - sürdürülebilirliği, sosyal eşitliği ve çevresel bütünlüğü güçlendiren ekonomik politikalarla desteklenmiştir.

Policy Matters her baskısı belirli bir temayı ele alarak alanlarında uzman bir ekip ve eleştirmenlerce derinlemesine araştırma yapmak ve analizleri teşvik etmek

⁴⁴⁸ IUNC, Environmental Law, <https://www.iucn.org/theme/environmental-law/our-work/climate-change> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).

⁴⁴⁹ Environmental, Economic and Social Policy, **Policy Matters** 2009, <https://www.iucn.org/commissions/commission-environmental-economic-and-social-policy/resources/policy-matters> (Erişim Tarihi: 13.08.2019).

amacıyla yayınlanmaktadır. CEESP Başkanı ve Yönlendirme Komitesi, her basım için genel sorumluluğa sahiptir. 1998 Güz 3. Sayısı “Environment and Security” konu başlığı ile ve Mayıs 2002 9 Sayısı “ENVIRONMENT & SECURITY: Why Nature is a Matter of Survival” konu başlığı ile yayınlanmıştır.⁴⁵⁰ IUNC faaliyetlerini bilimsel çalışmalar ile desteklemiş Policy Matters iki sayısını Çevre ve Güvenlik konusu ile yayımlayarak çevresel güvenlik konusundaki hassasiyetini göstermiştir.

IUNC 20 – 21 Temmuz 1998 tarihlerinde Gland'da çevresel konularda inceleme raporunun yer aldığı, Çevre ve Güvenlik konusunda iki günlük bir Çalıştay düzenlemiştir. Çalıştaya IUNC'nin merkeziden ve bölgelerden uzman ve kıdemli personellerin katılımı ile atölye çalışması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çevre ve Güvenlik'in IUNC'nin görev ve programına uygunluğunu değerlendirmesi ve Birlik için bu alanda bir görev belirlemesi çalışması da yapılmıştır.⁴⁵¹ IUNC bilimsel kaynaklarca, çevre ve güvenlik konularında belirlenen esasları kendi görevlerinin belirlenmesinde kullanarak çevresel güvenlik konusunu kendisine görev olarak belirlemiştir.

IUCN çalıştayda çevre güvenliği konusunda iki hedef önermiştir. Birincisi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların adil ve sürdürülebilir kullanımı, toplumsal gerginlik ve çatışmanın azaltılmasına yardımcı olmak, İkinci olarak, sadece koruma programları ve politikalarına dikkat çekmek yerine ülkelerin ekonomik, savunma ve dış politikalarını etkilemeye çalışmak.⁴⁵² IUNC çalıştayda çevresel güvenlik konularının belirlenmesinin yanı sıra ülkelerin bu politikaları nasıl uygulayacağı konusunda kılavuzluk yapma ve ülkeleri çevresel güvenlik konularına özendirmeyi de hedeflemektedirler.

Çalıştay da çevresel güvenlik Soğuk Savaş çerçevesinde, 1980'lerde devlet ve insan güvenliği için küresel çevre sorunlarının oluşturduğu tehdit olarak tanımlanmıştır. İklim değişikliği, ormansızlaşma, çölleşme ve benzeri gibi bu küresel çevre sorunları, dolaylı olarak sadece insanları etkilediği; çevresel değişimin nüfus baskısını şiddetlendirmesi, göç ve sosyal çatışmalara sebep olarak hem insanlar hem de devletler için ciddi bir tehdit oluşturmakta olduğu savunulmuştur.⁴⁵³ Çevresel güvenliği devlet ve insan güvenliği içerisinde çevresel krizleri bir tehdit olarak almıştır.

⁴⁵⁰ Environmental, Economic and Social Policy, **Policy Matters**

⁴⁵¹ Mark Halle, Environment and Security - A role for IUCN, **Policy Matters**, Autumn 1998, Sayı: 3, s.1.

⁴⁵² Tariq Banuri, Human and Environmental Security, **Policy Matters**, Autumn 1998, Sayı: 3, s. 8.

⁴⁵³ Matthias Finger, Critical Remarks on Environmental Security, **Policy Matters**, Autumn 1998, Sayı: 3, s. 13.

Çevreyi merkeze alan bir güvenlik anlayışı yerine çevresel krizleri sadece bir tehdit olarak ele almaktadırlar.

Çalıştay da insan ve çevresel güvenlik konusunda çalışmalar da sunulmuştur. Günümüzde insan güvensizliği sadece savaşlar ve çatışmalardan ya da doğal kaynaklara erişim kaybından değil, bir dizi faktörden kaynaklandığı; politik veya askeri çatışmalar, çevresel bozulma ve sistemik veya politik faktörlerin neden olduğu ekonomik kriz gibi pek çok yakın nedenin olduğu iddia edilmiştir.⁴⁵⁴ Burada IUNC'nin çevresel güvenlik konusuna insan merkezli yaklaştığını, çevresel krizlerin insan güvenliğini tehdit eden bir konu olarak ele alındığını söyleyebiliriz.

IUNC'nin Çevre ve Güvenlik misyonu için şu üç konu arasındaki bağlantılar kritik öneme sahiptir. Birincisi sürdürülebilir çevre yönetimi, sosyal uyumu oluşturmak, işbirliği için mekanizmaları güçlendirmek ve afet ve çatışmaya karşı savunmasızlığı azaltmak için uygun maliyetli bir araç olabilmektedir. İkincisi, çevre korumacılar giderek gergin ve hatta şiddet içeren durumlarda, çatışmaların devam ettiği alanlarda çalışmaya ve çatışma sonrası değerlendirmelere katılmaları ve yeniden inşa etmeye çağrılmaktadır. Üçüncüsü, koruma ve sosyal uyum arasındaki bağlantıyı anlamak, sürdürülebilir kalkınma mesajını yaymak ve koruma kaynaklarına yatırım yapma kanıtını güçlendirmek için önemli yeni yollar sunabilmektedir.⁴⁵⁵ IUNC çevresel güvenlik konusunda sürdürülebilir çevre yönetimini önemli bir yere koymuş; olası çatışma sonrasında yeniden çevre yönetimi oluşturmada geniş katılımlı yeni yollar sunmayı hedeflemiştir.

CEESP Çevre ve Güvenlik Çalışma Grubu, çatışma, afet ve çevre yönetimi arasındaki bağlantıları incelemek üzere 2000 yılında kurulmuştur. Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü Çalışma Grubu'nun sekreteryası olarak görev yapan CEESP, dört temel alanda bilgi arayışındadır:⁴⁵⁶

- Doğal Kaynaklar, Geçim Kaynakları ve Güvenlik: Doğal kaynaklar, halkların geçim kaynakları ve çatışmalar arasındaki bağlantılar nelerdir olduğunu dünyanın dört bir yanından vaka çalışmalarının geniş bir tarama yaparak incelemek.

⁴⁵⁴ Banuri, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁵⁵ Mark Halle, Why Security Should Matter to IUCN, **Policy Matters**, May 2002, Sayı: 9, s. 4.

⁴⁵⁶ Hale **a.g.e.**, s. 4.

- İklim Değişikliği, Savunmasız Topluluklar ve Adaptasyon: Kaynak bozulması ve afete karşı savunmasızlık arasındaki bağlantılar göz önüne alındığında, doğal tampon sistemlerin güçlendirilmesi ve aşırı iklim olaylardan toplulukları nasıl korunacağı üzerine araştırmalar yapmak.
- Çevre, İş ve Çatışma: Özellikle şirketlerin, geçim güvensizliklerini daha da kötüleştirme ve çatışma yaratma veya körükleme de ne gibi bir rol oynadığını; finans, madencilik ve petrol – gaz gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin risk yönetimi için sosyal istikrara da fayda sağlayacak araçlar geliştirmeyi amaçlamak..
- Ticaret, Yardım ve Güvenlik – Doğal Kaynakların Rolü: doğal kaynaklar çatışmaya değil barışa yol açacağı bir uluslararası ticaretin olmasını sağlayacak şekilde ticaret kurallarını belirlemeyi amaçlamak.

CEESP Çevre ve Güvenlik Çalışma Grubu çalışmalarında Doğal kaynakların kullanımını insanların yaşamını kolaylaştıracak şekilde ticareti, iş ve geçim kaynağı olarak kullanılması ve çevresel krizlere karşı adaptasyonu sağlamayı hedeflemiştir. Bu sorunlara insan menfaatlerini ön plana alarak yaklaşmıştır.

Greenpeace yapmış olduğu eylemler de amaçlarından vazgeçmeme katı tavırları ile derin ekoloji ideolojisine sahip olduğunu, IUNC ise yapılan antlaşmalarda taraf temsilcileri ile yapılan görüşme uzlaşmacı tavırları ile sığ ekolojiye yakın tavır ve politika sergilemektedir. Kimin güvenliği sağlanacağı sorusuna IUNC insanı esas alırken, Greenpeace doğanın korunması gerektiği yanıtını vermektedir.

Çevresel güvenlik tedbirlerini uygulamak için; Greenpeace, kitle eylemciliği üzerine yoğunlaşmakta ve hükümetlerin eylemlerine eleştirel analizler üretirken; IUNC, hükümete bilim temelli tavsiyeler sunmaktadır. BM nezdinde yapılan çalışmalar göz önüne alındığında; IUNC'nin, çevresel güvenlik politikalarında Greenpeace'den daha iyi sonuç aldığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Güvenlik konusunda çalışan bilim insanları, güvenliği birey veya gruplara karşı var olan tehditlerden uzaklaşma olarak kabul ederken; yeni güvenlik anlayışı ise, güvenliğin bireysel mi, ulusal mı ya da uluslararası mı olduğu konusunda ortak bir görüşe sahip olamamıştır. Bu gibi tartışmalar arasında önde gelen Posthümanist güvenlik anlayışı, korunacak öznenin insanı da içinde bulunduran çevre olduğu fikrini savunmaktadır.

Yeni güvenlik çalışmalarında İnsan güvenliğini ön plana alan anlayışta devlet güvenliğinin tam anlamıyla geri plana atıldığı söylenemez. Devlet güvenliğini ön plana alan anlayışta ise; yurttaş da güvendedir düşüncesi ile bireysel güvenliğinde sağlandığı düşüncesi hâkimdir. İnsan ihtiyaçlarının değişimi ile beraber ortaya çıkan tehdit ve riskler ile korunan güvenlik olgusu genelden özele doğru daha nitelikli ihtiyaçlara bir geçiş göstermektedir. Tüm insanlar için duyulan güvenlik ihtiyacı aynı değildir. Örneğin, savaş halindeki bir ülkede devlet güvenliği öncelikli iken; çevresel güvenlik, cinsiyet güvenliği gibi konular öncelikli değildir. Ancak, refah düzeyi yüksek bir toplumda daha iyi bir yaşam sürme isteği yeni güvenlik ihtiyaçlarını da beraberinde doğurmuştur.

Nitekim yeni güvenlik türlerinden “çevresel güvenlik” kavramının anlaşılması için, öncelikli güvenliği sağlanacak öznenin çevreden ziyade insan olduğu kabul edilmektedir. Yeni uluslararası ilişkiler teorilerinden Yeşil Teori, insanı içine dahil eden çevreyi merkeze alan Posthuman yaklaşımı ile çevresel güvenliğin korunan öznesi olarak çevreyi kabul etmektedir. Ancak, çevreci hareketlerden sığ ekoloji, insan merkezci yaklaşımı ile öncelikli olarak insan güvenliğini savunmaktadır. Benzer şekilde, derin ekoloji ise çevreyi merkeze alan yaklaşımı ile güvenliği sağlanacak öznenin doğal çevre olduğunu ileri sürmektedir.

Çevresel sorunlarla birlikte ortaya çıkan toplumsal problemler artık güvenlik tartışmalarında risk olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Çevre ve güvenlik arasında bir ilişkinin olması ilk bakışta uzak görünürken; çevresel sorunların insanların yaşam kalitesini düşürmesinden, ölümlere, salgın hastalıklara, gıda ihtiyaçlarının artmasına, daha iyi yaşama koşullarına kadar birçok gereklilik tam tersini söylemektedir. Daha

yaşanılır bir çevre ihtiyacı zamanla çevresel krizlerin sebepleri olarak olası ciddi ihtilaflara yol açacak ve bu bağlamda önemli güvenlik sorunu oluşturacaktır.

Çevre sorunlarının tüm dünyayı tehdit eder nitelikte olduğu düşüncesini temel alan çevresel güvenlik, çevresel bunalımların ulusların varlığını, sürekliliğini ve güvenliğini tehdit etmekte olduğu anlayışına dayanmaktadır. Çevresel güvenliğin konusunu, bireylerin hayati ihtiyacından refah seviyesinin sağlanmasına kadar her seviyede güvenlik ihtiyacıdır. Çevresel bozulma sonrası oluşan çatışmalara, yenilenebilen kaynakların aşırı kullanımı, çevrenin taşıma kapasitesinin aşılması ve yaşama alanlarının fakirleşmesini gerekçe olarak söyleyebiliriz. Çevresel krizlerden kaynaklanan ekosistemdeki bozulmalar, kaynak kullanımında çatışmaların önlenmesi, kıtlık, yoksulluk, çevre sorunlarından kaynaklanan göç, aşırı nüfus artışı, kültürel çevrenin korunması gibi toplumsal sorunların oluşmasının sebebidir. Burada dikkat edilecek husus ise, çevresel sorunların insan faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi ve netice olarak yine insanları etkilemesidir. Bu sebeple çevresel güvenlik insan merkezli kabul edilmektedir.

Çevre sorunlarının oluşturduğu tehditlerin bir güvenlik ihtiyacı oluşturduğuydu. Çevresel krizlerden kaynaklanan ekosistemdeki bozulma kaynak çatışmalarının önlenmesi, kıtlık, çevresel sorunlardan kaynaklanan göç, aşırı nüfus artışı, kültürel çevrenin korunması gibi toplumsal sorunların da oluşmasının sebebi olmaktadır. Bu çevresel sorunlar insanlar için güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Tüm canlıların kendi ekosistemlerinde görevleri vardır. Örneğin, hava, su ve toprağın temizlenmesi, oksijen üretmek, besin zincirinin bir parçası olmak, erozyonu önlemek gibi. Ekosistemde Bioçeşitlilik ne kadar fazla ise, o ekosistemin direnci o kadar fazla olmaktadır. Ekosistemdeki bir unsurun çekilmesi ya da yok olması tüm ekosistemi etkileyecektir. Ekosistemde bir canlı türünün yok olması ya da sayısının azalması doğal dengenin bozulmasına sebep olacağı gibi diğer bir canlı türünün sayısının artmasına da sebep olabilir. Ekolojik dengenin bozulması bioçeşitliliği azalttığı gibi, hastalıklara sebep olan canlı sayısının da artmasına sebep olmaktadır. Ekolojik dengenin bozulması ile doğal kaynakların tükenmesi insanlar için ve devletler için de bir tehdit oluşturmaktadır.

Su kirliliğine ilişkin sebeplerden dolayı dünyada her yıl milyonlarca insan ölmektedir. Su kirliliği önlenmediği müddetçe bu ölümler artmaya devam edecektir.

Ayrıca Su kaynaklarının azalması ve suyun kullanımındaki eşitsizlik çatışma ortamı oluşturabilecek ve su savaşları meydana gelebilecektir.

Ozon tabakasının incilmesi sonucunda kanser türleri çoğalmakta ve buna bağlı ölümler yaşanmaktadır. Küresel ısınma ile beraber kutuplardaki buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi ile kıyılardaki yerleşim yerlerinin su altında kalma tehlikesi, karışılabilir büyük tehditlerdendir. Bu tehditler tarım alanlarının yok olması düzensiz yağış rejimleri ile hem tarım alanları hem de yaşam alanlarını olumsuz etkileyecek bu durum göçlere, gıda krizlerine ve savaşlara bile sebep olabilecektir.

Çevresel güvenlik denince akla daha çok hayvanserverlik ve hayvan hakları gelmektedir. Diğer taraftan, doğal bir ekosistem için tüm canlılar aynı öneme sahiptir ve çoğu canlıların temel besin kaynağı olan bitkilerin yok olma tehlikesi de hayati değer taşımaktadır. Bu sebeple bitkilerin de korunması yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Gelecekte “bitki hakları” önemli bir konu olması tahmin edilmektedir.

Çevresel güvenliği sağlamak, öncelikle ekosistemdeki doğal dengeyi bozan sebeplerin bulunup ortadan kaldırılması ile gerçekleşir. Ekosisteme müdahale kaldırıldıktan sonra doğa kendini yenileyecek ve dengeyi yeniden kuracaktır. Çevre sorunlarının oluşturduğu küresel iklim değişikliği, salgın hastalıklar hava, su ve toprak kirliliğine bağlı oluşan yeni güvenlik sorunlarının çözümü savaşlar ile değil doğanın kendi haline bırakılması ile kendi kendini tedavi edebilecektir. Bir diğer ifadeyle, doğaya dönüş ile çevre sorunları çözülebilecektir.

Gelişmekte olan ülkeler çevre sorunlarını, sosyo-ekonomik gelişme süreci içerisinde çözebileceklerini savunmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler ise, kendi ülkelerini korumak için kirlilik yaratan endüstrilerini geliştirmekte olan ülkelere transfer etmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler kirlilik ithaline karşı önlemler almak zorundadırlar. Bu ülkelerin salt sanayileşme uğuruna kirlenmeye müsamaha göstermemeleri gerekir. Enerji gereksinimlerini enerjinin doğru kullanımı, rüzgâr ve güneş enerji kullanımının artırılması, teknolojinin ekosistemin geliştirilmesinde kullanılması ile çevre sorunlarının aşılabileceği fakat bu noktada tüm insanların birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

Genel olarak çevre sorunlarının çözümü için toplumsal, ekonomik ve kurumsal değişimler gerekmektedir. Bu da devletlere ek mali külfet getireceği için çevre sorunlarının çözümüne engel teşkil etmektedir. Ancak, çevre sorunları çözülmez ise, başta sağlık olmak üzere gıda sorunu ve göçler gibi birçok sorunlar oluşacaktır. Bu sorunların maliyeti çevre sorunlarının çözümü için gereken maliyetten daha fazla olacaktır.

Çevresel sorunlar ya da başka sebeple göç etmeye mecbur kalan insanlarda olduğu gibi şehirlerde yaşayan insanlar da ihtiyaçlarının karşılanamaması durumunda çatışma yaşayabilir. Bu çatışma ortamı ekonomik gelişmeyi, siyasi istikrarı olumsuz etkileyecek, insanların yaşam kalitesinin düşecek ve olası çatışmalarda hayati tehlikelerde oluşacaktır. Bu durum insan için güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bu gibi tehditlerin çözümü için, bilimsel gelişmeler ışığında aynı zamanda hukuksal düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı insanlar teknolojideki gelişmeler ve artan şehirleşme sorunlarına karşı çare olarak şehirlerden ayrıлып “köye dönüş” ile çözülebileceğini savunurken, köylere yapılacak göçler ile kırsal kesim nüfusunun artarak şehirleşmeye doğru gelişmesi mümkün olacaktır. Bu yeni oluşacak şehirlerin doğayı bozmadan planlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde, zamanla kaçılan şehirlere yenileri eklenmiş olacaktır. Köye dönüş yerine şehirleri beton yığınlarından, yoğun trafik sorunlarından alıp yeşile alanları artırarak daha yaşanılır hale getirip “ekolojik şehirler” oluşturarak bu sorunlar çözülebilecektir.

Çevre sorunları konusuna çevreyle ilgili sorunlara ilave olarak, kaynak çatışmalarının önlenmesi, kıtlık, yoksulluk, çevre sorunları kaynaklı göç, nüfus artışı, kültürel çevrenin korunması gibi toplumsal sorunlara da çözüm bulunması ve çatışmayı önleyip yerine işbirliğinin teşvik edilmektedir. Çevre sorunları konusunda uluslararası işbirliği yapmayı engel olan en önemli konulardan biride Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki ayrımdır. Kuzey ve Güney ülkelerinin tarihsel gelişim içerisinde oluşan algılar bu ülkelerin çevre sorunlarının çözümünde farklı politikalar izlemektedir. Bu ayrım müzakereleri çıkmaza sürüklemekte ve işbirliği olunmasını engellemektedir. Bu durum kutuplaşmayı artırmakta ve çatışmalara sebep olmaktadır. Çevresel sorunların çözümü için devletlerin birlikte hareket edebilmesini sağlayan hukuki ortam gereklidir. Bu ortamı oluşturmak için devletler, ulusal egemenlik hakları ve küresel işbirliği yapma arasında bir denge politikası izlemektedirler. Bu dengeyi kurmayı sağlayacak hukuki temeli uluslararası örgütler sağlamaktadır. Çevre sorunlarının giderilmesi, önlenmesi ve çevresel kaynakların korunması, yönetilmesi için gerekli

işbirliğini uluslararası örgütler sağlamıştır. Bu örgütlerin tarafsız olması devletlere egemenliklerinin ihlal edilmemesi konusunda güven oluşturmaktadır.

Çevre sorunlarından kaynaklı güvenlik ihtiyacı duyuluyorsa bu ihtiyacın ortaya çıkarılmasında STK'ların rolün var olmasıydı. Çevre politikalarında STK'lar ulusal ve uluslararası müzakerelerde önemli bir aktör olmaktadır. STK'lar devletler ile müzakereler öncesi lobi yapabilmesi, devletlerden bağımsız pazarlık ve aracılık yapabilmesi sebebi ile çevre politikalarının belirlenmesinde etkin rol almaktadırlar.

Çevre alanında faaliyet gösteren STK'ların da tehlikelerin algılanması, çözüm aranması, bunların politikalara ve eyleme dönüşmesinde; deprem, sel, volkan patlaması gibi doğal afetler ile nükleer, kimyasal kazalar gibi insan kaynaklı afetler ve sosyal, ekonomik, siyasal kriz dönemlerinde devreye girerek, çoğu zaman devletlerle işbirliği halinde, zaman zaman devletlerin engellerine rağmen, yaraların sarılmasında; "küresel kamu malları" diye nitelendirilen kurum ve değerlerin yaygınlaştırılması ve içselleştirilmesinde uluslararası boyutta aktörler konumuna ulaşmışlardır.

STK'lar hakkında en fazla tartışılan konulardan birisi de, STK'ların finans kaynaklarının nereler olduğudur. STK'ların hükümetlerden bağımsız, devlet-dışı olmaları beklenirken bazıları doğrudan hükümetler tarafından finanse edilebilmekte ve hatta bazı çok uluslu şirketler STK kurdurtup, kamuoyu yaratarak devletlerden, hükümetlerden istedikleri ve kendi ekonomik çıkarlarını artırmayı sağlayacak birtakım düzenlemelerin yapılmasını gerçekleştirebilmektedirler. Bu tür STK'lar, kuruluş amaçlarına hizmet eder gibi görünmekte; diğer taraftan ise uluslararası kapitalist ekonomik sistemin kendisini yenilemesine hizmet ettiği şeklinde eleştiriler almaktadırlar. STK'ların ekonomik yönden ya da yöneticilerinin belirlenmesi açısından bağımsız olmaması, destekçilerinin istek ve amaçlarını yerine getirmede sorunlar oluşacak ilerleyen zamanlarda destekçilerini kaybedecektir.

STK'lar için bir diğer sorun ise destekçilerinin kontrol edilmesidir. Bir eylem sırasında destekçilerin amaç dışına çıkması veya kışkırtıcı grupların sızmalarına karşı kendi grubunu STK'nın kontrol etmesi gerekmektedir. Yoksa amaç dışına çıkılabilir ve gereksiz çatışmalar yaşanabilecektir. Çevre sorunlarına karşı eksik veya yanlış çözüm üreten, dikkatleri başka yöne çekip çevre sorunlarının üstünü örten STK'lar bu sorunların artmasına tehlikenin büyümesine sebep olmakta ve çevresel güvenlik için bir risk oluşturmaktadır.

STK'ların aynı soruna bir bölgede tepki gösterip bir bölgede göstermemesi veya aynı bölgedeki aynı soruna bir tarihte tepki gösterip bir tarihte göstermemesi tarafsızlıkları konusunda şüpheler uyandıracaktır. Örneğin, bir maden ihalesi sonrası STK'ların çevreye vereceği zararı gerekçe gösterip protesto eylemlerinde bulunması, aynı türden bir diğer maden işletim ihalesine tepki verilmemesi veya yapılan protestolar sonucu iptal edilen ihalenin ilerleyen zamanda tekrar açılmasına tepki gösterilmemesi ilgili STK ile ihaleyi alan şirket arasında bağ olduğunu düşündürcektir. Bu STK'lar destekçilerini ve destekçisi olmayan çevre sorunlarına hassas kişileri de dikkatleri başka yöne çekerek, bu sorunlara eksik tepki vererek veya başarı sağlanmış gibi göstererek manipüle yapabilirler. STK'ların faydalı olabilmesi için tam tarafsız olması gerekmektedir.

Çevreci STK'ların siyasallaşması ile güvenlik olgusuna olumlu etki yaptıdır. Çevre sorunlarına dikkat çekmeyi amaçlayan birçok STK bulunmaktadır. Bu STK'lar çalışmaları ile çevresel krizlerin önemini gözler önüne sererek insanların ilgisini çevresel güvenlik konularına çekmede başarılı olmuşlardır.

Çevre sorunlarının çözümü üzerine faaliyet gösteren birçok STK mevcuttur. Greenpeace ilgi çekici eylemleri dikkatleri üzerine çekmeyi başaramış üç milyon civarında kayıtlı ve kayıtlı olmayan milyonlarca destekçiye ulaşabilmiş halk nezdinde çevre konularında güvenilir bir otorite olarak bilinmektedir. Daha başka bu güveni kazanan STK'lar da vardır, tezde bu örgüt üzerine çalışmamızın sebebi budur. IUNC ise insanlar tarafından çok bilinen bir örgüt değildir fakat uluslararası otorite olan kurum ve kuruluşlarca tanınmaktadır. Bu çalışmada kısmen halkça mı yoksa kurumlarca mı tanınan çevre örgütleri başarılıdır sorusu da çözülmeye çalışılmıştır.

Greenpeace, nükleer deneme yapımı ve santral yapımının iptal edilmesi; toksik, radyoaktif madde atımının kontrol edilmesi; DETOX ve kimyasal maddeli ürünlerin yasaklanması, GDO'lu ürünlerin üretiminin kontrol edilmesi; Nesli tükenmekte olan canlı avcılığının yasaklanması ve ormanların yok edilmesinin önlenmesi; çevre anlaşmalarına katılımın artması konularında yerel halkın da desteğini alarak başarılı sonuçlar elde etmiştir. Greenpeace yaptığı bu faaliyetlerin yanı sıra almış olduğu eleştiriler de vardır. Greenpeace'in petrol şirketlerine ortak olduğu, bilimsel gelişmelere karşı olduğu, Greenpeace'in hedef kitlesinde ayrımcılık yaptığı gibi eleştirilere maruz kalmıştır.

Greenpeace çevre sorunlarına olay yerinde bulunarak “tanıklık etme” eylemleri ile çevre sorunlarına dikkat çekmeyi başarmış ve “doğrudan eylem” hareketleri ile de halkın güvenini kazanmıştır. Çevre sözleşmelerinde tarafların ikna edilmesinde veya hukuki yaptırım kararları alınmasında, kamu diplomasisi yolu ile halkların iktidarlarına yapacağı etkiler ile başarılı sonuçlar alınacaktır.

IUNC çalışmalarında hükümetler, çok taraflı kurumlar, hükümetler arası ve sivil toplum örgütleri, vakıflar, şirketler ve bireyler dâhil olmak üzere giderek artan sayıda destekçi ve ortakların katkıları ile çok geniş bir ağı sahiptir. IUNC'nin çalışmalarında bilimsel verileri kullanması örgüte duyulan güveni artırmaktadır. IUNC'nin yapmış olduğu birçok çevre sözleşmesi, BM nezdinde kabul edilmiş ve birçok ülke onaylamıştır.

IUNC'nin birçok resmi kurumla ortaklığı örgütün tarafsız hareket edemeyeceği konusunda eleştirilere maruz kalmaktadır. IUNC'nin çevre sorunlarına çözüm üretmede kurumların da onayını alabilmek için eksik veya etkisiz çözüm üreteceği şüphesi altında kalmaktadır. Fakat hazırlamış olduğu bilimsel raporlar ile çevre sorunlarına dikkat çekmede başarılı olmaktadır. Greenpeace'in ise devletler karşısında daha tarafsız olduğu hatta gerektiğinde devletlere karşı eylemlerde bulunarak halkın desteğini almaya çalışmaktadır.

Çevresel güvenlik politikaları üzerine, Greenpeace kitle eylemleri ve analizler ile hükümetleri eleştirirken, IUNC devletlere bilimsel tavsiyeler sağlamaktadır. BM nezdinde yapılan çalışmaları göz önüne alındığında IUNC'nin, kısa vade de Greenpeace den daha iyi sonuç aldığını söyleyebiliriz. Fakat Greenpeace'in halk üzerindeki etkisi ile kamu diplomasisi yoluyla devletlere ya da diğer halklara ulaşarak uzun vade de başarılı sonuçlara ulaşacağı beklenilmektedir. IUNC daha çok devletlerle kurumlarla diplomatik ilişkide bulunurken Greenpeace daha çok halk ile temasa geçmektedir.

Greenpeace yapmış olduğu eylemler de amaçlarından vazgeçmeme katı tavırları ile derin çevrebilim ideolojisine sahip olduğunu ve çevrenin güvenliğinin sağlanması gerektiğini savunurken, IUNC'nin ise yapılan antlaşmalarda taraf temsilcileri ile yapılan görüşme uzlaşmacı tavırları ile sığ ekolojiye yakın olduğunu ve insan güvenliği için çevrenin korunması gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz.

IUNC 20 – 21 Temmuz 1998 tarihlerinde Çevre ve Güvenlik konusunda bir Çalıştay düzenlemiştir. Çalıştay da çevresel güvenliği Soğuk Savaş çerçevesinde, 1980'lerde devlet ve insan güvenliği için küresel çevre sorunlarının oluşturduğu tehdit olarak tanımlanmıştır. Çevresel güvenliği devlet ve insan güvenliği içerisinde çevresel krizleri ise bir tehdit olarak almıştır. IUNC Çevreyi merkeze alan bir güvenlik anlayışı yerine çevresel krizleri sadece bir tehdit olarak ele almaktadırlar.

Greenpeace ise insanı ve doğayı birbirinden ayırmayı ve birbirinden farklılaştırmayı kesin bir biçimde reddederek insan ve doğayı bir ve bütün olarak ele alan düşüncüyü benimsemektedir. Posthuman düşüncesindeki insanı da içinde bulunduran doğa düşüncesi Greenpeace'in düşünce biçimi ile örtüşmektedir.

Çevresel güvenlik politikalarında Greenpeace, Posthuman'daki insan sonrası güvenlik anlayışına yakın bir şekilde Uluslararası İlişkiler de Yeşil Teori katı bir şekilde uygularken IUCN insan merkezli güvenlik anlayışı ile Yeşil Teori'yi daha yumuşak bir şekilde uygulamaktadır.

Çevresel güvenlik politikalarına Yeşil Politikadan baktığımızda ise, çevreci hareketlerden sığ ekoloji, insan merkezci yaklaşımı ile öncelikli olarak insan güvenliğini savunmaktadır. Ancak, derin ekoloji ise çevreyi merkeze alan yaklaşımı ile güvenliği sağlanacak nesnenin doğal çevre olduğunu savunmaktadır. Yeşil Politikadan bakınca Greenpeace'i derin ekoloji politikalarına yakın olduğunu IUNC'nin ise sığ ekoloji politikalarına yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, bu çalışmada, çevre bilincinin gelişmesine paralel biçimde, insanın doğadan ayrılmaz bir parçası olduğu savından yola çıkarak, daha pasifleşen devlet otoritesinin yanında, çevresel sorunlar ve krizlerini azaltmak yönünde sivil toplum kuruluşlarının çevresel güvenlik politikalarının oluşturulmasında önemli etkileri olduğu görülmüştür. Çalışmada ele alınan ve tarzları birbirlerinden farklı olmakla birlikte, çevresel sorunlara aynı hassasiyetle eğilen Greenpeace ile IUCN örgütlerinin uluslararası etkili faaliyetlerde buldukları, siyasi otoriteleri, şirketleri ve bu oluşumların lehtarlarını bir şekilde etkiledikleri, politikaları ve reel uygulamaları olumlu yönde değiştirebildikleri sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ADORNO Theodor W. ve HORKHEİMER Max, Aydınlanmanın Diyalektiği, Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2014.

AK Tarık, Çevresel Güvenlik, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara, 2017.

AKDERİN Furkan, Latince Sözlük Latince Türkçe – Türkçe Latince, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

AKIN Galip, Ekoloji-Çevrebilim ve Çevre Sorunları, Tiydem Yayıncılık, Ankara, 2009.

AYBAY Aydın, Çevre ve Hukuk, Ruşen Keleş (ed), İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara, 2016.

AYDIN Mustafa BRAUCH Hans Günter, ÇELİKPALA Mithat SPRLOG Ursula Oswald ve POLAT Necati, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

BARNETT Jan, Enviromental Security, Alan Collins (ed), Contemporary Security Studies, Oxford University Press, United Kingdom, 2013,

BENLİSOY Stefo, Ekososyalist Alternatif ve Ekolojik Devrim, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

BEŞE Ertan, Genel Olarak Devletin Yapısı, Ed: Süleyman Özerten, Devlet Güvenliği, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012.

BOOKCHİN Murray, Ekolojik Bir Topluma Doğru, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

BOOKCHİN Murray, Özgürlüğün Ekolojisi Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

BRAİDOTTİ Rosi, The Posthuman, Polity Press, Cambridge ve Malden, 2013.

BROWN Michael ve MAY John, Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü, Çev: Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.

BUZAN Barry, People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, A Member of The Harvester Press, UK, 1983.

BUZAN Barry ve HANSEN Lene, The Evolution of International Security Studies, Cambridge University Press, New York, 2009.

BUZAN Barry ve WEAVER Ole, Regions and Powers, Cambridge University Press, UK, 2003.

CALLENBACH Ernest, Ekoloji: Cep Rehberi, Çev: Egemen Özkan Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul, 2011.

CARR Edward Hallett, The Twenty Years' Crisis 1919-1939 An Introduction To The Study of International Relations, Macmillan London, 1946.

CERRAH İbrahim, Polisliğe Giriş, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012.

COLLIOT-THELENE Catherine, Devlet ve Sivil Toplum, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, Philippe Raynaud ve Stephane Rials (ed), Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

CONNELLY Jemas ve SMİTH Graham, Politics and the Environment: From Theory to Practice, Routledge, New York, 1999.

CUDWORTH Erika vd., Framing the posthuman dialogues in international relations, Erika Cudworth, Stephen Hobden ve Emilian Kavalski (ed:) Posthuman Dialogues in International Relations, Routledge, London ve New York, 2018.

ÇAM Esat, Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 1990.

ÇEPEL Necmettin, Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2003.

Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Klimatoloji I, DMİ Yayınları, Ankara, 2005.

Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Klimatoloji II, DMİ Yayınları, Ankara, 2005.

ÇOBAN Aykut, Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklenmesi, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

DEMİRAG Dilaver, Doğayı Yardıma Çağırarak: Anarşist Ekolojizm, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

DEMİRAG Nilgüm Gökçen, Son Bakışta Hüzün: Merhamet Etiği Olarak Levians ve Hayvan Hakları, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

DEDEOĞLU Beril, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yenyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014.

DOBSON Andrew, Green Political Thought, Routledge, New York, 2000.

DOBSON Andrew and LUCARDİE Paul, The Politics Of Nature, Routledge, London ve New York, 2003.

DOBSON Andrew, Ekolojizm, Çev: Çengiz Yücel, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016.

DOĞAN İlyas, Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

DUVERGER Maurice, Politika Bilimine Giriş, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984.

ERÇANDARLI Yelda, Yeşil Teori, Ramazan Gözen(der.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

ERDOĞAN TOSUN Gülgün, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayıncılık, İstanbul ve Bursa, 2001.

ERGÜL Nihal, Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler'in Rolü ve Uygulamaları, Atilla Sandıklı (ed), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012.

ERWOORD Steve, The Greenpeace Chronicles 40 Years of Protecting the Planet, Greenpeace International, Amsterdam, 2011.

FOUCAULT Michel, The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences, Routledge, London ve New York, 2005.

GENÇ Fatma Neval ve ERDOĞAN Ümran, Yerel Demokrasi Ve Kalkınma Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Aydın Örneği, Buğra Özer Ve Güven Şeker (ed.), Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, Celal Bayar Üniversitesi Matbaa Birimi, Manisa, 2013, ss249-263.

GIDDENS Anthony, İklim Değişikliği Siyaseti, Çev: Erhan Baltacı, Phoenix, Ankara, 2013.

GRAMSCI Antonio, Selections From the Prison Notebooks, Q. Hoare ve G. Nowell-Smith (Ed.), Lawrence and Wishart, London, 1971.

GRAMSCI Antonio, Selections from Political Writings 1921-1926, Quintin Hoare (Ed.), Lawrence and Wishart, London, 1978.

GÖRMEZ Kemal, Sürdürülebilir Kalkınmacılıktan Yağmalanan Kıyılara, Türkiye'nin Kıyı Politikası, Aysegül Mengi (ed), Çevre ve Politika, Başka Bir Dünya Özlemi, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

GÖRMEZ Kemal, Çevre Sorunları, Nobel, İstanbul, 2015.

HABERMAS Jürgen, Kamusal Yapısal Dönüşümü, Çev: Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

HAKLI Salih Zeki, Yeşil Düşüncenin İktidarı: Alman Yeşiller Partisi, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

HAMAMCI Can, Çevre Politikalarının Uluslararası Boyutu, Ruşen Keleş (ed), İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara, 2016.

HASGÜLER Mehmet ve ULUDAĞ Mehmet B., Uluslararası Örgütler, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich, Hukuk Felsefesinin Prensipleri, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991.

HEYWOOD Andrew, Siyaset, Çev: B.B. Özipek vd., Adres Yayınları, Ankara 2013.

HEYWOOD Andrew, Siyasi İdeolojiler, Çev: Ş. Akın, A. K. Bayram, vd., Adres Yayınları, Ankara, 2013.

HOBBS Thomes, Leviathan, Çev: Semih Lim, YKY Yayınları, İstanbul, 2007.

İMGA Orçun, Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

JARDINS Joseph R. Des, Çevre Etiği, Çevre Felsefesine Giriş, Çev: Ruşen Keleş, İmge Yayınları, Ankara, 2006.

JORDAN Grant, Shell, Greenpeace and the Brent Spar, Palgrave Macmillan, New York, 2001.

KABOĞLU İbrahim Ö., Çevre Hakkı, İmge, Ankara, 1996.

KABOĞLU İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, Alfa, İstanbul, 1998.

KADIOĞLU Mikdat, Küresel İklim Değişimi ve Türkiye, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007.

KANT Immanuel, Edebi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme, Çev: Yavuz Abadan, Seha Meray, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1960.

KAPLAN Ayşegül, Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.

KAPANİ Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

KALTOFEN Carolin, International Relations in Dialogue With The Posthuman – a Human Account, Erika Cudworth, Stephen Hobden ve Emilian Kavalski (ed:) Posthuman Dialogues in International Relations, Routledge, London ve New York, 2018.

KAVALSKİ Emilian ve ZOLKOS Magdalena, The Recognition of Nature in International Relations, Patrick Hayden ve Kate Schick (ed) Recognition and Global

Politics Critical Encounters Between State and World, Manchester University Press, 2016.

<https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526101037/9781526101037.00014.xml> (Erişim Tarihi: 28.06.2019)

KAYA Yasemin, Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2012.

KEANE John, Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

KEANE John, "Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayırımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850, John Keane (ed), Sivil Toplum ve Devlet-Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Çev. Levent Kökler, İstanbul, Yedikıta Yayınları, 2004.

KELEŞ Ruşen, 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1983.

KELEŞ Ruşen, Kentleşme Politikaları, İmge Yayınları, Ankara 1993.

KELEŞ Ruşen, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Yayınları, Ankara. 1998.

KELEŞ Ruşen, 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, Yakın Kitapevi, İzmir, 2015.

KELEŞ Ruşen ve HAMAMCI Can, Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

KELEŞ Ruşen, HAMAMCI ve Can ÇOBAN Aykut., Çevre Politikası, İmge Yayınları, Ankara, 2015.

KELEŞ Ruşen, Çevre ve Siyaset, Ruşen Keleş (ed), İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara, 2016.

KELEŞ Ruşen, Çevre Yurttaş ve Sorumluluk, Ruşen Keleş (ed), İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara, 2016.

KELEŞ Ruşen, İnsan, Çevre ve Toplum, Ruşen Keleş (ed), İnsan Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara, 2016.

KERR Pauline, Human Security, Alan Collins (ed), Contemporary Security Studies, Oxford University Press, United Kingdom, 2013,

KIŞLALI Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

KIŞLALIOĞLU Mine ve BERKES Fikret, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991.

KIŞLALIOĞLU Mine ve BERKES Fikret, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014.

KÜÇÜK Abdurrahman, TÜMER Günay ve KÜÇÜK Alparslan, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.

KÜTTİNG Gabriela, Environment, Society and International Relations: Towards More Effective International Environmental Agreements, Routledge, London, 2000.

LARRAİN Jorge, İdeoloji ve Kültürel Kimlik Üçüncü Dünya Gerçeği, Çev: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

LEDGERWOOD Grant ve BROADHURST Arlene Idol, Greenpeace: Case Study of an Ngo Multinational Enterprise. In Ledgerwood, Grant Ledgerwood ve Arlene Idol Broadhurst (ed), Environment, Ethics and the Corporation. Macmillan, Great Britain, 2000, ss. 83-108.

LİTTLE Laura ve COCKLİN Chris, "The Vulnerability of Urban Slum Dwellers to Global Environment Change", Richard A. Matthew ve diğerleri (ed.), Global Environmental Change and Human Security, MIT Press, 2010,

LOCKE John, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, Çev: İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

MACHİAVELLİ Nicollo, Prens, Çev: Alev Tolga, SAY Yayınları, İstanbul, 2015.

MASLOW Abraham H., Motivation and Personality New York: Harper and Row, 1970.

MARDİN Şerif, İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

MARSHALL Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Çev: Osman Akınay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları Ankara, 1999.

MITCHELL Audra, Posthuman Security: Reflections from an Open-ended Conversation, Clara Eroukmanoff ve Matt Harker (ed.), Reflections on the Posthuman in International Relations The Anthropocene, Security and Ecology, E-International Relations Publishing, Birstol, 2017.

MORGENTHAU Hans, Politics Among Nations, Borzoi Book, USA New York, 1948.

MORGENTHAU Hans, Uluslararası Politika Cilt: 1, Çev: Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

MORGENTHAU Hans, Uluslararası Politika Cilt: 2, Çev: Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

MORİN Edgar, On Complexity, Hampton Press, Cresskill, New Jersey, 2008.

OLGUN Hakan, Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

OLGUN Hakan, Nazi Ekolojisi, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara,2017.

O'NEİLL Kate, The Environment and International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

ORHAN Gökhan, MAZLUM CERİT Semra ve KAYA Yasemin, Uluslararası Çevre Rejimleri: Oluşturulmaları, İşleyişleri ve Özellikleri, Gökhan Orhan, Semra Cerit Mazlum, Yasemin Kaya (ed), Uluslararası Çevre Rejimleri, Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Bursa, 2017.

ÖNDER Tuncay, "Derin Ekoloji" Üzerine, İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara,2017.

ÖZDEK Yasemin, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Öteki Yayınları, Ankara, 2000.

PATERSON Matthew, "Yeşil Siyaset", Scott Burchill vd., Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çev: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan Küre Yayınları, İstanbul 2017

PORRİTT Jonathon, Yeşil Politika, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988.

ROTHER Delf, Global Security in a Posthuman Age? IR and the Anthropocene Challenge, Clara Eroukhmanoff ve Matt Harker (ed.), Reflections on the Posthuman in International Relations The Anthropocene, Security and Ecology, E-International Relations Publishing, Birstol, 2017.

ROUSSEAU Jean Jacques, Toplum Sözleşmesi, Çev: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2013.

SANDS Philippe, Principles of International Environmental Law, Cambridge, UK, 2003.

SANDIKLI Atilla ve EMEKLİER Bilgehan, Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Atilla Sandıklı (Ed.), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012.

SÖNMEZOĞLU Faruk, Ansiklopedik Politika Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul,1986.

SÖNMEZOĞLU Faruk, GÜNEŞ Hakan Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

SUSSKİND Lawrence E., Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements, Oxford University Pres, New York, 1994.

ŞAHİN Yusuf, Çevre Sorunları ve Liberalizm, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

ŞAHİN Ümit, Yeşil Düşünce, Orçun İmga ve Hakan Olgun (ed), Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Liberte Yayınları, Ankara, 2017.

TUNA Gülgün, Yeni Güvenlik, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.

TUNA Muammer, Çevrecilik: Tarihsel, Teorik, Felsefi Temelleri ve Küreselleşme, Aysegül Mengi (ed), Çevre ve Politika, Başka Bir Dünya Özlemi, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

TÜRKEŞ Murat, Biyocoğrafya Bir Paelocoğrafya ve Ekoloji Yaklaşımı, Kriter Yayınevi, Ankara,2015.

Türkiye Barolar Birliği, Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2014.

ÜNAL Serhan, Yeşil Teori ve Güvenlik, Emre Çıtak ve Osman Şen (ed.), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014, 193-206.

WALL Derek, Yeşil Politika, Çev: İlkur Urkun Kelso Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013.

WOLFE Cary, What is Posthumanism?, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010.

YILMAZ Sait, Uluslararası Güvenlik Teori, Pratik ve Gelecek, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017.

MAKALELER

AK Tarık, “Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, Cilt: 3, Sayı:1-2, ss.99-115.

AKÇADAĞ Emine, Yeni Güvenlik Tehditleri, Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Sonuçları ve Türkiye Faktörü, Bilge Strateji, Bahar 2010, Cilt 2, Sayı 2, ss.73-92.

AKGÜL Sinem, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni- Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri” Uluslararası İlişkiler, 2011, Cilt 8, Sayı 30, ss.43-73.

ALKAN Haluk, Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerinde Baskı Grupları, Türk İdare Dergisi, 1999, Cilt:71, Sayı:422, ss35-52.

ASLAN Seyfettin, Sivil Toplum: Kavramsal Değişim Ve Dönüşüm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2010, Cilt:9 Sayı:33, ss188-212.

ARSLAN Hüseyin, Bir “Doğrudan Eylem Hareketi” Olarak Greenpeace (Yeşil Barış), SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2011, Sayı:23, ss247-258.

AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1996, Cilt:51, Sayı:1, ss71-114.

AYAZ Abu Taleb, "The Role of International Non-governmental Organizations (NGO) in preserving international peace and security" International Academic Journal of Social Sciences 2016, Vol. 3, No. 6, pp. 48-52. <http://iaiest.com/dl/journals/3-%20IAJ%20of%20Social%20Sciences/v3-i6-jun2016/paper8.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

BANURİ Tariq, Human and Environmental Security, Policy Matters, Autumn 1998, Sayı: 3, ss. 8-10.

BAYKAL Tan ve BAYKAL Hülya, "Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, Cilt:5, Sayı:9, ss1-17.

BAYLİS Jhon, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkiler, 2008, Cilt: 5, Sayı: 18, ss69-85.

BOND Michael, Between the Lines: A New Environment for Greenpeace, Foreign Policy, (Nov. - Dec., 2001), No. 127, ss. 66-67.

BUZAN Barry, "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Security", International Affairs, 1991, 67, (3), pp.431-451.

BUZAN Barry. "Askeri güvenliğin değişen gündemi", Uluslararası İlişkiler, 2008, Cilt:5 Sayı:8, ss107-123.

BRAUCH Hans Günter, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", Uluslararası İlişkiler, Yaz 2008, Cilt:5, Sayı:18, ss1-47.

CARROLL Malcolm ve HARRİS Margaret, Voluntary Action in a Campaigning Context: an Exploratory Study of Greenpeace, Voluntary Action, 2000, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 9-18. <https://www.bl.uk/collection-items/voluntary-action-in-a-campaigning-context> (Erişim Tarihi: 10. 08. 2019).

CERİTLİ İsmail, "Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2001, Cilt: 25 No: 2, 213-226.

ÇALIŞKAN Cüneyt ve ÖZCEBE Hilal, Afetlerde Enfeksiyon Hastalıkları Salgınları ve Kontrol Önlemleri, TAF Preventive Medicine Bulletin, 2013,12(5), ss583-588.

CUDWORTH Erika ve HOBDEN Stephen, Of Parts and Wholes: International Relations beyond the Human, Millennium - Journal of International Studies, 2013, cilt:41, sayı:3 ss430-450.

DALBY, Simon, "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s179-195.

DALY Erin ve MAY James R., Comparative environmental constitutionalism, Jindal Global Law Review, 2015, Cilt: 6, Sayı: 1, ss9–30

DIAMOND Larry, Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation, Journal of Democracy, 1994, Vol.5, No.3, pp. 4-17.

DRYZEK John S., Political Inclusion and The Dynamics of Democratization, American Political Science Review, 1996, Vol:90, No:3, pp475-487. <http://magarstudiescenter.org/wp-content/uploads/2010/03/Dryzek-Political-Inclusion-and-the-Dynamic.pdf> (Erişim Tarihi: 27.07.2017).

DYKSTRA Peter, Institutions Greenpeace, Environment, 1986, Cilt: 28, Sayı:6, ss. 5-45.

EDEN Sally, Greenpeace, New Political Economy, 2004, Cilt: 9, Sayı:4, ss. 595-610.

ECKERSLEY Robyn, Habermas and Green Political Thought: Two Roads Diverging, Theory and Society, 1990 Cilt: 19, Sayı: 6, ss. 739- 776.

ERENEL Fahri ve CAYMAZ Ebru, "Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Yeterliliği: Afrika Birliği Örneği", İGÜSBD, 2014, Cilt: 1 Sayı: 1, ss117-136..

ERKUL Hüseyin ve KARAKILÇIK Yusuf, "Belediye Zabıtasının Örgütsel Yapısı, Sorunları ve Kentsel Yaşam Kalitesine Etkilerinin İrdelenmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 2000, Cilt:9, Sayı:4, ss86-105.

ERTAN Birol ve AKKOYUNLU ERTAN Kuvılcım, "Çevre Hukukunda Sorumluluk" Amme İdaresi Dergisi, 2005, Cilt: 38, Sayı:3, ss1-18.

ERYILMAZ Çağrı, Antroposen Kavramının Toplumsal İnşası: Nesnel Bilim, Popüler Kültür ve Çevreci Politika, Doğu Batı, 2017, Sayı: 83, ss. 211-237.

EYERMAN Ron ve JAMİSON Andrew, Environmental knowledge as an organizational weapon: the case of Greenpeace, Social Science Information, SAGE, London, Newbury Park and New Delhi, 1989, Cilt:28, Sayı:1, ss. 99-119.

FİNGER Matthias, Critical Remarks on Environmental Security, Policy Matters, Autumn 1998, Sayı: 3, ss. 13.

GÖKSU Turkut, Veysel K. Bilgiç, Baskı Grupları ve Karar Alma Mekanizmasına Etkileri, Amme İdaresi Dergisi, 2003, Cilt:36, Sayı:2, ss51-66.

GÖKTOLGA Oğuzhan, "Yeni Siyaset ve Ekolojik Hareketler", Birey ve Toplum Dergisi, Bahar 2013, Cilt:3, Sayı:5, ss127-136.

GÖYMEN Korel, Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller, I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Demokrasinin Gelişmesi ve Katılım Sağlanması Açısından Sivil Toplum Kuruluşları Bildiriler Kitabı, 4-6 Haziran 2004, ss.67-71.

GUETERBOCK Rob, Greenpeace Campaign Case Study – Stop Esso. Journal of Consumer Behaviour, 2004, Cilt: 3, Sayı:3, ss. 265-271.

GÜMÜŞ A. Tarık, Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet–Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt: 18, Sayı: 3-4 ss529-572.

HALLE Mark, Environment and Security - A role for IUCN, Policy Matters, Autumn 1998, Sayı: 3, ss. 1-7.

HALLE Mark, Why Security Should Matter to IUCN, Policy Matters, May 2002, Sayı: 9, ss. 4.

HAMAMCI Can, “Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler”, İnsan Hakları Yıllığı, 1984, Cilt: 5-6 sayı:1, ss171-180.

HOMER-DIXON, Thomas, “Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases,” International Security, Cilt:19, Sayı: 1, 1994, ss5-40. <https://homerdixon.com/environmental-scarcities-and-violent-conflict-evidence-from-cases/>

İMGÄ Orçun, “Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Alternatif Bir Politika Arayışı: Murray Bookchin Ve Sosyal Ekoloji”, Alternatif Politika, Nisan 2009, Cilt:1, Sayı1, ss175-90.

KILIÇ Selim, “Çevre Hakkının Gelişim Sürecinde İnsan Haklarının Rolü” İnsan Hakları Yıllığı, 2012, Cilt: 30 sayı:1, ss21-39.

KILIÇ Selim ve TOK Nafiz, “Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm”, Akademik İncelemeler Dergisi, 2013, Cilt: 8, Sayı: 2, ss223-250.

KÖKALAN ÇİMRİN Füsün, “Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 Cilt:14 Sayı:53, s. 310-317.

KÖNİ Hasan ve ÖZDAL Barış, İklim Değişikliği Göç ve Politika, TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu “Ekonomik Siyasal ve Sosyal Boyutları ile Göç” Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi 26-27 Ekim 2016 Bursa/Türkiye, ss. 1-16.

KÜTTİNG Gabriela, “Globalization and The Environment: Moving Beyond Neoliberal Institutionalism” International Journal of Peace Studies, Spring/Summer2004, Volume 9, Number 1, pp.29-46.

RAUSTİALA Kal, “States NGOs and International Enviromental Institutions”, International Studies Quarterly, 1997, cilt: 41 sayı:4, ss719-740.

SİMON Steven and BENJAMİN Daniel, "America and the New Terrorism", Survival, 2000, Vol.42, No.1, pp59-75 <http://www.eusec.org/su0001te.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

SÖNMEZOĞLU Faruk ve ERLER Özgün Bayır, "Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim 2012, ss247-289.

STAFFORD Edwin R., v.d, Environmental Ngo-Businesscollaboration And Strategic Bridging: A Case Analysis Of The Greenpeace – Foron Alliance, Business Strategy and the Environment, 2000 cilt:9, sayı: 2; ss. 122– 135.

ŞAHİN Levent ve ÖZTÜRK Mustafa, Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2008, Cilt:54, Sayı:1, ss1-29.

ŞENER Bülent, Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı" ya da "Açık/Kaçınılmaz Yazgı", The Journal of Academic Social Science Studies, 2014, Sayı:26, ss405-420.

TALAS Mustafa, Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi, Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), 2014, sayı:29, ss387-401.

TOSUN Gülgün, Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım, Ege Akademik Bakış, 2001, Cilt:1, Sayı:1, ss224-243.

TUNA Gülgün, Uluslararası Örgütler ve Çevre, Doğu Batı, 2003, Sayı: 24 ss257-272.

ÜLGENLER Sabri F., Bilim, İdeoloji ve Marksizm, Marksist Teori Ve Neo-Klasik İktisat, İktisat Fakültesi Mecmuası, 1978, Cilt: 36, Sayı:1-4, ss1-61.

WAEWER, Ole, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s. 151-178.

YAVAŞ Hikmet, Türkiye'de Siyasi Partilerin Küresel Çevre Sorunlarına Yaklaşımları, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2011, Cilt:9, Sayı:1, ss 201-213.

YAVUZÇEHRE Pınar Savaş ve EVİNÇ TORLAK Sülün, Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006, Sayı:4, ss184-207.

YILDIRIM Murat, Sivil Toplum ve Devlet, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 2003 Cilt: 27 No: 2, ss226-242.

TEZLER

AYDOĞDU İlke Bezen, Tehlikeli Atıkların Yarattığı Çevre Sorunlarının Çevresel Güvenlik Bağlamında İncelenmesi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2008 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

PLOURDE Yves, Engaging With The Future: A Historical Investigation Of Greenpeace, Graduate Program In Business Administration, A Thesis Submitted In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.), The School of Graduate and Postdoctoral Studies The University of Western Ontario London, Ontario, Canada, 2015.

MEVZUAT KAYNAKLARI

Birleşmiş Milletler Anlaşması

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans Ve Kontrol Esasları Yönetmeliği, R.G.:30.05.2007 tarih ve 26537 sayı.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, R.G.: 31.12.2004 tarih ve 25687 sayı.

Toprak Kirliliği Yönetmeliği, R.G.: 31.05.2005 tarih ve 25831 sayı.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php>

<http://www.cru.uea.ac.uk/>

<https://data.giss.nasa.gov/gistemp/>

<https://www.ecmwf.int/>

<https://www.evrensel.net/>

<http://www.greenpeace.org/international/en/>

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/>

<http://www.fao.org/home/en/>

<https://www.haberturk.com/>

<http://www.hurriyet.com.tr/>

<https://www.iucn.org/>

<http://www.iucnredlist.org/>

<https://www.jma.go.jp/jma/indexe.html>

<http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

<http://www.milliyet.com.tr/>

<https://www.noaa.gov/>

http://www.nato.int/docu/review/index_EN.htm

<http://www.undp.org/>

<http://www.tdk.gov.tr/>

http://www.tema.web.tr/web_14966-2_1/index.aspx

<https://www.theguardian.com/international>

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home.html>

<http://web.unep.org/>

<http://www.un.org.tr/ana-sayfa/>

<http://www.who.int/en/>

<https://public.wmo.int/en>

BAECHLER Günther, “Why Environmental Transformation Causes Violence: a Synthesis”, Environmental Change and Security Project Report-4, 1998, ss.24-44. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF1497.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.01.2018).

BENEDİCK Richard E., “Human Population and Environmental Stresses in the Twenty-First Century”, ECSP, Report-6, 2000, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ECSP6.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)

FAO, The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture (SOLAW), FAO and Earthscan from Routledge, 2011,

<http://www.fao.org/documents/card/en/c/a2128b09-361c-5468-9d93-2189cc430234/>
(Erişim Tarihi: 14.05.2017).

FAO, 2016 The State of Food And Agriculture Climate Change, Agriculture and Food Security, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2016, <http://www.fao.org/3/a-i6030e.pdf> (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

FAO, Biodiversity for Food and Agriculture Contributing to Food Security and Sustainability in a Changing World, the Food and Agriculture Organization of the United Nations and the Platform for Agrobiodiversity Research, FAO, 2011. <http://www.fao.org/3/a-i1980e.pdf> (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

GÓMEZ Oscar A. and GASPER Des, Human Security, UNDP Human Development Report Office, FAO, 2013, http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2017).

MORGAN Jennifer , How Greenpeace changed an industry: 25 years of GreenFreeze to cool the planet, 15.03. 2018, <https://www.greenpeace.org/international/story/15323/how-greenpeace-changed-an-industry-25-years-of-greenfreeze-to-cool-the-planet/> (Erişim Tarihi: 06.08.2019).

OECD DAC Working Party, State of the Art Review of Environment, Security and Development Co-operation, Working Paper, 2000, https://www.iisd.org/pdf/2002/envsec_oecd_review.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2018).

SANDIKLI, Atilla Sivil Toplum Kuruluşları ve Terörle Mücadele, BİLGESAM, 15.04.2016, <http://www.bilgesam.org/incele/2408/-sivil-toplum-kuruluslari-ve-terorle-mucadele/#.Ww3ELUjFPIU> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

WHO, The World Health Report 2007 - A Safer Future: Global Public Health Security in The 21st Century, World Health Organization 2007, http://www.who.int/whr/2007/whr07_en.pdf?ua=1 (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

WHO, Guidance For Managing Ethical Issues In Infectious Disease Outbreaks, World Health Organization, 2016. <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/250580/1/9789241549837-eng.pdf?ua=1> (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

WHO, The Global Burden of Disease: 2004 Update, World Health Organization, 2008. http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf (Erişim Tarihi: 14.05.2017).

World Meteorological Organization, WMO Statement on the State of the Global Climate in 2018, WMO-No. 1233, Genevo, WMO 2019. https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=20799#.XKP5eZgzblU (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

UNDP, Human Development Report 1994, New York Oxford, Oxford University Press,1994, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994> (Erişim Tarihi: 04.05.2017)

United Nations, 2019, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). The World's Cities in 2018 Data Booklet (ST/ESA/ SER.A/417) s. 3. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

PAOLA Giampaolo di, "NATO'nun Dönüşümü: Towards The Riga Summit and Beyond", 20-21 Temmuz 2006, Royal United Services Institute Konferansı, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/turkish/art2.html> (Erişim Tarihi, 04.05.2017)



EKLER

EK1: Önemli Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri

Tablo 13: Önemli Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri⁴⁵⁷

ULUSLARARASI ÇEVRE KORUMA SÖZLEŞMELERİ		
Yıl	Yer	Adı
1971	Ramsar	Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme
1972	Paris	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi
1972	Stockholm	BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi
1973	Washington (CITES)	Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
1976	Barselona	Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi
1979	Bern	Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi
1985	Granada	Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi
1989	Basel	Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının Ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme
1992	Valetta	Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi
1992	Rio	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
1992	Rio	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
1992	Rio	BM Ormancılık Prensipleri
1994	Paris	Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi
1997	Kyoto	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Yönelik - Kyoto Protokolü
1998	Aarhus	Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Vermede Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi
2000	Floransa	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
2009	Cartagena	Biyogüvenlik Protokolü
2012	Rio	Rio+ 20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı
2015	Paris	BM İklim Değişikliği Zirvesi

⁴⁵⁷ Türkiye Barolar Birliği, **Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2014.

EK 2: Doğanın Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı

Tablo 14: Doğanın Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı⁴⁵⁸

Uluslararası Sözleşme	Onay Tarihi	Ulusal Mevzuat	Yürürlük Tarihi
Ramsar Sözleşmesi (Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme-1971)	1994	• Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği	2002/2005
Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi - 1972	1983	• Milli Parklar Kanunu • Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	1983 1983
CITES (Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme 1973)	1976	• Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik	2001/2004
Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992)	1997	• Orman Kanunu • Bitki Genetik Çeşitliliğinin Toplanması, Muhafazası ve Kullanılması Hakkında Yönetmelik • Hayvanları Koruma Kanunu ve Uygulama Yönetmeliği • Av ve Yaban Hayvanlarının ve – Yaşam Alanlarının Korunması, Zararlılarıyla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik • Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları Yönetmeliği	1956 1992 2004-2006 2005 2004
Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (1994)	1998	• Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu • Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu • Ağaçlandırma Yönetmeliği	

⁴⁵⁸ Yasemin Kaya, *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, s126-127.

EK 3: Tehlikeli Madde ve Kimyasallar İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı

Tablo 15: Tehlikeli Madde ve Kimyasallar İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı⁴⁵⁹

Uluslararası Sözleşme	Onay Tarihi	Ulusal Mevzuat	Yürürlük Tarihi
Basel Sözleşmesi (Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme)	1994	<ul style="list-style-type: none"> Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği Atık Yönetiminin Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik 	1991 1995/2005 1993/2005 2004/2007 /2011 2008 2010 2010
Cartegana Biyogüvenlik Protokolü -2000	2003	<ul style="list-style-type: none"> Biyogüvenlik Kanunu Gıda ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerin İthalatı, İşlenmesi, İhracatı, Kontrol ve Denetimine Dair Yönetmelik 	2010 2009
Stockholm Sözleşmesi (Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Sözleşme -2001)	2010	<ul style="list-style-type: none"> Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerin Kontrolü Yönetmeliği/Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği Kimyasalların Envanteri Kontrolü Hakkında Yönetmelik Elektrikli ve Elektronik Cihazlarda Bazı Tehlikeli Maddelerin Kullanımının Kısıtlanmasına Dair Yönetmelik Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelik 	2005 1993/2001 2008 2008 2008

⁴⁵⁹ Yasemin Kaya, *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, s127-128

EK 4: Atmosferin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı

Tablo 16: Atmosferin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı⁴⁶⁰

Uluslararası Sözleşme	Onay Tarihi	Ulusal Mevzuat	Yürürlük Tarihi
<ul style="list-style-type: none"> Ozan Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi 1985 Ozan Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü 1987 	1990	Ozan Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına Dair Yönetmelik	1999/2008
Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi- 1992	2003	<ul style="list-style-type: none"> Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği/ Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği Endüstriyel Kaynaklı Hava Kirliliği Yönetmeliği/ Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği/ Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği 	1986/2009 2004/2006 /2009
Kyoto Protokolü-1997	2009	<ul style="list-style-type: none"> Yenilenebilir Enerji Kanunu Enerji Verimliliği Kanunu Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği 	2007 2007 2010 2009

⁴⁶⁰ Yasemin Kaya, *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, s129.

EK 5: Denizlerin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı

Tablo 17: Denizlerin Korunması İçin Türkiye'nin Taraf Olduğu Çevre Anlaşmaları ve Ulusal Uygulama Mevzuatı⁴⁶¹

Uluslararası Sözleşme	Onay Tarihi	Ulusal Mevzuat	Yürürlük Tarihi
Marpol Sözleşmesi (Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme-1973)	1990	<ul style="list-style-type: none"> Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirletilmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun ve Uygulama Yönetmeliği Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği 	2005-2006 2004
Bükreş Sözleşmesi (Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi – 1992)	1994	<ul style="list-style-type: none"> Sular Hakkında Kanun Kıyı Kanunu ve Uygulamasına Dair Yönetmelik Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Tehlikeli Maddelerin Su Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolüne İlişkin Yönetmelik Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği 	1926 1990-1992 1988/2004 2005 2004
Barselona Sözleşmesi (Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi- 1976)	1981	<ul style="list-style-type: none"> Sular Hakkında Kanun Kıyı Kanunu ve Uygulamasına Dair Yönetmelik Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Tehlikeli Maddelerin Su Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolüne İlişkin Yönetmelik Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği 	1926 1990-1992 1988/2004 2005 2004

⁴⁶¹ Yasemin Kaya, *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, s130.

EK 6: IUNC'nin Yapısal Ortakları⁴⁶²

IUNC'nin Yapısal Ortakları
Finlandiya Dışişleri Bakanlığı
Fransa Hükümeti <ul style="list-style-type: none">▪ Fransa Hükümeti Fransız Kalkınma Ajansı▪ Ekolojik ve Katılma Dönemi Bakanlığı▪ Avrupa Birliği ve Dışişleri Bakanlığı▪ Yurtdışı Bölgeler Bakanlığı▪ Tarım ve Gıda Bakanlığı
Kore Cumhuriyeti Çevre Bakanlığı
Norveç Kalkınma İşbirliği Ajansı
İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı
ABD Dışişleri Bakanlığı
MAVA Vakfı

⁴⁶² IUNC, Donors and partners, 2017, <https://www.iucn.org/about/donors-and-partners> (Erişim Tarihi: 28.10.2017).

EK 7. IUNC'nin Devlet Ortakları⁴⁶³

IUNC'nin Devlet Ortakları
Avustralya Uluslararası Kalkınma Ajansı
Avusturya Avrupa Federal Entegrasyonu ve Dışişleri Bakanlığı
Avusturya Federal Tarım, Ormanlık, Çevre ve Su Yönetimi Bakanlığı
Bangladeş Orman Bakanlığı
Kamerun Orman ve Vahşi Yaşam Bakanlığı
Kanada Çevre ve İklim Değişikliği Departmanı
Çek Cumhuriyeti Çevre Bakanlığı
Danimarka Dışişleri Bakanlığı
Almanya Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı
Almanya Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı
İrlanda Milli Parklar ve Vahşi Yaşam Servisi
İtalyan İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
Japonya Çevre Bakanlığı
Kore Cumhuriyeti Jeju Özerk İdaresi
Lao PDR Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı
Lübnan Çevre Bakanlığı
Monako Prenslüğü
Hollanda Dışişleri Bakanlığı
Norveç Çevre Ajansı
Pakistan İklim Değişikliği Bakanlığı
Pakistan Orman Bakanlığı ve Sindh Hükümeti
İspanya Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
İspanya Milli Parklar Ajansı, Dışişleri ve İşbirliği Bakanlığı
İspanya Çevre ve Mekânsal Planlama Bakanlığı ve Endülüs Junta
Sri Lanka Mahaweli Kalkınma ve Çevre Bakanlığı
İsviçre Federal Çevre Dairesi
İsviçre Cenevre Uluslararası Dayanışma Hizmeti
Trinidad ve Tobago Çevre Yönetimi Otoritesi
Birleşik Arap Emirlikleri Çevre Ajansı Abu Dabi
Birleşik Arap Emirlikleri İklim Değişikliği ve Çevre Bakanlığı
Birleşik Krallık Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Departmanı
Birleşik Krallık Uluslararası Gelişim Departmanı
ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
ABD Tarım Bakanlığı ve Orman Servisi
ABD İçişleri Bakanlığı ve Balıkçılık ve Yaban Hayatı Servisi

⁴⁶³ IUNC, Donors and partners,

EK 8. IUNC Destekleyen Çok Taraflı Kuruluşlar⁴⁶⁴

IUNC Destekleyen Çok Taraflı Kuruluşlar
Afrika Kalkınma Bankası
Afrika Dünya Mirası Fonu
Arap Bölge Dünya Mirası Merkezi
Asya Kalkınma Bankası
Orta Afrika Orman Komisyonu
Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
Soyu Tükenmekte Olan Vahşi Fauna ve Flora Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
Avrupa Komisyonu
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
Küresel Çevre Tesisi
Agroforestry Uluslararası Araştırma Merkezi
Uluslararası Finans Kuruluşu
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
Ramsar Sulak Alanları Konvansiyonu
Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Birleşmiş Milletler Çevre Programı
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birlik
Dünya Bankası

⁴⁶⁴ IUNC, Donors and partners,

EK 9. IUNC Destekleyen Sivil Toplum Kuruluşları⁴⁶⁵

IUNC Destekleyen Sivil Toplum Kuruluşları
BirdLife
Uluslararası Koruma
HELVETAS İsviçre İşbirliği
Uluslararası Hayvancılık Araştırma Enstitüsü
Uluslararası Olimpiyat Komitesi
İngiltere ve Galler Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü
IUCN Hollanda Ulusal Komitesi
Doğa Koruma
Oxfam
Inc Sargasso Deniz projesi
SNV-Burkina Faso
Stockholm Uluslararası Su Enstitüsü
Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi
WorldFish
Dünya Kaynakları Enstitüsü
Uluslararası Doğa İçin Dünya Bankası

⁴⁶⁵ IUNC, Donors and partners,

EK 10. IUNC Destekleyen Vakıflar⁴⁶⁶

IUNC Destekleyen Vakıflar
Arcus Vakfı
Argidius Vakfı
Asya Vakfı
Audemars Piguet ve Cie Vakfı
Bread for the World
Christensen Fonu
Kritik Ekosistem Ortaklığı Fonu
Drosos Vakfı
Fondo para la Biodiversidad - CONABIO
Ford Vakfı
Francophonie ve Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü
Fundación Gonzalo Rio Arronte
Iris Vakfı
Himalaya Çevre ve Kalkınma Pantolon Enstitüsü
Howard G. Buffett Vakfı
Aage V. Jensen Yardım Vakfı
JRS Biyolojik Çeşitlilik Vakfı
John D. ve Catherine T. MacArthur Vakfı
Keidanren Doğa Koruma Komitesi
Manna Vakfı
Avrupa ve Afrika için Mitsubishi Corporation Fonu
OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu
Monako Vakfı II. Prens Albert
Rockefeller Vakfı
Fondation Segré
İsveç Posta Kodu Piyango Vakfı
Sylvia Earle Alliance - Mavi Misyon
Synchronicity Earth
Tiffany Vakfı

⁴⁶⁶ IUNC, Donors and partners,